

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTETTE

† CSÁSZÁR ELEMÉR
ÉS
KÉKY LAJOS

ÖTVENEDIK ÉVFOLYAM

A GRÓF VIGYÁZÓ-VAGYON JÖVEDELMÉNEK FÖLHASZNÁLÁSÁVAL
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST, 1940

NY 100-100000-100000
Budapest, 14. Május 11/19

Magyar. 15. III.

1602/L.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK, ÉRTEKEZÉSEK.

<i>Cser László</i> : Vörösmarty és Horatius	50, 135
<i>Gálos Rezső</i> : A német érzelmes dalköltészet magyar emlékei	31
<i>Hankiss János</i> : Thalès Bernard és a magyar írók	226
<i>Horváth Cyrill</i> : Szilády Aron	1, 105, 209
<i>Kéky Lajos</i> : Császár Elemér†	321
<i>Kristóf György</i> : Petőfi Erdélyben	17, 121
<i>Papp Ferenc</i> : Gyulai Pál utolsó baráti köre	326
<i>Pukánszky Kádár Jolán</i> : Hivatásos színjátszóink első előadásai	344
<i>Waldapfel József</i> : A Székelyudvarhelyi kódex	242, 356

ADATTÁR.

Kiadatlan Amade-versek. <i>Gálos Rezső</i>	283
Baksay Sándor levele Kozma Andorhoz. <i>Merényi Oszkár</i>	295
Bessenyei és Szentjóbi Szabó Bihar vm. közgyűlésén. <i>May István</i>	383
Császár Elemér és a M. T. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága. <i>Szinnyei Ferenc</i>	368
A Csokonai-irodalom 1908—1938. <i>Ecsy Ö. István</i>	170, 297
A debreceni színészet 1811. évi műsorának forrásai <i>Gálos Rezső</i>	371
Fejes István ismeretlen költeménye. <i>Ványi Ferenc</i>	292
Felemás vers a XVIII. századból. <i>Kelemen Géza</i>	80
Garay János levelezése atyjával és öccsével. <i>Kozocsa Sándor</i> 61, 159, 269	
Hebbel-motívum Bárd Miklós Vezeklés c. regényében. <i>Merényi Oszkár</i> 80	
Hero és Leander. Ismeretlen magyar széphistória. <i>Gulyás József</i>	259
Ismeretlen vers Napoleonról. <i>U. az</i>	78
Jókai Csataképeiről. <i>U. az</i>	389
Jókai levele Gr. Teleki Sándorhoz. <i>Jancsó Elemér</i>	390
A Karthausi forrásaihoz. <i>Csapláros István</i>	296
Kazinczy gyermekkori olvasmánya. <i>Gulyás József</i>	389
Kövy Sándor latin versei. <i>U. az</i>	292
Hol vannak Lévainak Kazinczy Gáborhoz írott levelei? <i>Kristóf György</i> 76	
Majoros András följegyzései. <i>Gulyás József</i>	388
Mennysorságba jer pajtás <i>U. az</i>	393
Egy ismeretlen Schubart-fordítás. <i>Gálos Rezső</i>	289
P. Szathmáry Károly néhány verse. <i>Gulyás József</i>	77
Százéves balatonfüredi panaszkönyv. <i>Kulcsár Adorján</i>	183
Szemere Miklós kiadatlan leveleiből. <i>Gálos Rezső</i>	181
Tompai Mihály Poharam c. költeményéhez. <i>Konrády Lászlóné</i>	79
Adatok Verseghy Ferenc költeményeihez. <i>Gálos Rezső</i>	369
Verseghy vagy Ányos miseéneke? <i>Timár Kálmán</i>	391
Vörösmarty versei? <i>Gulyás József</i>	393
Zrínyi a költő halálát sirató latin elégia. <i>Bónisné Wallon Emma</i>	376

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Badics Ferenc: Gyöngyösi István élete és költészete. <i>Császár Ernő</i> ...	85
Baráth Ferenc: Kosztolányi Dezső. <i>Berczik Árpád</i>	193
Bánhegyi Jób: Magyar nőírók. <i>Solt Andor</i>	187
Császár Elemér: Arany János. <i>Zlinszky Aladár</i>	394
Császár Elemér: A magyar regény története. <i>Gálos Rezső</i>	395
Dalmady Győző költői és prózai munkái. V. k. <i>Szabó Dávid</i>	191
Doktori értekezések 1938—39-ben	89, 192, 303, 401
Gyomlay Gyula: Inverziók és choriambusok Arany János költészetében. <i>Berczik Árpád</i>	400
Hegedüs István: I. Janus Pannoniusnál.....	303
Hegyí Ferenc: Pálóczi Horváth Ádám. <i>Kerekes Emil</i>	303
Hellebronth Kálmán: A magyar testőrségek névkönyve 1760—1918. <i>Gálos Rezső</i>	186
Janus Pannonius költeményei Hegedüs István fordításában. <i>Margócsy József</i>	298
Kelemen László: Krúdy Gyula. <i>Kenyeres Imre</i>	91
Kerényi Károly: Az ismeretlen Berzsenyi. <i>Gálos Rezső</i>	301
Kerényi Olaf: A magyar népiesség úttörői. I. Nagy János. <i>Kerekes Emil</i>	90
Kosztolányi Dezső: Lenni vagy nem lenni. <i>Kenyeres Imre</i>	302
Kozocsa Sándor: Magyar Könyvészet 1910—1920. I. <i>Szabó Dávid</i>	189
Lakner Ilona: Sárosy Gyula. <i>Csapláros István</i>	404
Lesták Emma: Arany János Toldija és Sládkovič András Detvan-ja. <i>Melich János</i>	401
Machatschek Lucia: Frankenburg Adolf. <i>Kerekes Emil</i>	403
Makkai László és M. Horváth Magda: A magyar könyvgyűjtő kézikönyve. <i>Kozocsa Sándor</i>	88
Meggyes Ede: Kúthy Lajos, mint regényíró. <i>Berczik Árpád</i>	304
Mitrovics-émlékkönyv. <i>Solt Andor</i>	188
Moldvai Klára: Az 1870-es évek irodalmi élete. <i>Berczik Árpád</i>	305
Pados Ottokár: Vörösmarty természettiszemlélete. <i>Cser László</i>	305
Pados Pál: Komáromi János. <i>Berczik Árpád</i>	194
Péntek Ilona: Verses epikai költészetünk a XX. században. <i>U. az</i>	192
Szász Károly: A magyar dráma története. <i>Galamb Sándor</i>	84
Szentmiklóssy Alajos I. Tóth Károlynál.....	
Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban I. <i>Zsigmond Ferenc</i>	82
Szollás Olga, Droszt Olga, Mokcsay Júlia: Magyar könyvészet 1936. <i>Kozocsa Sándor</i>	87
Tóth Károly: Szentmiklóssy Alajos, Bökversek. <i>Kerekes Emil</i>	89
Vass Klára: A szellemtudományok magyar bibliográfiája. <i>Hegedüs Zoltán</i>	89
Várkonyi Nándor: Petőfi arca. <i>Kelemen Géza</i>	191
Zsigmond Ferenc: Debrecen és a magyar irodalom. <i>Kulcsár Béla</i>	398

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM

1939. évről. *Kozocsa Sándor*

I. Általános rész.....	92
II. Egyes írók. A—I.....	195
III. J—Ö.....	307
IV. P—Zs.....	405

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

(A *-gal megjelölt számok azt jelentik, hogy az illető szöveget teljes egészében közöljük; a nem irodalmi vonatkozású nevek a névmutatóban nem szerepelnek.)

	Lap		Lap
<i>A bátor leány</i> (morva költ.)...	116	Balassa József.....	170, 212
Ady Endre.....	193, 399	Balásfi Tamás.....	15
Amade László 34., 283—289. ki- adatlan versei *285—289.		Ballagi Aladár.....	186
<i>Hymnus Szt. Jánoshoz</i>	*283	Balog István (Sélyei), <i>Temetőkert</i>	118
Andrád Elek, <i>Mátyás király</i> ...	371	<i>Bankó leánya</i>	116
Angerianus.....	107, 108	Baranyai (Muche) Pál.....	112
Angyal Endre.....	303	Barát István.....	111
<i>An Lottchen</i>	*370	Barcsa János.....	170
Antoninus, <i>Summa</i>	364	Barcsay Ábrahám.....	186
<i>Antara élete</i> (arab elb.).....	2	Barla-Szabó J. kézír. gyűjt.	170
Apáti Ferenc feddő éneke.....	106	Baróti Szabó Dávid.....	51, 151
Apollonius históriája.....	8, 15	Barta Dénes.....	31
<i>Ara coeli</i> legendája.....	214	Bartók Lajos, <i>Thurán Anna</i> ...	84
Arany János 1, 4, 34, 85, 113, 129, 211, 223, 295, 303, 394, 395, 397, 399—401; <i>Bolond</i> <i>Istók</i> 399; <i>Bor-vitéz</i> 395; <i>Buda</i> <i>halála</i> 400; <i>Éjféli párbaj</i> 44; irod.-története 211, 216, 217; inverziói és choriambusai 400; <i>Írói arcképek</i> 85; kapcsolos- könyve 328; <i>Toldi-trilógia</i> 34, 114, 192, 217, 226, 394; <i>Toldi</i> és Sládkovič <i>Detvanja</i> 401; <i>Vojtina</i> 213; -ünnep Nagy- szalontán 336, 342; szobra Nagy- körösn 211; B. Thales költ.		Batizi András.....	15, 111
Aranyról.....	*233	Batsányi János.....	345
Arany László.....	327, 328, 335	Batthyáni Orbán.....	110, 111, 220
Armbrust Kristóf.....	110, 111	Bayer József.....	351, 371
Ábel Jenő.....	115	Bánhegyi Jób.....	187
Ábrányi Emil.....	305	Bánrévy György.....	397
Ábrányi Kornél.....	397	Bárd Miklós (Kozma F.) 80, 192; <i>Vezeklés</i>	80, 81
Ányos Pál 32, 391; <i>Énekek éneke</i> 391; mi-éneke 391; <i>Panaszok</i> 32, <i>Keserv</i>	32, 35	<i>Bárfai énekeskönyv</i>	109
Badies Ferenc	85—87; 368	Beda Venerabilis.....	116
Bajza József 19, 21, 49, 65, 66, 90, 167; — szülőháza 340; <i>Kék</i> <i>szín</i>	49	Beniczkyné Bajza Lenke.....	187
Baksay Sándor levele Kozma A.-hoz.....	*295	Beöthy Zsolt 53, 211, 321, 324; <i>Kis tükör</i>	211
Baky Elek, <i>Egy invalidus éneke</i>	*44	Berczeli A. Károly.....	299
Balassa Bálint 15, 34, 107—109, 187, 303, 404; <i>Fűves kertetske</i> 107; <i>Coeha-dalok</i> 108; <i>Eury-</i> <i>alus és Lucr.</i> 108; Júlia-dalok 107—108; <i>Lelkemet szállotta</i> <i>meg</i>	109	Berde Mária.....	187, 188
		<i>Beriszló Péter éneke</i>	109
		Bertuch, <i>Elfriede</i>	371
		Berzeviczy Albert.....	17
		Berzsenyi Dániel 34, 53, 55, 60, 143, 150—152, 157, 187, 274, 301; <i>A magyarokhoz</i> 144; <i>Jámorság s középszer</i>	143
		Bessenyei György 152, 186, 189, 322, 383, 385, 387; Bihar m. közgyűlésén 383—388; <i>Ked-</i> <i>vetlen okos</i> 335; <i>Podrokok</i> <i>krónikája</i> 385; <i>Pontyi</i>	354
		Bezerédj István.....	161, 169, 278
		Bél Mátyás.....	118
		Biai Gáspár.....	111
		Biró László.....	186
		Bisztray Gyula.....	188
		Blazovich Jákó.....	243
		Bleyer Jakab.....	376
		Boccaccio.....	116
		Boda István.....	395
		Bogáti Fazekas Miklós.....	15
		Boie.....	32

	Lap		Lap
Borbone, Stephanus de.....	359	Deák Ferenc 132, 183, 218, 270,	
Bornemisza Péter 8, 9, 15, 16,		337, 340	
106—111, 115, 120, 211		Deáky Fülöp Sámuel.....	372
Brassai Sámuel.....	5, 400	debreceni kollégium és a magyar	
Brisits Frigyes.....	50, 51	irodalom.....	398—400
Bromyard, <i>Summa praedicatorum</i>		<i>Debreceni legendáskönyv</i>	9
251, 360, 364		debreceni 1811. műsor forrásai	
Brun Friderike.....	43	371—376	
Brutus M. hály.....	111, 118	<i>De eruditione religiosorum</i> ...	247
Brühl, <i>Der Bürgermeister</i>	353	Dénes Tibor.....	189
Budai Ferenc 400; <i>Polg. Lexikon</i>	399	Déryné.....	347
Budenz József.....	5	Dési András.....	15, 111
Bujdos Balázs.....	188	Dévai Bíró Mátyás 110, 111, 112, 119	
Bujnák Pál.....	402	Dézsai Lajos.....	222
Bürger.....	370	Dienes pécsi kanonok.....	216
Byron.....	272	Dionysius Chartusiensis... 249, 250	
Caesarius..... 255, 358, 363		<i>Disciplina clericalis</i> 361, 362	
Camoens.....	163	Dobai András..... 111, 112, 116	
<i>Cantio apologica</i> 209; ~ <i>elegans</i>	80	Doleschall Ágost.....	403
Cato.....	245	Domokos Lajos.....	385
Chenier André.....	232	Dóczy Jenő.....	395
Cicero.....	51, 249	Dóczy Lajos.....	305
Claudianus.....	51	Döbrentei Gábor.....	372
Curtius.....	113	Drozt Olga.....	87
Czínke Ferenc.....	58	Dsámi.....	2
Czirjék Mihály.....	186	Dugonics András 118, 132, 213,	
Czobor Mihály.....	396	371, 397; drámái.....	371
Czuczor Gergely 5, 34, 227, 229,		Dukai Takács Judit.....	187
230, 233; -hez Thalès Bernard		Dumas.....	296
francia verse.....	*229	Dynkelspül, Nic. de.....	367
Csajághy Laura.....	141	Eckhardt Sándor.....	303
<i>Csalóközi ódák és énekek</i> 304, 369		Egressy Gábor... 130, 184, 185, 189	
Csapláros István.....	402	Egyed Antal.....	59
Csató Pál.....	61, 70, 74	Flek Oszkár.....	296, 397
Császár Elemér 32, 41, 86, 87,		<i>El ne felejtis</i>	*41
90, 140, 223, 321—325, 368—		Ember Pál.....	111
370; 372; 391—392; 394—398;	403	<i>Emlékezz meg!</i>	*42
Császár Ferenc.....	246	End ödy János..... 348, 349, 351	
Csáti Demeter... 109, 110, 113,	213	Eördögh István.....	189
Cserezhnyés Sándor.....	78	Eötvös József 84, 183, 188, 296,	
Csokonai 23, 31—34, 36, 170,		397; <i>Falu jegyzője</i> 397; <i>Eljen</i>	
297, 303, 399, 404; irodalom		<i>az egyenlőség</i> 84; <i>Karthausi</i>	397
170—180, 297; <i>A feléledt pász-</i>		Erasmus, <i>Argumenta</i>	119
<i>tor</i> 36; <i>A rózsalimbóhoz</i> 32;		Erdélyi János 5, 16, 61, 160, 165,	
<i>Chloe Dafniszhoz</i> 36; <i>Daphnis</i>		188, 189, 218, 280, 301, 302	
<i>hajnalnok</i> 32, 36; Gessner-ford.		388—389	
32; <i>Reggeli ének a rózsához</i>	32	Erdélyi Pál.....	285
Csűrös Ferenc.....	85	Erdős Renée.....	187, 188
Dalmady Győző.....	191	Ernyi Mihály.....	371, 372
Dankó József, <i>Vetus hymnarium</i>	209	Eschenburg, <i>Elegia an Dorinde</i>	43
<i>Das fromme Mädchen</i>	31	Etédi Márton.....	213
Dayka Gábor.... 42, 141, 151, 345		<i>Eszembe vagy, ha szürkül a</i>	
Dálnoki János.....	15	<i>reggel</i>	*43
Dávid Ferenc.....	110, 111	Édes Gergely.....	53
Deák Farkas.....	85	Ének Szent István királyról....	14

	Lap		Lap
Falk J. Dániel	38	Findl József, <i>Cseri Krisztina</i>	372
Faludi Ferenc.....	33, 34, 90, 322	Girzik, <i>Havasi pásztorleány</i> ...	71
Farkas András.....	111, 112, 213	Gleim 36, 45, 46, 370; <i>An Solly</i> ..	45
Farkas Antal	187	Goethe.....	43, 90, 272
Farkas Antal (hügyei)	186	Goldoni.....	371
Fazekas Mihály, <i>Ludas Matyi</i> ..	399	Göböl Gáspár.....	399
Fáncsy Lajos.....	21	Gönczi énekeskönyv	120, 211
Fáy András 31, 35, 42, 183, 397; <i>A fülemiléhez</i> 31; <i>A kölcsönös</i> <i>vallástétel</i> 31; <i>Ária</i> 42; <i>Bél-</i> <i>teky-ház</i> 397; <i>Bokréta</i> 31; <i>Egy</i> <i>barátom Rózsijához</i>	31	Göntzy J. népkölt. gyűjt.	36
Fejes István, <i>Az utolsó hónap</i> *292—294		Göröcsöni Ambrus	15
Fejérpataky László.....	216	Gratianus, <i>Decretum</i>	251
felemás versek	*80	Greguss Ágost.....	395
Felnémeti névtelen	110	Gribaldi Máté	117
Ferenczi Zoltán	323, 397	Grietsch János.....	11
Félegyházi Tamás.....	15, 110	Gruber Károly.....	353
Fényes Elek.....	167	Gulácsy Irén.....	187, 188
Fiiz József.....	88, 89	Gulyás József.....	76, 188
Fliegende Spektakel.....	350	<i>Guzman-regény, magyar</i>	397
Fodor (Crispus) Bálint.....	112	Gvadányi József	187
Forgách Ferenc	111, 118		
Földi János	211, 216	Gyarmathy Sámuel dráma-for-	
Fraknoi Vilmos..	110, 111, 119, 299	dítása.....	371
franciaíró versei magyar költőkhez	226	Gyomlay Gyula.....	401
Frangepán Kata bibliája.....	119	Gyöngyösi István 85—87, 397; <i>Kemény János</i>	259
Frankenburg Adolf 168, 169, 270, 272, 273, 276, 403—404; <i>Bolond</i> <i>Miska</i>	403	Gyöngyösy László	85
<i>Fundamentum aet. felicitatis</i> 242—246		György Lajos.....	397
Gaal József 84, 189; <i>A király</i> <i>Ludason</i> 84; <i>Pattangi Jób</i> 88; Marivaux hatása.....	85	Gyulai Pál 12, 50, 51, 84, 115, 142, 223, 295, 305, 393, 396; — utolsó baráti köre 326—343; <i>Egy anya emlékkönyvébe</i> 333; <i>Nők a tükrök előtt</i> 332; — és Eötvös Loránd 334, 339; — és Görgey Artur.....	330—338
Gabelhofer I. Gyula.....	386	Gyurmán Adolf.....	183
Garay Alajos 61—76, 159—170, 269—283; <i>Anyja</i> 270, 273; <i>Judit</i> (Betulia hölgye) 276; <i>Kard</i> 270; ver ei.....	271	Haas Mihály	270
Garay János lev. atyjával és öccsével* I. Garay Alajosnál; Arpád 277; <i>Balaton</i> kugylók 281; <i>Báthory Erzsébet</i> 66; <i>Emlé. Vajda P. f. lett</i> 279; <i>Frangepán Kristófné</i> 277; Hő-költ. a hetumogerokról 277; <i>Jósige</i> 66; <i>Tollrajzok</i> ..	272—277	Hafiz.....	2
Garda Samu	303	Hagedorn, <i>Myron und Lais</i> ...	31
Gálos Rezső.....	156	Hagen Henriette	31
Gálszécsi J. énekeskönyve 112, 211, 216		Haller János	118
Gárdonyi Géza	188	Haray Viktor	28
Gáspár Imre.....	401, 402	Haraszi Gyula	327
Geszner fordítások	32, 36	Harsányi István ifj.....	151
<i>Gesta Romanorum</i> ... 117, 360, 362		Hartl Vencel	209
Geszthy-törédék	13	Haselbach.....	11
		Hatvany Lajos	337, 338
		Haydn József	31, 369
		<i>Három hegedős ének</i>	119
		<i>Hát a szerelem bűnnel jár?</i> ... *	47
		<i>Házasok éneke</i>	16, 113, 118
		ehh (Fr. ge. 3); — hatás a Bárd	
		HMiklósról 80; <i>Genoveva</i>	81
		erdő István Janus Pannonius-	
		Hfordítása	298—301
		Heinrich Gusztáv	115, 211, 321
		Heliodoros, <i>Aethiopika</i>	396
		Heltai Gáspár 15, 110, 111, 213, 220	
		Herczeg Ferenc	188, 398

	Lap		Lap
Hermes János Timót.....	37, 38	Jászay Pál.....	111
<i>Hero és Leander</i>	*259—269	Jean Paul.....	403
Herolt János 364; <i>Promptuarium</i>		Jóó Tibor.....	370
249—251, 255—258		Jókai Mór 33, 81, 188, 389, 390,	
Hervieux.....	364	397, 398, 402; <i>Aranyember</i>	
Hettner Hermann.....	400	398; <i>Csataképei</i> 389; <i>Emlé-</i>	
<i>Historia de proeliis</i>	357, 362	<i>keimből</i> 390; l-vele Teleki Sán-	
Hoblik Márton.....	40	dorhoz *390; <i>Ne nyúlj hozzám</i>	33
Hofmannsegg gr. útleírása.....	346	Jósika Miklós 19, 81, 166. 1c8;	
Holberg, <i>Don Ranudo</i>	372	<i>Abafi</i> 19, 88; <i>Utolsó Báthori</i>	19
<i>Holder Mond, wie ruhig</i>	38	<i>Juhász nótája</i>	45
<i>Holdvilág, melly csendesesen</i> ...	39	Justh Zsigmond, <i>Adám</i>	397
Holkot.....	11	Juvenalis.....	245
Home os.....	357		
Horatius hatása Vörösmartyra		K afka Margit.....	187
50—60 135—158		Kalmár György.....	399
Horváth Ádám (Pálóczi) 31, 40,		Kalocsai György.....	299
285, 303—304, 371; <i>A télényi</i>		Kant.....	400
<i>leány</i> 304, <i>Hyperborei zsenge</i>		<i>Katalin-legenda</i>	9, 12, 105
304, <i>Ötödfélszáz énekek</i> 40,		Katona István, <i>Hist. critica</i> ...	111
285; <i>Rudolphias</i>	303, 304	Katona István, (Geleji).....	111, 115
Horváth Endre (Pázmándi) 31,		Katona József <i>Bánk bán</i> 84, 322, 397	
37, 38; <i>Klavíromhoz</i> 31; <i>Téged</i>		Katona Lajos 243, 249, 251, 360, 364	
<i>keresnek könnyeim</i>	*37	Katzner J. Fr.	44, 45
Horvát István.....	2, 31, 183	Kazinczy Ferenc 19, 29, 33, 50,	
Horváth János 89, 223, 242, 258, 364		132, 141, 152, 189, 269, 270,	
Horváth János (püspök)....	369, 391	303, 346, 350, 351, 353, 370—	
Horváth Konstantin.....	391, 392	372, 389, 399; Dayka-	
Horváth Lázár (Petrichevich —)		<i>epigramma</i> 269; <i>Hamlet-ford.</i>	
272; <i>Elbujdosott</i>	88	346, 352; <i>levelezése</i>	303
Horváth Mihály.....	19	Kazinczy Gábor.....	76
Humbertus de Romanis.....	246	Kákonyi Péter.....	111
Hunfalvy Pál.....	5, 8, 218	Káldy György.....	15
Huszár Gál.....	110, 111, 120	Kármán József.....	303
Husztai József.....	299, 300	Károli Gáspár.....	15
<i>Hüttenpoesie</i>	39	Károlyi Árpád.....	108
<i>Hymnus Szent Lászlóról</i> ..	14, 106	Keinz Frigyes.....	210
		Kelemen László.....	91, 344—354
I duna (Szász Károlyné) 231;		Kelmenfy László.....	279
Thalès Bernard verse-hoz... *	231	Kemény Lajos ifj.....	212
<i>Idvezlégny kinyíló tavasz</i>	*32	Kemény Zsigmond 81, 113, 188, 326,	
Igaz Samuel.....	43	397; <i>Gyulai Pál</i> 88, <i>regényei</i>	397
Ihász Imre.....	371	Kerecseny János.....	192
Ilosvai Selymes Péter 15, 114;		Kerekes Ferenc.....	399
<i>Nagy Sándor históriája</i> 113;		<i>Kerekes Izsák</i>	187
<i>Ptolomaeus</i> 116, 118; <i>Tholdi</i>		Kerekes Zsigmond.....	187
113, 118, 217		Kertbeny Károly 231, 232, 237, 241	
Illyés Gyula.....	303	Kézy Mózes.....	292
Imre Sándor.....	399	Király György.....	357, 358
irodalmi élet a 70-es években..	305	Kis János.....	43, 151, 289
<i>Ist denn lieben ein Verbrechen</i>	46	<i>Kis Júlia</i>	259
Istvánffy Miklós.....	111, 118	Kisdi Benedek énekeskönyve..	15
Istvánffy Pál.....	15, 106, 110	Kisfaludy Károly 34, 84, 274;	
		<i>Irene</i>	84
J acobi 33; magyar fordításai... 32		Kisfaludy Sándor 66, 132, 151,	
Jacobus a Vitriaco.....	358, 360	187, 269, 274; — hatása Kresz-	
Jacobus a Voragine 214, 215, 252, 253		<i>nericsre</i> 39; <i>Somló</i>	90
Janus Pannonius....	220, 298—301	Kiss Iván.....	75

Lap	Lap
Klívényi Jakab 150	Lobkowitz-kódex..... 359
Knebel Miksa 42	Losonezy Anna..... 107—109
Koch, <i>An die Westwinde</i> 36	Lugossy József..... 1, 5, 6, 218
Komáromi János..... 194	Lukács István..... 31
Komjáthy Jenő..... 305	Lukinich Imre..... 243, 249, 357
Komjáti Benedek..... 119	
Komlósy Ferenc..... 20, 21, 185	Macchiavelli 387
Kornéli József, <i>Szegény kevély</i> 372	Machatschek Lucia..... 403
Kossuth Lajos 76, 122—124, 182, 183, 281, 337	Machik József..... 46, 47
Kosztolányi Dezső.... 193, 302, 303	Madarász Flóris..... 391
Kosztolányi György..... 299	Madass Sándor (Szalontai) 49
Kotzebue 35, 33, 372, 373; darabjai Debrecenben 372; magyar ford. 372	Madách Gáspár..... 15
Kovachich Márton György.... 111	Madách Imre, <i>Emb. trag.</i> 408
Kovacsóczy Mihály..... 75	<i>Madzsar ürki</i> 80
Kovács Béla..... 77	Magyar István..... 16
Kovács József (Háló)..... 399	Maillard..... 219
Kovács Pál..... 279	Majör Ervin..... 370
Kozáky Gyula..... 255	Majoros András füljegyzései 388—389
Kozma Andor .. 192, 255, 330—342	Majthényi Flórához B. Thalès költ.....*240
Kozocsa Sándor..... 188—190	Makkai László..... 88
Kölcsey Ferenc 33, 35, 44, 66, 181, 259, 274, 302, 399; <i>Hymnus</i> 399; <i>Szép Lenka</i> 259	Makkai Sándor..... 189
<i>Königsbergi töredék</i> 210, 214	Manuel Niklas, <i>Der Todtenfres-ser</i> 115
Kövy Sándor latin versei..... 292	Marivaux..... 85
Kőrösi Csoma Sándor..... 2	Marsigli-gyűjtemény, bolognai.. 4
Köszeghy Pál..... 87	Martinus Polonus..... 255, 365
<i>Krakkói töredék</i> 119	Marullus..... 108
Kratler Ferenc..... 373	Matkó István..... 15, 213
Kresznerics Ferenc 34, 38, 40; <i>Hold, mely szépen világítsz te</i> *39	Matthisson 43, 151; <i>Andenken</i> .. 43
Kriza János..... 15	Márki Sándor..... 301
Krizkó Pál..... 16	Márton hegedűs..... 119
Krúdy Gyula..... 91	Mátray (Rothkrepf) Gábor... 74, 75
Kuncz Aladár..... 390	Mátyás Flórián..... 5, 15
Kunoss Endre..... 71	<i>Mátyást mostan választotta</i> ... 222
Kuthy Lajos 189, 304; — mint regényíró 304; <i>Hazai rejtelmek</i> 304	Medgyes Lajos..... 23
	Medgyesi Pál..... 15
	Meffret..... 11
	Megyeri Károly..... 189
Lafontaine Á. H. hatása regé-nyeinkre 397	Mélius Péter..... 110—112
Lakner Ilona..... 404	Menot..... 219
Laskai János..... 118—209	<i>Mennysországha jer pajtás!</i> ... 393
Laskai Ozsvát..... 252	Metastasio, <i>Themistokles</i> 371
Láng Ádám János..... 371	Mészáros Ignác 304, 383—388; <i>Magy. Sz. kretárius</i> 384
László József..... 187	Mészöly Gedeon..... 399
<i>Legenda Aurea</i> 362, 365, 367	Michael de Ungaria 243, 250, 357, 359, 367
Lesták Emma..... 403	Mihályfi Ákos..... 243
Lévay József 76, 211; — levelei Kazinczy Gáborhoz 76; — és Gyulai Pál..... 326—343	Mikes Kelemen..... 322
<i>Liber de septem donis</i> 366	<i>Mikor szeretőjét várta</i> 31
<i>Liber eruditionis relig.</i> 365	Miller Jakab Ferd. 383; levele Mészáros Ignáchoz.....*386
Lippai János, <i>Posoni kert</i> 8	<i>Hunyadi János</i> 384
	Miller János Ferd..... 383
	Mindszenty Dániel..... 45
	Mitrovics Gyula..... 188
	Mixich Lajos..... 211

	Lap		Lap
Mokesay Júlia	88	Pesti Gábor	15, 119
Moldoványi Mihály	119	Pesti György	117
Molière	341	Petőfi Sándor 34, 61, 187, 189,	
Molnár Borbála	187	223, 229, 232, 233, 237, 270,	
Molnár János	90	272, 273, 276, 303, 393, 395,	
Mozart 42, <i>Varázsfuvola</i> ...	346, 347	412, 404; — Erdélyben 17—	
Móricz Zs.	398	30, 121—134; — arca 191. —	
Munkácsy János	61, 68, 71, 72	ünnepe Segesvárt 332, 340; B.	
Musaios	259	Thalès költ. P.-hez ... *237—239	
Müchler Károly, <i>An Lina</i> 43; <i>Lob der blauen Farbe</i> (Bajza)	48	Petőfiné	18, 24—27, 128, 187
Nagy Gyula	214	Petrik Géza	189
Nagy Ignác	183, 189	Petrőczy Kata Szidónia	187
Nagy Iván	85, 106, 114, 383	Petrus Comestor	116
Nagy János (szanyi)	90	Pécze József	399
Nagybáncsi Mátyás	15	Péchy Ferenc	109, 110, 117
Napoleonról vers	*78	Péchy Simon zsoltárai	216
Nádasdy Tamás levelezése 111, 112		<i>Példák könyve</i>	356
<i>Nemere-nóta</i>	215, 218	Péter Mihály	76
Négyesy László	324	Péterffy Jenő	327
német drámák fordításai ..	373—376	Platon	302
német érzelmes dalkölt. hatása		Pósházi János	15, 111, 115
a magyarra	31—49	Pray György	118, 386
Nider Johannes	252	Prágay András	118
Nietzsche	40	Raimund	33
<i>Nyírkállai glosszák</i>	211	Ravasz László	1, 223
Nyujtódi András és Judit 242,		Ráday Gedeon 352—354; Jacobi-	
243, 245, 258, 367		ford.	32
Obornyik Károly	23, 44	Ráday Pál	350—352
<i>Ogier le Danois és a Toldi</i> ..	114	Rákosi Jenő	85, 305, 347
Orczy László	351	Ráskai Gáspár ..	110, 111, 115, 209
Orczy Lőrinc	152, 211	Repiczky János	2
Orlai Petrich Soma	21, 191	Reviczky Gyula 305; humora ..	189
Orosz József	61, 70	Révai Miklós 31, 33, 58, 90, 228, 229	
Overbeck	33	Rhédey Lajos	187, 387
Ovidius	51, 259	Riedl Frigyes ..	146, 147, 321, 322
Paesiello, <i>Die schöne Müllerin</i>	49	Rimay János	106
Paintner Mihály	80	Riskó Ignác	22
<i>Pannonhalmi énekeskönyv</i> ..	48	Rost J. Leonh., <i>Jugendschule</i> ..	389
Pap Endre	22, 34	Rousseau J. J.	394
Pap Gyula népkölt. gyűjt.	15	Rumy Károly György 34, 37, 40, 41, 44	
Pap Károly	211	Sahnámé	2
Papp Ferenc	397	Salamon Ferenc	305
<i>Parcival</i> (— Toldi kapcsolat) ..	114	Salánki György	106
Pastinszky Miklós	61	Sambucus Joannes	113
Pataki Emilia	341	Saphir	181, 403
Pauler Gyula	85	Sarlóközi névtelen	116
Pájer Antal	75	Sámbár Mátyás	213
Pálffy Albert	327, 342	Sándor István	90, 189
Pápai-Páriz Ferenc	111	Sárosy Gyula	404
Pázmány Péter	15, 16, 303	Schaeaeus	111
Pelletier—Weissensturn, <i>Ver-</i>		Schiller	85, 289
<i>söhnung</i> (Vitkovics)	387	<i>Schimpf und Ernst</i>	365, 366
Peraldus (Perrault) Vilmos 247, 357		Schmidt v. Lübeck	48
Perczel Etelka ..	136, 141, 147, 155	Schönwisner István	386
		Schrauf Károly	210
		Schröder Lajos	352

	Lap
Schubart 43, 44, 288; <i>Der Bet-</i> <i>telsoldat</i> ford. *43; <i>Die Für-</i> <i>stengruft</i> fordítása*289—292	
Schuhmacher Sándor (dán)	342
<i>Sermones Dominicales</i>	117
Shakespeare 85, 116, 346, 371; <i>Hamlet, Romeo és Júlia</i> ...	371
Siklósi Mihály	111
Simai Kristóf 345; <i>Igazházi</i> 353; <i>Mesterséges ravaszság</i> ..345, 353	
Simonides	135
Simonyi Zsigmond	213
Sinai Miklós	400
Sipos Pál	292
<i>Sirunkban tsendes az álmunk.</i> *40	
Skultéty József	403
Sládkovič András 401—403; <i>Det-</i> <i>van</i> 401; <i>Marina</i>	401
Solymossy Sándor	114, 394
Somló Sándor	84
Spangenberg J. <i>Trost-Büchlein</i> 117	
Spangenberg-Wehrs Dorottya ..	40
<i>Speculum exemplorum</i> 360, 364—367	
Steffan J. A.31, 369, 370	
Sterne Lőrinc 403; nyomai iro-	
dalmunkban	397
Stoa	148
Sue Jenő, <i>Mystere</i>	304
Sulyánszky Antal	169, 272
<i>Supra agnō</i>13, 16, 213	
Sylvester János 15, 16, 111, 113, 221	
<i>Szabad, víg életem</i>	393
<i>Szabács viadala</i> ... 12, 13, 212, 223	
Szabolcska Mihály	399
Szabó István	279
Szabó Károly	109, 189
Szabó T. Attila	393
Szalay László	106, 111
Szamosközyi	118
Szana Tamás	192
Szathmáry Károly (Péterfalvi) ver-	
sei	*77
Szádi	2
Szász Károly 4, 305, 327, 329, 330, 342	
Szász Károly ifj.84, 85	
Szederkényi Anna	187, 188
Szegedi Gergely 109, 110, 119, 120, 209, 211	
Szegedi Kiss István	110, 111
<i>Szelepcsényi-énekeskönyv</i>	15
Szelestey László	34
Szemere Miklós leveleiből 181—183	

	Lap
Szemere Pál 34, 35, 37, 38, 41, 43, 49, 181; <i>El ne felejtis</i> 35, 41, 43; <i>Epedés</i> 49; <i>Eszembe</i> <i>jutsz</i> 85; <i>Házi boldogság</i> 46; <i>Hűség</i>	35, 37
Szenci Molnár Albert	15
Szentiványi	183
Szenjóbi Szabó László 32, 383, 385, 387; Bihar m. közgyűlésén 383—388; Jacobi-ford. 32; <i>Egy</i> <i>megvetettnék keserve</i> 34, 37; <i>Fakadj piros rózsá</i> 33; <i>Má-</i> <i>tyás király</i> 371; <i>Piros rózsá-</i> <i>boltozatok</i>	34
<i>Szent László-mondák</i>	130
Szentmihályiné Szabó M. 187—188	
Szentmiklóssy Alajos, <i>Bökversek</i> 83—90	
Szerb Antal	136
Szeremlyéni Mihály	112
Szerémi György	111, 118
Szerémi Illyés	111
<i>Szerzetből való kitérés</i>	249, 250
Széchenyi Ferenc	385
Széchenyi István 61, 132, 166, 167, 278, 279, 303, 304	
Széchy (Závodszky) Károly 324, 385	
Székely Balázs	111
Székely István 15, 118, 213; <i>Soltár könyv</i>	110
Székelyudvarhelyi kódex 212— 258, 356—367	
széphistória	259
Szigetvári Iván	395
Szigligeti Ede 84; <i>Török János</i> 84; <i>Trónkereső</i>	85
Szilády Aron 1—16, 105—120, 209—225, 321, 323; török és perzsa fordításai	2
Szilágyi Sándor	4, 28, 118
színjátszóink első előadásai 344—355	
Szinnyei Ferenc... 82—84, 396, 397	
Szollás Ella	87
Szombathy János	113, 388
Sztárai Mihály 110—112, 115, 219; <i>Igaz papság tüköre</i> ...	115
<i>Te kékszemű kisleányka</i>	48
Telegdi Miklós	119
Teleki József	90
Teleki Sámuel	385
Temesvári István	15
Temesvári Pelbárt 9—12, 16, 105, 116, 117, 249—253, 255, 258, 357—365	
Terentius	245
testőrség névkönyve	186
Térey Mari	24

	Lap		Lap
Thalès Bernard és a magyar iro- dalom	226—241	<i>Vergiss mein nicht, wenn dir</i>	42
Thaly Kálmán	12, 15, 85, 106	Versesghy Ferenc 31—34, 42, 45 46, 269, 322, 369, 370, 391, 392 395, 397; adatok költ.-hez 369	
Thewrewk Emil (Ponori)	331	<i>A frigykötés</i> 370, <i>A rózsá</i> 370; <i>Búcsúzás</i> 32, 41; <i>Búcsúzás a</i> <i>műsáktól</i> *370; <i>Dafne</i> 370; <i>Doriska</i> forrása *369; <i>Klári</i> 370; miseéneke 391—392; or- tográfiaja 269; <i>Psychéhez</i> 370; <i>Klárkához</i> 45; <i>Thirzis üze-</i> <i>nettye</i>	36
Thurzó György levelezése	15, 106	verses epikai költészet	192
<i>Ti a sík térnek</i>	*36	<i>Vetter Niklas</i>	397
Tiedge	33, 47	<i>Viaticum narrationum</i>	363
<i>Till Eulenspiegel</i> irodalmunkban	397	Vietoris Jeromos	119
Tinódi Sebestyén 15, 110—113, 117; <i>Sokféle részöögöröl</i> 117; <i>Erdéti história</i>	118	Virág Benedek 53, 141, 151, 154, 155, 213; <i>Tavaszkori</i> 154; <i>Teo-</i> <i>fila éneke</i> 155; <i>Tsendesítés</i> ...	155
Toldy Ferenc 1, 4, 9, 10, 12, 75, 105, 106, 109, 113, 156, 217, 271, 324		<i>Vitae patrum</i> 249, 357, 361, 362, 365—367	
Toldi Miklós	114	Vitkovics Mihály	373
Tolnai István	111	Voinovich Géza	330
Tolnai Vilmos	80, 393	Voltaire, <i>Mahomet</i>	345
Tomori Anasztáz	1	Vörösmarty 34, 40, 50—61, 66, 90, 132, 135—158, 166, 167, 189, 232, 233, 272, 274, 281, 303, 305, 306, 393, 402, 404; és Horatius 50—60, 135—158; B. Thalès költeménye V.-hoz* 232; <i>A holdhoz</i> 40; <i>Csongor</i> <i>és Tünde</i> 85; <i>Fogytán van a</i> <i>napod</i> ... <i>Vén cigány</i> 393; — nevével forgó kétes eredetű versek	393
Tompa Mihály 79, 276; <i>Poharam</i> 79; <i>Népregéinek helyes kelte</i> 276		W agenseil K. I., <i>Arm und klein</i> <i>ist</i>	39, 46
Torkos László, <i>Hatvani</i>	193	Waldapfel Imre	51
Tormay Cecil	187, 188	Warneke Gy. H.	40
Tóth István (Völselei)	259	Weisse Ker. Félix	32
<i>Török Emericus köszöntője</i> 13, 15		Wesselényi Ferenc	85
Töke Ferenc	117	Wesselényi Miklós ifj., 181, 183, 272; Garay költ. W.-ról	272
Trefort Ágoston	46	Weszprémi István	10
U jfalvi Imre	120	Wiclif	220
Vachott Cornélia	188	Wieland	38, 272
Vachott Sándor 61, 168, 188, 270, 271		Winckelmann	302
Vadnay Károly	328, 329, 403	Z av Ferenc	15
Vahot Imre 168, 188, 189, 270, 272, 273, 281		Zempléni Árpád	188
Vajda János	305	Ziegler F. W.	371, 373
Vajda Péter 61, 68, 277. Emlékh. — fölött	279	Zlinszky Aladár a <i>Toldi</i> -ról ...	394
Vajtbó László	189	Zolnai Gyula	210, 212
Valkai András	119	Zrinyi Miklós 15, 376, 377; halá- lát sirató latin elégia *377— 381; <i>Szigeti veszedelem</i> ...	192
Varga Damján	243	Z sigmond Ferenc ... 189, 397—400	
Varjas János	399		
Varsányi György	111		
Vas Mihály	112		
Vass Klára	89		
<i>Válaszúti komédia</i>	115		
Vámbery Ármán	4		
Váradi Antal	24		
<i>Váradi énekeskönyv</i>	120		
Várkonyi Nándor	191		
Vásárhelyi András	217		
<i>Vásárhelyi daloskönyv</i> ...	34, 80		
Velledits Lajos	89		
Vengerio P. P.	117		
<i>Veni Sancte</i>	13		
Verancsics Antal	111, 118		
Vergilius	51, 135, 304		
<i>Vergiss mein nicht, o Theure</i> ..	41		

SZILÁDY ÁRON.

Felolvastatott a M. T. Akadémia összes ülésén, 1939. febr. 27-én.

(Első közlemény.)

1937. november hó 3-án mult száz éve, hogy Szilády Áron Ságváron megszületett.

Irodalmon kívüli életéről, sajnos, nagyon keveset tud a világ. Kortársai, barátai még előtte haltak el és semmit sem hagytak hátra róla; ő maga viszont legkevésbé törődött a saját viselt dolgainak megörökítésével. Mindössze egy rövid, pár adatból álló önéletrajzi vázlat maradt utána, és egy-két fölöttébb ritka egyéni természetű megjegyzés a műveiben. Azután egyébként sem volt közlékeny; az emberek közül keveset bocsátott magához, és mint Ravasz László szépen mondja, «ember-arcát» csak legszűkebb környezete, csak a családja láthatta. Az irodalomtörténetnek azonban így sincs oka panaszra. Az a Szilády Áron, akihez a tudománynak köze van, megírta képét műveiben. Amit magából elviendőnek tartott, elvitte; amit életéből megörzendőnek hitt — gondolatait, felfedezéseit — kedves nemzetére hagyta irataiban.

*

Tudvalevőleg református papi családból származott. Apja, László, halasi fi, kiváló műveltségű ember, jónevű egyházi író és jeles szónok, előbb a ságvári, 1848-tól 1862 nyaráig a halasi gyülekezetnek volt a lelkésze. A leendő tudós szintén papnak készült. Halason elvégezte a gimnázium alsó osztályait, Nagy-körösön a két felsőt, Debrecenben a teológiát. Vas-szorgalmú, nagy emlékezőtehetséggel megáldott fiú volt és valódi nyelvtelenség. Még Halason megtanult franciául, Körösön németül és angolul, ezenkívül Tomori Anasztáz biztatására hozzáforgott a törökhöz. A magyar irodalomból Arany János volt a tanára. A nemzeti irodalom ó- és középkorát Toldy Ferenc kétkötetes munkájából, a többit a tanár által szerkesztett scriptumból tanulták. A súly az olvasmányra, a szemelvények fejtegetésére esett; közben a mester, saját szavai szerint, a növendékeket «begyakorolta a régi nyelvbe a *Zumtucheltől* kezdve a mohácsi vészig.» Szilády élete alkonyán is szeretettel őrizte ezeknek az irodalomtörténeti óráknak az emlékét.

Debrecenben az olasz és holland nyelv elsajátításán fáradozott, egyébként teljesen Lugossy József hatása alá került.

A professzor nagy polihisztor, orientalista, nyelvész volt, és romantikus lelkű ember; rajongott a nemzeti nyelvért és a magyar antiquitásért; lelkes híve volt Horvát Istvánnak, Körösi Csoma Sándornak — ez utóbbi az eszményképe — és szenvedélyesen szerette a régi könyveket. Abban az időben a héber nyelvet tanította, de a halasi pap fiából nemcsak jó hébert, hanem nyelvészt és orientalistát is akart faragni. A fiatal teológus nagyrészt tőle kapja magyar nyelvészkedő elveit s az ő buzdítására és részben vezetése alatt foglalkozik az ótestamentom nyelvén kívül az arabbal, perzsával és a törökkel.

A nehéz tanulmányok nem voltak időszerűtlenek. Az Akadémiában a század ötvenes éveinek közepén már szó esett egy tárikh-jegyzékről. A lajstromot Repiczky János terjesztette elő, és a történelmi osztály elhatározta néhány benne foglalt műnek a kiadását. Előre lehetett látni, hogy a magyar történettudomány nem hagyhatja számon kívül a török irodalmat, a keleti forrásokat, s a debreceni professzor nagy messzeségek és közelebbi századok magyar titkainak megfejtését várta az orientális irodalmak termékeinek ismeretétől, és tanítványában látta a jövő elhivatottját, vagy legalább is az elhivatottak egyikét, akik a nagy feladatot meg fogják oldani.

Maga a húsz éves «szép szál legény» szintén ilyen álmokkal indult 1857/58-ra Konstantinápolyba és Kis-Ázsiába, 1858/59-re a göttingai egyetemre, tanulmányai kiszélesítésére. Kitől mit tanult, nincs róla emlékezet. A gyér források mindössze annyit mondanak, hogy hazatérte után Gödöllőn, Ómoravicán, Nagykőrösön káplánkodott, 1862 második felében elhunyt atyja helyettese volt Halason, végre a következő év elején ugyanott rendes lelkésszé választották. Ideje akadt elég; az irodalom művelésére adta magát. Már 1860-ban közzétett az Új Magyar Múzeumban egy részletet a *Sahnáméból* (*Szám és Zál*) és egy másikat 1862-ben Arany János Szépirodalmi Figyelőjében, a *Bárzonáméból*. A következő három évben ugyancsak Arany Koszorújában lát világot tőle négy török népdal és Szádi hat dalának fordítása, tizenegy költemény az *Antara élete* című arab elbeszélésből, négy szemelvény a perzsa Dsami és hét Hafiz dalaiból. Az illetékesek tetszéssel fogadták a keleti költészet átültetett virágait. Toldy Ferenc azzal a megjegyzéssel bocsátja közre a *Szám és Zált*, hogy «finom s valódi költői érzéssel, meglepő könnyűséggel, biztossággal és nem elegancia nélkül» van fordítva. Dícséri, hogy a fordítás megtartotta, de meg is magyarosította az eredeti ritmusát azzal, hogy a sorokat metsszettel két-két félre osztotta. Végül buzdítja az író, folytassa Firduszi fordítását, «s ne tántorodjék vissza a pályától, mely... ily szerencsés képesség mellett a kitűrésnek nem hervadandó koszorúkat ígér.» Arany szintén megjegyzést fűz a *Bárzonámé*-részlethez: «Ismertető tisztünknek vélünk eleget tenni, ha...

e szemelvényt közöljük, melyet derék fordítónk, ki már a Sahnámé egyes részeivel is diadallal küzdött vala meg, az eredeti perzsából az eredeti mértékben ily sikerrel tett át magyarra.» A többihez nem irtak méltatást, de természetesség, lendület, költőiség és ritmus dolgában a harminkét lírai vers fordítása sem igen marad el az eposz-részletek mögött; ezek a szerelmi dalok a maguk hetvenéves köntösében még mindig üdék és élvezhetők. Utóbb, 1867-ben, a Budapesti Szemlében egy német könyv ismertetése kapcsán még gyarapodott a számuk néhány példával, amelyet a német szövegtől eltéरेgetve, Szilády maga válogatott ki az arab eredetiből. Általában szeretett mindent az eredetiből, a forrásból meríteni, de legfontosabbnak tartotta ezt a keleti költemények körében. Az orientális költészet néki nem pusztán költői anyag, amelyet a közönséggel meg kell ismertetni, vagy alkalom, hogy formáiból exotikus verstehnikát tanuljon. Sziládynak a keleti költészet rejtelmes világ, ahol esetleg olyan dolgok lappanganak, amelyeket multunknál fogva nekünk kell napfényre hoznunk, mivel csak magyar szemmel lehet őket észrevenni és megfejtani. Ezért tartja fontosnak, hogy ne nyugati fordítók közvetítésével férközzünk hozzájuk, hanem közvetlensaját forrásaikból igyekezzünk megismerni. Szépen mondja, hogy «nyugat költői virágainak illatát el-ellebbenti hozzánk, sőt magvait is szórja közénk a szellő; kelet felől azonban alig kaphatunk egyebet annál, melyből a magvat már nyugaton kicsépelelték mások, — pedig ex fonte dulcius.»

Azonban nem állapodott meg a Keletnél, az esetleges fölfedezések reménye az északi atyafiak népköltészetére szintén ráterelte figyelmét. 1867 végén *Rokonaink epikája* című tanulmányt olvasott fel a Kisfaludy-Társaságban a *Kalevipoeg*ről és a *Kalevaláról*. Szeretett volna valami olyast találni, ami észtnak, finnek, magyarnak ősi, közös nemzeti öröksége, de hiába. A rokonok népköltészetének alakjait, írja, «nem ismerhetjük olyanoknak, melyekkel valamikor testvéri szeretetünk ártatlanságában együtt báboztunk volna»; amijük van, nem nemzeti, hanem általános emberi, csakúgy, mint a mi meséink. A dolgozatnak érdeme, hogy a népi szövegek pontos és hamisítatlan közlését követeli; legfontosabb benne mégis a *Kalevipoeg* tartalmának ismertetése, és ebben az a körülmény, hogy a mondanaknak azokat a részeit, amelyek az észtnép száján is verses alakban élnek, «némi rímekbe szedve», azaz többé-kevésbbé rimes nyolcasokban tolmácsolja. Az egyszerű, mesterkéletlen sorok művészien szólaltatják meg a népköltés hangját, s egyben utolsó nyilvános jelentkezései műfordító tevékenységének. Toldy buzdítása még ösztönzi ugyan, legalább is sokat fárad Firduszi fordításával és számos szép részletet átlplántál belőle — csak-hogy a terjedelmes kézirat megmarad kéziratnak és hagyatéknak.

Több új eredménnyel járt orientális munkásságának szérelyebb. prózai ága: a török hódoltságból itt is, ott is megmaradt török oklevelek és egyéb iratok gyűjtése és tolmácsolása. Ez a tevékenység már jórészt a M. Tud. Akadémiával és a *Török-magyarokori történelmi emlékekkel* van kapcsolatban. Repiczky még 1855-ben meghalt, Vámbéry 1861 július havában elbúcsúzott; az Akadémiának a hatvanas évek elején nincs orientalistája, aki a török történelmi emlékek kiadására vállalkozhatnék. Toldy Ferenc, Arany János, Szász Károly Sziládyra irányította a figyelmet, s az alig huszonnégy éves fiatalember 1861. dec. 20-án bejutott a levelezőtagok sorába. Nem csalódtak benne. Az új tag — Szilágyi Sándorral együtt — nagy buzgósággal és hozzáértéssel lát hozzá a Turcica első osztályának szerkesztéséhez. Százait gyűjti össze, fordítja le vagy revideálja a Duna-Tisza közén, Cegléden, Dömösön, Halason, Nagykőrösön, Szegeden közgyűjteményekben vagy magánosoknál megmaradt török írásoknak, okleveleknek, deftereknek. Közben, 1868-ban, magyar vonatkozású török források után kutatva, átvizsgálja a bolognai Marsigli-gyűjteményt. Végre 1871-ben rövid értékezést mutat be az Akadémiában a defterek olvasásának nehézségeiről, a számadások történelmi értékéről, a bennük előforduló helynevek nyelvészeti hasznavehetőségéről, s az egészet megszerzi négy újabb defter közreadásával.

Ismeretlen adatoknak hosszú sora került napvilágra ezekben a munkálatokban. A fölfedező mégsem volt megelégedve. Nagyobb dolgokra vágyott: a bécsi udvari könyvtár 113 török kódexének a feldolgozását forgatta fejében, okleveleken, deftereken, apró adalékokon fölül írók, történelmi munkák vizsgálasát és hozzáférhetővé tételét, a magyar-török atyafiságot. Évtizedeken át izgatják ezek a dolgok. Még 1887-ben is Thúry Józsefet, Vámbéry fanatikus hívét és követőjét azzal a megokolással választatja halasi tanárrá, hogy „ne legyen kénytelen felhagyni a török-magyar rokonság tanulmányozásával”, s azután, évek múlva, úgy emlékezik a korán elhalt tudósról, mint aki „folytatója volt annak, amit ő kezdett álmodni.”

A folytatás: a *Török-magyar történelmi emlékek* második osztálya, a *Török történetírók*, amelynek két első kötete közül az egyik 1893-ban, a másik 1896-ban látott napvilágot. A halasi pap más szerepre volt hivatott, nem arra, hogy álmait és ábrándjait kergesse. Más szerepre és más fölfedezésekre.

A hatvanas és első hetvenes évek Sziládyjának egyéb tekintetben is a Lugossy József szelleme az irányítója. A fiatal versfordító jónak látja a nyelvészet terén szintén bemutatkozni. 1861-ben *Hasonlatok* címmel indítványt tesz közzé a Magyar Nyelvészet VI. kötetében. „Családitó nyelvész”-ül azt ajánlja, hogy „a honi nyelvészet terén feltűnt két józan irány” halad-

jon egymásra támaszkodva. A szócsaládosítás munkája ne szorítkozzék pusztán a magyar nyelv területére; kívánatos, hogy azt az összehasonlító nyelvészek a rokonnyelvekre is kiterjesszék. Az itt is, ott is nyert eredményeket össze lehet majd vetni egymással és a családokból nem lesz nehéz a hangváltozások törvényeit levonni.

A felhívásra Budenz József felelt a Nyelvészet ugyanazon számában. A válasz szerencsés elemző készséggel fejti ki, hogy a családosítás csupán végső célja lehet a nyelvészetnek, kiinduló pontnak ellenben nem használható; de az indítványozót nem tudta meggyőzni. Szilády 1862. november 10-én, akadémiái székfoglalójában — címe: *Nyelvészkedésünk célja és eszközei* — de később is visszatér a teendők kérdésére. A székfoglaló csaknem teljes egészében Hunfalvyék ellen irányul. A szerző nem szeretné, ha nyelvünk valamely „tökéletesebb“ rokonnyelv korlátozó gyámsága alá kerülne: ha, például, Hunfalvy Pál és Budenz kívánsága szerint a régi írókra és a törökségre való hivatkozással föltámasztanák a valás igeragozást. A rokonnyelveket szerinte is tanulni kell, hogy az egyes nyelvek fejlődését jobban megérthessük, de hangsúlyozandó, hogy ezek a dolgok pusztán a magyarból, hasonlítás nélkül is megérthetők. Azután különös figyelmet érdemel, hogy minden nyelvben az emberi ész nyilatkozik; a nyelvben tehát nemcsak anyagot, hanem szellemet is kell keresni. Ehhez azonban nem elég a nyelvtanulás; nyelvünk mélységeibe csak a „magyar anyatejjel beszített nyelvérzék“ segítségével lehet igazán behatolni. A dolgozat hangsúlyozza, hogy nyelvünk értelmezésére alkalmas eszköz az áltáji szótár és hasonlító nyelvtan is, de igen jó, sőt biztosabb eszköz „a szócsaládok tagadhatatlan belső egybefüggését szemmel tartva, az ezen egybefüggés fonálán egymásból folyó ténysorozat.“ Hangoztatja, hogy a hangváltozások szabályairól sem lehet állítani, hogy idegen összehasonlítások nélkül még nem ismerhetők; a nyelvész ebben a részben kiváló hasznát veheti a tájshírlásoknak. Általában a hangváltoztatások, mondja, sokkal biztosabban kutathatók saját nyelvünk keretein belül, mint az idegen nyelvekben, mivel a magunk nyelvében jobban érezzük, hogy milyen szavakat állíthatunk szembe egymással, amelyek azonos vagy rokon jelentésűek. Ezenkívül a magyar hangrendi párhuzamok tanulmányozása szintén jelentékeny haszonnal fog járni.

A felolvasás gyengén volt megírva, súlyosnak sem igen mondható, inkább fölényesnek, de az „öregek“, a „honi talajon álló“ nyelvészek: Czuczorék, Brassai, Mátyás Flórián, Erdélyi János meg lehettek vele elégedve. Szilády nem tagadta meg Lugossy József elveit, sőt később sem változtatott a véleményein. Épen nem ragadták el azok a sikerek, amelyeket az összehasonlító nyelvészet a hatvanas években aratott, s legkevésbé az a fontos megállapítás, hogy a magyar nyelv a finn-

ugor nyelvek atyafiságába tartozik és török szavaink merő kölcsönzések. 1872-ben *Szófejtegetések* címmel egy rövid dolgozata jelent meg a *Nyelv- és széptud. értekezésekben*; a vékony füzetben még a székfoglalónál is élesebben támadja a hasonlítókat. Kijelenti: nem akar vitázni róla, mennyire alapos, mennyire nem a török-tatár nyelvek rokonságának elutasítása, azt sem keresi, mennyivel állunk közelebb, vagy nem az ugor nyelvcsoporthoz, mint a török-tatárhoz: ő a maga részéről époly kevéssé tagadja meg az egyiket vagy a másikat, mint nem tette tíz évvel ezelőtt. De tulajdonkép másról van szó: Hunfalvy szóhasonlításairól. Hunfalvy — ez a vád — a magyar szavakat olyan idegenekkel köti össze, amelyek csak külsejükre hasonlítanak hozzájuk, ezenkívül idegen párhuzamokat vadász, mielőtt saját nyelvünk adatait ismerné. Példa rá, hogy egy 1086-iki okirat *Churcchu-feu* (caput voraginis) szavát a finn *kurkku-pää* (torok-fej), a *sedut* azaz *sédet* a finn *siltaval* (híd), a nádgyökér értelemben még mindig közkeletű *kotut* a finn *kytövel* (ignis occultus) hozza kapcsolatba. És a füzet a nyelv-hasonlítás jellemzéséül idézi Lugossy lesújtó ítéletét: „Elveszett órák, betűk, fáradoalmak, miket altáji, sémi, indoeurópai stb. párhuzamok felállítására tékoznunk, balul bocsátkozván a világpiac forgalmába, mielőtt saját árunknak nem-hogy értékét tudnók, de gyakran csak milétét is ösmernők; adunk, veszünk, építünk, mielőtt legalább nagyjából biztosítva volnánk, vajjon szavaink kezelése közben nem szeghez nyulunk-e kapocs helyett, nem szemöldnek néztük-e az ajtófélfát, ajtónak az ablakot.“

Természetes, hogy a szerző nem csatlakozhatik a „fejetlen“, „időfecsérlő“ munkához. „Épen oly kevéssé várom, írja, egyedül s minden más tennivaló előtt nyelvhasznításunktól nyelvünk anyagának feldolgozását s rendszerének megismertetését, mint tíz évvel ezelőtt.“ Való, az összehasonlítókat végeztek; azonban „még egyszer annyi munka sem pótolhatja a nyelvtörténeti szótár véka alatt rejtő világát, sem a tájszavak s szólásmódok, valamint — és ezt ő hirdeti először — a helynevek gyűjtését sem. Ezek nélkül nagy bátorság, hogy ne mondjam, vakmerőség kell nyelvhasznításunkhoz.“

Ez már kétségtelenül érthető és világos megnyilatkozás. Szilády önmagából akarja megértetni nyelvünket, de nem mint mások, akik „vagdalják a szavakat, mint a hurkát“ és úgynevezett filozófiájukkal üres játékká aljasítják a nyelvészkedést. Neki történeti adatok kellene: régi oklevelek szavai, régi írók szövegei, népnyelvben megőrzött régiségek. Elve: a nyelvtörténet megkérdésezése nélkül nincs valódi nyelvészeti eredmény; a kutatásban a nyelvtörténet előzze meg a hasonlítást.

Fölöttébb érthető, hogy ebben a meggyőződésben nagy szükségét érzi a nyelvtörténeti szótár „véka alá rejtett“ vilá-

gának. Ez a világ azonban 1872-ben még meglehetősen távoli idők ígérete. Egyelőre be kell érni ismeretlen nyelvtörténeti adatok felkutatásával, hozzáférhetővé tételével és a rendelkezésre álló anyag értelmezésével. Feladatnak ez is komoly és fontos feladat és, ami fő, a *Szófejtegetések* írója megtalálta benne a maga igazi munkakörét.

*

A hetvenes évek elején beválasztották az Akadémia nyelvtudományi bizottságába. Már a legközelebbi ülésen két indítvánnyal állott elő. Az egyik *nyelvmemléktár* megindítását kívánta, a másik egy folyóiratét „a szorosabb magyar nyelvtudomány köréből“, „tájszó-, nyelvhagyománygyűjtésnek, nyelvmívelésnek, idegen nyelvek hatásának, nyelvrontások ellenőrzésének céljából“. Így jelenik meg 1874-ben a *Nyelvmemléktár* első kötete és még előbb, 1872 elején, a Magyar Nyelvőr. Szilády részt vesz mind a kettő munkájában: a *Nyelvmemléktár*ban mint a szerkesztőbizottság tagja, a Nyelvőrben néhány rövidebb-hosszabb dolgozattal. Egyebek közt a Nyelvőrben jelenik meg a nevekről szóló értekezése, jellemző mutatóványul a teendőkből, amelyeket a *Szófejtegetések*ben kijelölt volt. A dolgozatban a régi személy-, család- és helynevekről van szó: a szerző érdekes példákkal mutat rá, hogy az oklevelekben nagyon sok olyan személynév fordul elő, amely utóbb családnévvé változott, viszont a családnevek között elég gyakoriak az olyanok, amelyek kezdetben mint csúf- vagy ragadványnevek szerepeltek, és — amint már Jerney észrevette — a helynevek jórésze eredetileg a személynévek közé tartozott.

Persze a neveket nem csak gyűjteni, hanem értelmezni is kell. Egy 1152-iki végrendeletben előfordul a *Havadi* személynév; hétszáz évvel utóbb Kassaynál és Krizánál föl van jegyezve, hogy a szó Háromszékben még mindig él és tavaszi virágot, nárciszt jelent. Aztán van a régi személynévek között Kisid, Nagyod, Előd, Kedd, Ketödi, Hármás, Négyös, Hatos (ezek a római Minor-, Major-, Primus-, Secundus- és egyéb hasonlókra emlékeztetnek); van Péntek, Szombat, Szerda, Karácson, Husvét, Pünkösöd, Jólegény, Széplegény és így tovább. Érdekes az is, hogy a helynevek között különösen sok a *d*-re végződő. Ez a *d* bizonyosan azonos a *bumfordi*, *elődsi*, *kortyondi*, *orrondi*, *pökhendi* végén szereplő *-di* képző mássalhangzójával, és eredetileg inkább személyn-, mint helynévképzésre használták. A *-d*-ben egyébiránt, mint már a *Nagyszótár* megállapította, az *-os*, *-es* (jobban mondva az *-s*) képző «módosítványa rejlik», mivel a régiségben fölötte gyakoriak az olyan alakpárok, mint *Feled*, *Feles*; *Erdőd*, *Erdős*; a dolgozat legalább is több mint negyvenet sorol fel XI—XVI. századbéli oklevelekből.

Az értekezés végül néhány -os, -ös, -sa, -se, -si, -za, -ze végű családnév (Tegze, Turza, Baksa, Jaksa stb.) képzőinek összefüggését akarja megállapítani, természetesen sikertelenül. A szép és helyes fejtegetés a gyökereszés, a hangrendi párhuzamok ingoványára téved, a hasonlítás mellőzése is megbosszulja magát... A munka mégis becses és különös figyelmet érdemel. A *Nevekről* megelőzte korát; új terrenumot fedezett föl, egyúttal első buzdítás és kísérlet a régi személy- és helynevek gyűjtésére és feldolgozására. Aztán van még egy érdekessége: a -d képző vizsgálata és az -os, -ös, -sa, -se, -za, -ze végű családnévek elemzése a maga nemében első és egyben utolsó kísérlete a Szilády nyelvészeti pályájának. A *Nevekről* írójának nem kenyerre a szóboncolás. Az ő nyelvészkedése valami egészen más: szavak értelmének a keresése, csak hogy nem alkotó elemeik vizsgálásával, hanem, mint maga mondja, «szómagyarázó példák és idézetek» segítségével.

A Nyelvőrben különben még három szómagyarázó cikke látott napvilágot. Az első — *Egyház, éktelen, égödelöm* címmel — azt a véleményt veti föl, hogy az «éktelen káromkodás», «éktelen beszéd» jelzőszava a Peer-k. 141. lapján olvasható «egtelen bezed» tanúsága szerint tulajdonképpen *égtelen*, azaz *szenttelen*, mivel az *ég* tő Szilády hite szerint az *egyház* és *innep* előtagjában rejlő *ed*, *id*, szóval azonosítható. A második cikk (*Szöködév*) Hunfalvy ellenében azt állapítja meg, hogy a szöködév, mint az már Lippai János *Posoni kert* c. könyvében (Győr, 1753) olvasható, nem egyéb mint «ugró esztendő», mivel benne Mátyás apostol ünnepe a saját napjáról a következőre szökik. A harmadik darab egy, *A mesékről* szóló közlemény első része. Itt arról van szó, miért hívja a magyar az újjából szopott, a mesebeszédet Királyfia Kis Miklós beszédének. A megokolás az, hogy Királyfia Kis Miklós kedvelt hőse a népmesének. A dolgozat nem kevesebb, mint hét modern mesét sorol fel, amelyekben szerepel; de rámutat, hogy a régiek is jól ismerték, tanú rá Bornemisza Péter 1578-i kárpálódása, amelyben kikel a nép ellen, hogy csak «Királyfia Kis Miklósról, poeták oriasírói, Apolloniusról és egyéb hitságról» akar hallani, «álnokul költött fabulákra», «virág és szereleménekek hallgatására» vágyódik. Egyébiránt pedig maga a Királyfia név már egy 1287. évi oklevél 1325-i átírásában előfordul a következő kapcsolatban: «Terra nobilium Kyralfia dictorum».

A mindössze néhány sorra terjedő cikkecske hivatkozásai és az utána következő másik kettőnek anyaga (az egyik a modern meséink közt is előforduló Apollonius-história első kiadásáról szól, a másik a bűbájos szakszai lakat meséjének magyar kiadásait sorolja fel 1790-től 1862-ig) a szerző folklorisztikai jártasságának bizonyosságai. Szilády már akkor nagy szeretettel és hozzáértéssel tanulmányozta volt a néphagyományokat.

A magyar népköltésnek alig van abban az időben kiválóbb ismerője nálánál. De a hagyományok egyéb faja is érdekelte, mint minden, amiben a régi nyelvnek megőrzött sajátosságait vagy fozslányait lehetett sejteni. Nagyon érthető, hogy most, a hetvenes évek elején, amikor arról van szó, hogy az efféléket össze kell gyűjteni és hozzáférhetőkké kell tenni, a ráolvasások sem kerülnek ki figyelmét. A Nyelvőr számára írt utolsó cikkében — címe: *Néhány ráolvasás* — nemcsak sürgeti a bájoló szövegek felkutatását, hanem maga is közre bocsát nehányat: egyet a Tudományos Gyűjteményből, egyet a kunhalasi levéltárból, Csapó Katalin 1752-iki boszorkányperéből, kettőt a Bornemisza Péter 1577-ben lejegyzett nyolc bájoló imádságából. Pogány elemet, sajnos, egyben sem talál; de a Bornemisza-féléket legalább XV. századbelieknek tarthatja és rámutathat, hogy köztük és az újabbak között sok hasonlóság észlelhető; van tehát bennük egy és más, amit a régiségből mentettek át az utókorra.

*

De mindez csak aranyforgács a műhelyéből. Az «égtelen beszéd» és a «ráolvasások» a Peer-kódex-szel vannak kapcsolatban; Szilády a 70-es évek elején már a kódexekkel foglalkozik és azoknak a nyelvéhez keresi a magyarázatot. Jól mondja, hogy «a régi magyar szövegek helyes értelmének megtudása főfontosságú dolog a nyelvvizsgálóra nézve — ha különben a forrás nyomozása nem érdekelné is. Codexeinkben pedig annyi a homályos, zavart értelmű mondat és érthetetlen kifejezés, hogy csak örülhetünk, ha, bár fáradságos kutatás után, a valódi értelmet megtaláljuk.» Nincs más megoldás, mint a források felkutatása. A Toldy által 1858-ban kiadott *Debreceni legendás könyvben* két helyet lehet találni, amely «Pelbárt atyánk»-at mondja Katalin-legendája forrásának. És ugyanott a bevezetésben Toldy arról biztosítja az olvasót, hogy «a névtelen magyar szerző sokszor egyezik Pelbárttal a legendákban», sőt a beszédalakban írt tizennégy legenda textusában és elrendezése módjában is gyakran találkozunk vele. Sziládynak ez a néhány szó elég arra, hogy kezébe vegye Pelbárt munkáit. Elindult bennük forrásokat, magyarázó szövegeket keresni és — kikötött az irodalomtörténetben. Fölfedezte az elfeledett teológust, akinek munkáit valamikor egész Európa olvasta és becsülte. Szépen írja magáról: «Engem régi magyar nyelvemlékeink ügye vezetett a Pomerium egészséges lombozatu fái alá, hol a nagyrészt tarolt mező bebarangolása után az árnyékban hűs menhelyet, felettem és körülöttem pirhanyodó gyümölcstermést s olyan fajokat találtam, amelyeknek ojtógalyait elmúlt századok folyamán a külföld is kapva-kapta s bizonyára hasznosan is tenyészttette.»

A nagy franciskánust valósággal ki kellett ásni a feledés ráboruló porából. Nyom alig vezetett a *Gyümölcsösbe*, mindössze Wespri István és Toldy, «akik egykor a Debreceni codexszel jártak e helyen... Azóta a sövénykerítésen belül senkit se vitt komolyan a kíváncsiság.»

Való, az emberek édes-keveset tudtak Pelbártról. Tudták, hogy tudós, de rút ábrázatú férfiú volt, 1463-ban Krakóban baccalaureusszá avatták, 1483-ban Budán mint hitszónok és teológiai tanár működött, deák prédikációkat-mit írt — címük föl van jegyezve Toldy könyveiben. És tudták, hogy 1504-ben halt meg, s a franciskánusok mint boldogot tisztelték. Ennyi volt az egész.

Szilády éveken át foglalkozott vele. 1873-tól 1876 végéig minden szabadidejét Pelbárt-kutatásokra áldozta. Közben, 1876. június 8-án, az Akadémia bevásztja rendes tagjai közé; erre formába önti a kibányászott anyagot és még abban az esztendőben, december 15-én, *Temesvári Pelbárt élete és munkái* c. dolgozatával elfoglalja székét a tudóstársaságban. Eredményei általános, nagy meglepetést keltettek. A felolvasás, írja 1877 elején a Századok, «a legkritikább s legfényesebb sikerek közé tartozik. Amit eddigelé Pelbárt életéről tudtunk, az néhány biographicus jegyzet volt, s ma kiemelkedik előttünk... egyházi irodalmunk egyik kiváló alakjának a feledékenységből épen oly éles criticával, mint bámulatos szorgalommal kimentett, megtisztított s az őt megillető talapzatra állított fényes képe.»

Szilády nem sietett műve kiadásával. Még három évig dolgozott rajta és gyarapította új adatokkal. A könyv csak 1880-ban jelenik meg a piacon. Rövid lélegzetű munka, fejtegetései nem rúgnak többre 80 lapnál, de sok az új és pozitív érték benne. Az olvasó megtudja: Pelbartus Ladislai de Temesvárt 1458-ban írták be a krakkói egyetemre. Kiderül, mely években költék a munkái. Deákul írt, de nem azért, mintha kolostori előadásra szánta volna beszédeit, hanem azért, hogy a papok azokból a nép, elsősorban a magyar nép számára bővebb magyarázatokat tehessenek. Eerre való tekintettel szeretett a fejtegetéseibe tanulságos és elmés példákat szövögetni. Egyéb-iránt erős, kérlelhetetlen logikájú író volt és «mindent szálára szedő, szertehasogató modora... határozottan a skolasztikusok módjára vall.» Olyanok a munkái, mint a mozaikok. «A bibliából, egyházi és világi, pogány, zsidó, mohamedán és keresztény írók prózai és költői műveiből, hagyományaiból és saját tapasztalataiból összehordott kincshalmaz fölhasználása azon foglaltványokat juttatja eszünkbe, melyeknél az érc méltó, a munka stílszerű és figyelmet érdemlő.» Pelbárt mindig az értelemhez szól; feddő, buzdító figyelmeztetései rendesen pár szóból állanak. Fő jellemvonása a megvesztegethetetlen, valóságossággal, erkölcsösséggel és nemzeti érzéssel párosult igazság-

szeretet és föltétlen meghajlás az Egyház tekintélye előtt. Nagy ellensége minden babonának; keményen elítéli a Mátyás király és tudósai által pártolt csillagjóslást s a papok, urak, sőt a király visszaéléseit: a törvénytelenésegeket, hatalmaskodást, kóborlást, az Egyház pusztítását és a gyengék elnyomását. Rengeteget írt és gyakran foglalkoztatta a sajtót; beszédgyűjteményei közül a *Stellarium* 12, a *Pomerium de Sanctis* 17, a *Pomerium de Tempore* 14, a *Sermones Quadragesimales* 13 kiadást ért, de az *Expositio Psalmorum*ot is kétszer, az *Aureum Rosarium Theologiae*et pedig háromszor nyomtatták. Természetesen, a termetes könyvek mind egyazon szerrel készültek: Pelbárt maga sem tagadja, hogy «egyéb tudósok könyveiből hordta össze» őket, «másoknak a sok különféle kiadványából» vannak szerkesztve, és mindenütt pontosan jelzi a felhasznált helyek forrásait. Az egykorúak és közel egykorúak közül leginkább Holkot, Meffret, Haselbach és Grietsch János beszédeit forgatta; de senkinek sem vált utánzójává és mindig megőrizte önállóságát.

Szövegei — és ezzel előtérbe lép Szilády, a forráskutató és értelmező — nagy és meglepő hatással voltak kódex-irodalomunkra. Legértékesebb munkája a *Stellarium*, a kódexek is ebből merítettek leginkább. Különösen sokat köszön neki a Horváth-, Tihanyi és Kazinczy-kódex, kisebb részleteket az Érsekujvári, Teleki, Erdy és Nagyszombati. A monografia nem kevesebb, mint másfél lapot szentel a *Csillag-koszorúból* merített kódex-szövegek kimutatására. Aztán igen jelentékeny a *Sermones de Sanctis* és a *de Tempore* hatása. Amannak a Debreceni, Tihanyi, Kazinczy-, Wespriemi- és az Érsekujvári kódexben vannak nyomai, mind a kettőnek az Erdyben. A névtelen karthauzi a *S. de Tempore* prologusából fordítja a maga *Prohemium*át és oly bőségesen merít ebből is, abból is, hogy «mai felfogás szerint méltán plágium vádjával lehetne illetni.» A *Rosarium* tudományos munkának, tankönyvnek készült, nem érdekelte a fordítókat. Azért benne is akad kiásni való; mintegy harminc ilyenféle adat a nyelvtörténet számára: *Barliates... apud nos gyengier nominatur; Gobio piscis... qui vulgo dicitur dergecze... vel fortassis sisher; Garrulus... dictus...* a garriendo vulgo *zaya*. Majdnem harminc régi magyar szó; el lehet őket látni régi oklevelekből és írókból, népi szövegekből való értelmező példákkal, párhuzamos idézetekkel, sőt — a gyöngyér madár mondájáról van szó — tárgyi magyarázattal. Teljességgel úgy, ahogy ez a szerző további munkáiban történik.

A *Temesvári Pelbárt élete és munkái* eredményeiből nagyvonalokban körülbelül ennyi az új és maradandó. Mi türestagadás, a fény közé árnyék is vegyül. Nem lehet elhallgatni, hogy azok az okoskodások, amelyek a biográfiában a hős

éveinek számáról, nevéről, vidéki tartózkodási helyeiről szólnak, nem állják meg a helyüket; a második fejezetből kimaradt Pelbárt, a skolasztikus teológus és fellép helyette Pelbárt, aki «hibáztatja a betűnek a nemzeti nyelvsajátság rovására történt pártolását» és azokat, «akik azt vitatják, hogy mindent betű szerint való értelemben (azaz latinul) kell kifejezni.» A monográfiában megjelen a nemzeti nyelv harcosa, akit a Wiclifek szelleme lelkesít, s ezért méltán lehet a reformáció előtt élő reformátorok közé sorolni, és a költő, aki az úgynevezett *Bernát-himnusz*t írja és fiatal korában verses magyar, öregkorában latin prózai legendát szerkeszt Alexandriai Szent Katalinról. Egyszóval: megjelen valaki, aki a valóságban soha nem létezett, mint nyelvvédő hazafi és reformátor egyetlen latin idézet hibás fordításából van kikövetkeztetve, és mint költő pusztán szellemes, de ingatag feltevések hőse, amelyek azóta elmerültek az idő árában...

Hagyján, a Pelbárt-monográfia így is fölöttébb gazdag tartalmú és értékes alkotás. Jelentékeny világosságot vitt középkori irodalmunk történetébe, de a nyelvészek is haszonnal forgathatták. A halasi pap mint forráskutató és szóértelmező szintén megállta a sarat.

*

Az Akadémiának a hetvenes évek közepén ép ilyen munka-erőre van szüksége. A társaság Gyulai Pál indítványára még 1871-ben elhatározta volt a régi magyar költők műveinek kiadását. A szerkesztésre Toldy Ferenc vállalkozott, de 1875 végén meghalt, mielőtt egyetlen kötetet sajtó alá adhatott. Munkakörét darabokra kellett tördelni. A költői tár munkájának folytatása Sziládynak jutott. Újból megbíztak benne. Volt már egy rövid dolgozata a Nyelvőr 1872-iki folyamában a *Szabács viadalának* első közléséről. A cikk kijavította Thaly Kálmán néhány hibás olvasását és épen arról szólt, mikép kell a régi szövegeket közzétenni. De még többet nyomhatott a latban, hogy ismerték nagy készségét a régi írások olvasásában; tudták, hogy a régi magyarság nyelvével és nyelvemlékeivel foglalkozik és meg voltak győződve széleskörű ismereteiről. A választás mindenesetre szerencsés volt, a rábízott munka teljesen megfelelt a halasi tiszteletes egyéniségének.

Szilády adatgyűjtő tudós volt és a részletmunka embere. Szüntelenül olvasott, rengeteg tényrt ismert, de nem volt kenye az összefoglalás; rendszerint megelégszik azzal, hogy építőköveket aknáz és farag a tudomány leendő épületéhez és az építést a jövőre bizza. Egy úton jár a század pozitivistáival, ha nem is pozitivista meggyőződésből, hanem egyéni adottságaiból kifolyólag s a magyar irodalmi viszonyokhoz és a közfelfogáshoz alkalmazkodva. A XIX. század hetvenes és nyolcvanas éveiben általános volt a vélekedés, hogy irodal-

munk története még sok előmunkálatra szorul, szintézisre gondolni egyelőre nem lehet, első a részletek földolgozása. Szilády hasonlóképp a részletmunkát hangoztatja. Először is: mivel «a részletektől való iszonyodásnak elmaradhatatlan következése a fölületesség», másodsor: mivel hite szerint «irodalomtörténetünk hézagai sokkal nagyobbak, semhogy összefoglaló ítéleteinek megalkotásával ... sietnünk kellene.» Kiváltképen időszerűtlen igyekezet szerinte a régi irodalomról készíteni összefoglalást. Elég, írja, hogy «egy-egy régi íróról, amit tudunk, azzal előhozakodjunk.»

A régi költők gyűjteménye részletmunka a szó szoros értelmében. Szöveg és adatok: elmondása mindennek, ami a szövegről és esetleg írójáról elmondható, végül magyarázó jegyzetek a textus megértésére. Az első kötet — tartalma: a középkori magyar versek — még 1877 végén látott napvilágot. Nagy meglepetés volt: a közönség, amely a régi irodalmat Toldyból ismerte, nem igen tudott többről, mint harminc és egy-két középkori magyar versezetről; Szilády egyszerre majdnem hetven szöveget szerepeltet, ebből is csak a *Szabács viadala*, a *Supra agnő*, az Emericus Török kis köszöntője és a Geszthy-féle töredék a mások fölfedezése, a többi egészen vagy részben ő emelte ki különféle kéziratokból: a Winkler-, Döbrentei-, Festetich-, Peer- és az Erdy-kódexből, ahol addig a kötetlen szövegek közt szerénykedtek.

Sajnos, az azóta elmúlt félszázad szele sokat elfújta a sorozatból. De meg kell jegyezni, hogy a kiválasztott szövegeket Szilády maga sem tartotta csupa gáncstalan verses alkotásnak. «Egy és más csekélynek látszó apróság», írja az előszóban, «talán kár nélkül elmaradhatott volna.» A kötetben van néhány darab, amelyről megemlíti, hogy a «szövege majdnem prózának mondható», «csak egy hajsza választja el a prózától», vagy «a latin strophákkal összehasonlítva versnek alig mondható», mégis közlendőnek tartotta őket ebből vagy abból az okból, legkivált: mivel nem akart csupán olyan emlékekre szorítkozni, amelyek jó versekben vannak írva; megelégedett azzal, ha valamely szövegben «versszerzésre való törekvést» látott. Szóval: a munka olyan adattárnak készült, amelyben helye van mindennek, amiről föltehető, hogy mondhat valamit a versfejlődés története számára.

Szilády meg volt győződve, hogy helyes úton járt, és az újonnan fölfedezett szövegek hasznavehető adalékok középkori verses irodalmunk fejlődéséhez. Egyelőre a kritika sem zavarta; mindössze jó későn, 1894-ben, jelenik meg egy hibáztató megjegyzés az Egyetemes Philologiai Közönyben, hogy a Régi Magyar Költők Tárának egyik-másik darabja, közte a *Veni Sancte* négy fordítása, «nagyon könnyű szerrel jutott a verses ruhához», tehát ki kell őket abból vétköztetni.

A hatvan felé közeledő író megbotránkoztatja a támadás. Az IK-ben az aprószentek himnuszának szavait alkalmazza a cikk szerzőjére: «Hostis Herodes impie! — vagy talán pie?!» és meg sem kísérli a védekezést. Ha ő egyszer versszerzésre való törekvést látott a kis darabokban, «azokat nem lehet csak amúgy könnyedén kivetköztetni.» Mi több, kijelenti: «A helyett, hogy a négy kis ártatlant lengeteg ruhácskájából kivetköztetni iparkodnánk, csak sajnálnunk lehet, hogy még vagy négyet nem állíthatunk melléjük kisebb testvéreik közül, akik felérnének a XIII. századig.» Nemcsak nem hajlandó a kis ártatlánokat kitagadni, ellenkezőleg, azt hirdeti, ha ő lesz a második kiadás szerkesztője, okvetlen felvesz abba még néhány hasonló szöveget. «A verstan meg a többi vegye belőle hasznát, aminek tudja; de régi magyar irodalmunk szülöttjei között tartózkodjék az angyalcsinálástól, gyermekvetköztetéstől.»

Nem engedett a meggyőződéséből. Nagyön is a szívéhez nőttek «a kis ártatlanságok» és velük együtt a gyűjtemény többi darabja. Nemcsak szellemi, hanem, ami még ennél is több, nemzeti értékeket látott bennök, amelyekhez csak kegyelettel szabad közelíteni. Nem bántotta, hogy a nagyrészüik katolikus szellemű és eredetű. Ragaszkodott hozzájuk mint a magyar mult emlékeihez és az ősi magyarság megnyilatkozásaihoz. Az Erdy-kódexből egy Szent István királyról szóló éneket, noha énekelhetősége és dallamossága iránt kétségei voltak, csupán azért iktatott be a versek sorába, mivel a gyűjteményben «a magyar szentek himnuszai közül ettől megválva csupán Szent Lászlóéra utalhatunk.» És nem állhatta meg, hogy hozzá ne tegye: «Bár legalább hazai breviariumainkból s missaléinkből a magyar szenteknek azokban rejlő latin himnuszait szedné össze valaki. Irodalmunk történetének ez is egyik feltörendő mezeje s gondos figyelmet és munkát érdemel.»

Akik az irodalommal foglalkoztak, természetesen nagy figyelemmel fogadták módszeres és sokoldalú jegyzeteit. Ezek az apróbetűs cikkek és cikkekcskék szemmel láthatólag minden föltehető kérdésre meg akartak felelni. Minden megkívánható megvan bennök: bibliográfia, a tárgy körül esetleg felmerült vélemények megbeszélése, a latin eredeti, észrevételek a mű formájáról, szavak, kifejezések értelmezése, itt-ott tárgyi magyarázatokkal keverve, már előbb fölmerült adatok teljessége és új adatok kisebb-nagyobb sokasága.

Számba kell venni, hogy az Akadémia a Régi Magyar Költők Tárát a nagyközönségnek, vagy jobban mondva, a nagyközönségnek is szánta, tehát okvetlen szükség volt rá, hogy az elavult, közhasználatból kikopott szavak és szólások magyarázat nélkül ne maradjanak. A nagyközönségnek mindenestre meg kellett mondani, hogy *vigasztani* annyi mint *gyógyítani*, *gyógyihon* annyi mint *gyógyítson*, a *megapol* annyi mint

megcsókol, az *ajétatost* annyi mint *áhitatosan*, a *szegény jöhom* annyi mint *szegény szívem*. És így tovább. De a Költők Tára nem éri be ennyivel. Szilády azt is megmondja, hogy a *joh* a Czech-kódexben négy helyen fordul elő; idézetekkel mutatja meg, hogy a Müncheniben még *jonho* és *jonh*, a Szabács viadalában, a Nádorban *jonh*; a Ferenc-legendában *jonh* és *joh*; Emericus Töröknél *inh*; a Winkler-kódexben *énh*, a Peerben *ih*, a Thewrewkben *éh*; de a mai nyelvben is megvan, noha *szívet* már nem jelent, hanem belső részeket... Máskor, természetesen megfelelő idézetek alapján, az értelmezett szóval kapcsolatban annak egynémely származékait s az utóbbiak közül a synonymáit ismerteti. A *megöklel* ige a régi nyelvben annyit tesz, mint *megszúr*, de ugyanezt jelenti a *meggyak* és *megnyit* is. Az *öklelből* származik az *öklelet* (pleuritis), amelynek egyéb nevei a régiéknél: *nyilalás*, *meredök*, a mai nyelvben: *nyilamlás*, *szegezés*, a Dráva vidékén: *meredek*. A fejtegetésben nem kevesebb, mint tizennégy idézet fordul elő: hat a Münchener, Jordánszky-, Winkler- és Nádor-kódexből, egy a Bornemisza Péter bájoló imádságaiból, kettő a Nyelvörből, egy-egy a Weszprémi-kódexből, egy XVII. századi krónikából, Pesti Gáborból, Tinódiból és Balásfiból.

Fölötte gyakori az az eset, hogy a megjegyzetezett szó (teszem: megvívának, bizonyság, szükségedben, vagy bátorsággal) éppen nem szorul értelmezésre; Szilády mégsem mulasztja el, hogy néhány idézetet ne fűzzön hozzá annak a bizonyosságnak, hogy az illető szó ugyanabban az értelemben egyebütt is előfordul.

Száz szónak is egy a vége: Szilády nemcsak azt akarja, hogy az olvasók egy-egy szónak a helyes értelmét megtudják tőle; a közönséggel meg kívánja ismertetni a régi nyelvet, a szavak, kifejezések alakjának és értelmének fejlődését. De nem elméleti fejtegetésekkel, hanem példák százaival, sőt ezreivel. A kötet a végéhez csatolt jegyzék szerint több, mint nyolcadfélszáz szót vagy szóelemet lát el magyarázattal. A példákat kisebb mértékben XVI. és XVII. századbéli írók szolgáltatják: az Apollonius-historia, Balassa Bálint, Batizi András, Bogáti Fazekas Miklós, Dálnoki János, Dési András, Félegyházi Tamás, Görcsöni Ambrus, Heltai Gáspár, Ilosvai, Istvánfi Pál, Károlyi Gáspár, Nagybáncsai Mátyás, Pesti Gábor, Sylvester, Székely Estván, Temesvári István, Tinódi és Zay Ferenc, Gyöngyösi, Káldi, a Kisdí- és Szelepcsényi-énekeskönyv, Matkó István, Medgyesi Pál, Madács Gáspár, Molnár Albert, Pázmány Péter, Pósa-házi János, a Radvánszky-kódex és Zrínyi Miklós; aztán tetemes számú adat kerül az oklevélgyűjteményekből, a Szalay Ágoston-féle 400 magyar levélből és Thurzó György levelezéséből, Mátyás Flórián dolgozataiból, Thaly vitézi énekeiből, Kriza, Erdélyi, Pap Gyula, a Kisfaludy-Társaság népköltési

gyűjteményéből és a nép nyelvéből. De a zöme mégsem ezekből, hanem abból a harminc, lépten-nyomon idézett kódexből való, amelynek a fele nyomtatásban eladdig nem is látott világot. Ez a «nagyrészt tarlott mező» Szilády legsajátabb territoriuma. Senki sem bűvárolta át jobban nála, és csak így érthető, hogy annyi példát gyűjthetett belőle.

A középkori magyar versek szómagyarázó jegyzetanyaga mindenesetre kitűnően megfelelt kitűzött céljának: az olvasókra nézve teljesen pótolta a nyelvtörténeti szótár világosságát.

Kevésbé termékeny az a rész, amely a tárgyi magyarázatokat foglalja magában. Igen érdekes és értékes a *Supra agnō* kezdetű kis szöveghez kapcsolt fejtegetés, mert részint felújítja, részint megszerzi azokat az észrevételeket, amelyekkel Szilády nemrég, 1876-ban, a Századokban Križko Pál fölfedezését kísérte. A jegyzet a Radvánszky-kódexből vett idézetekkel igazolja, hogy a régiéknél a «virágének» annyi mint szerelmes ének. Hivatkozik a Wespriemi-kódexbeli papírszelet két sorára (Szüvem, lölköm, virágom, czönögém, Aranyom, gombom, ágam, levelem), a székely találós mesére (Mondja virág virágnak) és a *Házások éneke* «Az virág így szól» szavaira. A Sylvester klasszikus nyilatkozata még nem kerül szóba; annál bővebben van szó a virágénekek üldözéséről. A kötet Bornemiszát, Magyarit és Pázmányt szólaltatja meg annak a bizonyítására, hogy a XVI. és XVII. században a szigorú vallásosság és erkölcsösség szempontjából kárhoztatták a szerelmi dalokat. Sőt a XV. századból is megszólaltatja Temesvári Pelbártnak egy bűjti beszédét, bár az idézett latin helynek semmi köze a virágénekhez.

HORVÁTH CYRILL.

PETŐFI ERDÉLYBEN.

(Első közlemény.)

1.

Ismeretes, hogy Petőfi többször megfordult Erdélyben. Előtte egy magyar író sem járta be Erdélyt annyira keresztülkaszol, nagy kerülőket is téve, mint a sík Alföldön született, ennek szépségét felfedező és versben meg prózában először dicsőítő Petőfi.

Különös és feltűnő is volna, ha a mozgékony, utazásra életének jó és rossz napjaiban egyaránt könnyen — ha más alkalmatosság nincs, hát gyalog is — kész örömet vállalkozó Petőfi nem érdeklődött volna a másik magyar haza, Erdély-ország iránt. Hiszen hol kényszerűségből — mint peregrinus diák, vándor katona, kóbor színész, — hol jó kedvből — mint ismert és ünnepezt költő — beutazta a magyar szent koronának majdnem egész területét, minden országát, Eperjestől Károlyvárosig, Pozsonytól Nagyszalontáig. «A változó szerencse szekerén a nagyvilágot összejártam én» — írja magáról már 1841 végén, vagy 1842 legelején (*Hazámban*). Valósággal szenvedélyes turista volt már akkor, állapítja meg Berzeviczy Albert,¹ mikor a turistaságnak nálunk még semmi nyoma. És Petőfi első erdélyi útja, kétnapos kolozsvári tartózkodása 1847 októberében, mintha csakugyan nem volna egyéb, mint turista út, hosszabb kirándulás a mézeshetek után. Koltóról érkezett feleségével Kolozsvárra, Dézs és Szamosújvár felől, sonnan Bánfihunyadon, Királyhágón, Nagyváradon át Szalontán Aranyéknál szintén pihenőt tartva, tértek haza Pestre. Ekkori útjának egyik költői visszhangja, az *Ez már aztán az élet c.* verse is első pillanatra pusztán egy vidám, gondtalan turista hangulatos szemlélődése. Rónákról hegyek tetőire s hegytetőkről a rónákra nézve gyönyörködik az előtte lebegő szép panorámában: sötét kastélyokban, kis fehér kunyhókban, örvend városok harangjának, mezők kolompjának. «Mi kéj így kóborolni hegyen és völgyön át!» — kiáltja örömeiben a vidám, a megelégedett turista. Mintha csakugyan elszállt volna a költő minden honfi-aggodalma, lemondott volna minden szívetépő kínos hazaszeretetről s csak magának szedné mindazt, amit az óra ad — Istenre bízva a más bűját-baját.

Nemcsak bejárta, de meg is szerette Petőfi Erdélyt úgy, mint senki más, mint önfiai közül is kevesen. Megszerette

¹ *Petőfi almanach*. Szerk. Ferenczi Zoltán. 82. l.

annyira, hogy élni is ott kívánt: határozott szándéka volt végképen Erdélybe költözni, állandóan Erdélyben lakni és élni. Mikor még jóformán nem is látta Erdélyt, még vőlegény korában, de házassága küszöbén már ezt írja Juliához:

Napkeletről messzebb napkeletre
Jössz velem, hogy mulathass kedvedre.
Oda viszlek, szép Erdélyországba...

(Azokon a szép kék hegyeken túl)

És amikor már végig száguldotta Erdély völgyeit és hegyeit, halála előtt két nappal megint ezt írta Marosvásárhelyről Tordán hagyott feleségének: «...Csikszeredának és Kézdivásárhelynek gyönyörű vidéke van; Sepsiszentgyörgy talán még szebb. Majd körülményesebben megvizsgáljuk, ha együtt utazzuk be Háromszéket, mint fészket rakni akaró fecskék.»

A többit tudjuk: az Erdélyben élés, az állandó fészkerakás Erdélyben nem, csak a villanásszerű halál, az örökös földi hajlék adatott meg neki a Küküllő partján, a segesvári csatatér ismeretlen sírgödrében.

Hol a támadó pontja, mi az eredete és magyarázata ennek az erős Erdély-szeretetnek? Mi a gyökere és alapja ennek az egy egész életre eltökélt, halálig és halálba sodró rendkívüli váagnak a mindig szép, de már akkor is és régóta szegény Erdély iránt? Miért vágyott Erdélybe, mit keresett és remélt feltalálni Erdélyben?

Mert talán senki előtt nem kétséges, hogy ilyen fel-fel csapó vágy, ilyen szenvedéllyé erősödő, életre-halálra összeforrott szeretet holmi nyugalmas természet-szemléletből, pusztá turista-kandiságból nem származik, nem szokott kinőni és mint valami igézet, úgy elhatalmasodni. Nem, ilyesmire nagyon mélyről jövő komoly és döntő okok sodornak mindnyájunkat. Vágyainknak, Petőfi vágyának is, az alapja mindig valami hiányérzet, nélkülözés. A maga megélhetésében akadályra bukkant, megszorult Én szükségében kényszerűen és legott keresi azt, ami a hiányérzetet megszünteti, az akadályt elhárítja. Az erre alkalmas tárgyat kívánjuk, szeretjük, mint becses, értékes dolgot, életfeltételünket. Minél égetőbb a hiány, minél veszedelmesebb az akadály, s minél alkalmasabbnak látom a tárgyat a hiány pótlására, annál jobban szeretem azt, annál mohóbban kívánom bírni. Esetleg életre-halálra is, ha életem-halálom forog kockán.

Petőfi igézetszerű Erdély-szeretete is a lélek mélyéből fakadt. Erdély az ő számára mindig valami tátongó életszakadékból való menekvést, mindig valami életbevágó hiánynak és személyes létét bántó szükségnek egyedül lehetséges végét és megszüntetőjét jelentette.

Igazolásul vegyük sorra erdélyi útjait.

2.

Említettem, hogy először 1847 októberében, viszonylag későn jutott el a tulajdonképeni Erdélybe, Kolozsvárra. De Erdély képe már évekkal előbb felmerült lelki szeme előtt. Már előbb és többször is vágyott Erdélybe. Először 1843-ban, abban az évben, amelyik szenvedéseinek és nyomorúságának a poharát csordultig telítette. Az otthonból, a melegen védő szülői gondviselésből kiszakadt húsz éves ifjút végighajtotta ez évben a megélhetésnek, a betevő falatnak gondja és a pályakeresés nyugtalansága Kecskemét, Pest, Pápa, Pozsony, Gödöllő stb. utcáin. Irogat verseket, de abból nem lehet megélni. Kenyérkérdésből, de művészi becsvágyból is minden áron színész akar lenni. Próbálkozik itt is, ott is, de sehol sincs szerencséje. Minduntalan munkanélküli s mint ilyen, a betevő falatért vállal bármi foglalkozást: fordít fércműveket, másol regényt s írja ő is az *Országgyűlési tudósításokat*. Mindhiába, bolygó lába mindenütt száz tövisre hág. Csak egy barátja, egy jóakaró tanácsadója van ez időben: a nagytekintélyű Bajza, a szigorú kritikus. Bajza mértékes dalok írására buzdítja. Követi is a tanácsot (*Távolból*), de úgy érzi, aligha sikerrel. És minden kudarc, nyomor és egyedüliség dacára volt hite. Hitte rendületlenül, hogy van jövője. Pestet odahagyja azzal a szándékkal — s ezt Bajzának, mikor tőle elkészönt, ki is jelentette — hogy meggy szerencsét próbálni, színésznek Erdélybe.

Erdélybe? De hát hogyan, minő képzetek alapján bukkant föl előtte Erdély? Mit tudhatott Petőfi Erdélyről? Iskolai tanulmányaiból nem sokat. Az akkori iskolai földrajz- és történelemtanítás hamar, néhány tény felsorolásszerű lakonikus megnevezésével általában is befejezte *honismertető* feladatát. Erdélyét Magyarországon annál inkább, mert hiszen Erdély nem Magyarország, nem tartozott Magyarországhoz; az Erdélyi nagyfejedelemség a hivatalos felfogás és a fennálló közjog szerint más, külön ország volt, ő felségének külön örökös tartománya, egyik a sok között. Az élő magyar történeti hagyomány azonban, amelyet főként Pápán szívott magába, és olvasmányai bőven, bár nem mindig szabatosan, pótolták az iskolai tanítás hiányait. Idevágó olvasmányait illetőleg különösen három olyan író műveire gondolhatunk, akiket mindig szeretett és szívesen olvasott. Az egyik Jósika Miklós, akinek már addig több novellája és két nagy regénye, az *Abafi* és az *Utolsó Báthori* nyújtott ragyogó képeket Erdély érdekes történeti multjáról. A másik Kazinczy Ferenc, akinek Erdély multjáról és jelenéről szóló útlevelei szintén nemrégiben, 1839-ben jelentek meg könyvalakban is. És végül — hogy csak legvalószínűbb olvasmányát említsem föl — Horváth Mihály, aki 1841-ben az ifjúság és 1842-ben a művelt közönség számára adta ki lelkes

hangú, szívesen olvasott, hamar népszerűvé vált művét a magyarok történetéről. A mindenütt szépek mondott távoli kicsi Erdélynek szabadabb és magyarabb belső élete, az alkotmányért és vallásszabadságért a királlyal vívott harcai, hősi erőfeszítései és dicső hősei az ifjú Petőfinek minden ízében romantikára hajló képzeletét megragadták, vonzották. Míg foglalkozott velük, gyönyörködött bennük és lelkesedett irántuk, Erdélynek valahogy olyan képe alakult ki benne, amilyennek azt csak a monda és a költészet magasztalta: Tündérország az, ahová már belépni is boldogság, gyönyörűség.

Erdélynek ebből a romantikus képéből a mindenáron színészi sikerre vágyó Petőfi egy reális vonásra eszmélt rá, amelyet éppen színészkörökben ismertek nagyon jól s emlegettek állandóan: eszébe jutott, hogy a multban, sőt a jelenben is, az erdélyi városok, különösen Kolozsvár, a színészek és a színészet számára ha nem is éppen Eldorádó, de mindenesetre kíváncsatosabb, jobb megélhetést nyújtó, biztosabb erkölcsi sikerrel kecsegtető terület, mint bármelyik más vidék vagy város közönsége. Csak egyetlen különbséget említek föl: a legkisebb erdélyi városban is terem, fedett kőépület szolgált színházzal, s alig olvashatni affélét, hogy Erdélyben fészerben vagy csűrben kényszerült volna játszani valamely társulat, ami pedig a Királyhágón inneni városokban oly gyakran fordult elő. Mivel Petőfi Magyarországon mindenütt és mindennel próbálkozott s nemhogy művészi sikert, de még megélhetést sem tudott biztosítani magának, valóban nem volt hátra más, mint Erdély, megpróbálni a dolgot ott, hol még remélhet. Nagy elhagyatottságában és végtelen nyomorában jutott először eszébe Erdély, mint egyetlen még lehetséges, jobbra fordulással biztató menekvés.

Az Erdélybe igyekvő Petőfi Debrecenbe bandukol s az ott működő Komlósy-féle társulatba szeretett volna elszereződni. Komlósy ugyanis éppen akkor szervezte át társulatát, hogy azzal a küszöbön álló téli idényre Kolozsvárra menjen, amire szerződés kötelezte. Az alkudozások Komlósy és a kolozsvári színházi bizottság között már régóta kedvező mederben folytak, míg végre szept. 18-án létrejött a megállapodás. Épp ez időtájt érkezett oda Petőfi. Mivel Komlósy ez év első felében Dunántúl is játszott, s mivel a Kolozsvárral való alkudozásnak, mint színészkörökben nem kis jelentőségű eseménynek, a híre elterjedt, a színészkedő Petőfi is talán már Dunántúl vagy Pesten hallhatta, de most útközben bizonyossággként megtudta, hogy Komlósy és társulata Kolozsvárra fog menni. Ezért vette útját Debrecennek s oda érve, ezért vetett még hevesebb lobbanást titkos reménye, hogy Kolozsvárra mehet, s ott végre talán jobb időket fog látni, s elkezdődnek színpadi dicsőségének

is a napjai. Megérkezése után természetesen a színházhoz néz be, hol ismerősökkel találkozik. Ezek ottlétét tudtára adják Komlósynak. És Komlósy, írja Petőfi az Orlay Petrich Somához írt levélben, se szó, se beszéd, ott marasztotta, *«noha ez nem volt szándékom.»* Rögtön meg is okolja ottmaradását: *«Innen egy hét mulva Váradra megyünk s onnan november elejére Kolozsvárra.»*¹ A jómódú rokonhoz írt levélről azonban a szépítő mázat le kell hámozunk. A valóság az, hogy Petőfi nem így, nem mint valami híres színész, akik után az igazgatók csak úgy kapkodnak, került a Komlósy társulatának kötelékébe, hanem színész-ismerősei, kivált az épen ott vendégszereplő Fáncsy Lajos ajánlatára és közbenjárására állt vele szóba Komlósy. A sanyarú helyzetben levő Petőfi örömmel állt rá az elébe tett feltételekre. Hiszen épen az volt a szíve vágya: kenyérhez jutni, Erdélybe menni, dicsőséget aratni. És valóban ugyanezt a dolgot maga Petőfi utóbb, november végén, sokkal szerényebb hangon és valószínűen írta meg — persze nem az ifjú és művész rokonnak, hanem egyetlen jóakaró barátjának, a nagytekintélyű Bajzának. *«Komlósy meglehetősen fogada — írja — s így egy hetet tölték Debrecenben már mintegy tagja a társaságnak. Ekkor (t. i. egy hét múltán) ismét magához szólita velem körülményesebben értekezendő. De már akkor nagy meglepetésemre más nótát fűtt s többek közt azt is kijelenté, hogy Kolozsvárt énekelnem is kellend az operákban. Ez különösen nem tetszett nekem s amint tőle távoztam, egy kis társaság igazgatójával találkozám. Ez hitt magához s jó szerepeket, jó fizetést ígért. Ennél fogva — de leginkább azért mert pénzem elfogyott s tovább nem utazhattam — hozzá állék. Diószegre menénk... s itt játszánk néhány hétig. Innen Székelyhídra... E hónap 24-én felbomlott társaságunk. Ennélfogva nem volt mást tennem, mint Debrecenbe jönnöm vissza s nem csupán azon okból, mert társaságunk szétfoszlott, de mert beteg vagyok s betegségem napról napra terhesül...»*²

Ekkor és így maradt el először Petőfi erdélyi útja. Nagy nélkülözések és szenvedések idején jelent meg először Erdély képe biztató, de hirtelen szétfoszló szivárványként Petőfi vágyainak, tapogatózásainak látóhatárán. A sóvárgott kép eltűnt, a jelenés szétfoszlott. Testileg betegen és nyomorogva, lelkileg csalódottan vánszorog vissza Debrecenbe, hogy ott töltsen azt a hirhedt telet, megérje az Erdélyben való fellendülés helyett pályájának további süllyedését, kétségbeeséssel határos legmélyebb pontját.

¹Levele Orlay Petrich Somához 1843 okt. elejéről. L. *Petőfi Sándor művei* (Havas), VI. k. 116 l.

²U. o. 103–104 l.

3.

Másodszor három év múlva, 1846 nyarán, tűzte ki célul Petőfi az Erdélybe utazást, kigyógyulva a sötét 1845-ös esztendő keserű csalódásaiból.

Nagyon jellemző az Erdély felé útrakelt Petőfi lelki állapotára a *Csalogányok és pacsirták* c. költeménye, amelyet elindulása után útközben, már a hevesi rónán is áthaladva, Szatmáron írt. A keserűség foszlányainak és a gyógyulásnak chiaroscurója. Az alapindíték, a tárgyi valóság ebben is még a régi: az emberiség sinlődik, a föld egy nagy betegház. De a költő tekintete egészen a jövőre szegződik, megzsenedült akarata a jövő felé fordul:

...Im a bajnak közepette
Fiait az ég el nem feledte,
Meggzána minket nagy fájdalmainkban,
Orvost küld hozzánk, és ez útban is van,
És már maholnap meg is érkezik,
Midőn hóhérink észre sem veszik. —
Tied minden dal, minden hang,
Melyet kezembe ad a lant,
Te lelkesítesz engemet,
Te néked osztom én könnyűimet,
Én téged köszöntelek,
Te, a beteg
Emberiségnek orvosa, jövendő.

Már vége felé jár az éjszaka,
A hajnal közeleg:
Most a világnak
Nem csalogányok,
Hanem pacsirták kellenek.

Egész lényé bizalom, lendület, elszánt akarat. A pesszimizmusból gyógyuló és a beteg emberiséggel már szövetségre lépett költő-apostol megy és közeledik most Erdély felé s keres ott talán ösztönösen, de inkább tudatos sejtelemmel, valami döntő élményt, csak egy talpalatnyi helyet, hogy lábát megvetve, nagy dolgokat vigyen végbe. Avagy talán épen azt az oltárt kereste már most Erdélyben, amely körül szent szolgálatát végezve, egykor el fog égni? Most nem, de nem sokára megtalálja...

Hogy ilyen okok, a politikai gondolat forrongása és érlelődő sodra készítették Petőfit erdélyi útjára, azt a kísérő körülmények bizonyítják. Uti terve köztudomású volt. Szatmár-megyei barátainak — Pap Endre, Riskó Ignác — meghívását azzal a kijelentéssel fogadta el, hogy tőlük tovább megy Erdélybe. Ezt mindenki tudta, elmondta maga a költő Szatmáron s már előbb Pesten is. Híre belekerült az egykori sajtóba is. A Pesti Divatlap szept. 19-én közli az erdélyi hírlapok

nyomán, hogy az erdélyi országgyűlés küszöbön álló megnyitására „Pestről is többen készülnek . . . Obernyik és Petőfi már több idő óta Szatmárba s onnan az erdélyi országgyűlésre utaztak.“

Miért, mivel keltett maga iránt ez az erdélyi országgyűlés olyan feltűnő és vonzó érdeklődést, hogy több magyarországi íróval együtt Petőfi is vágyott tárgyalásain megjelenni, tanácskozásainak szem- és fültanúja lenni? Azért, mert a reformpárti ellenzék döntő csatára készült a kormány és a vele tartó maradiak ellen. A régóta sürgetett örökváltságnak és a sokat vitatott úrbériségnek törvényes rendezése lett volna feladata, olyan kérdések, amelyek Petőfi lelkületét, bár eddig gyakorlati, napi politikával nem foglalkozott, már régóta feszültségben tartották. Izgatottan nézett a reformok sorsa elé a közönség nemcsak egész Erdélyben, de Magyarországon is. Csak természetes, hogy a népnek szabadságot sürgető és a szolgaságot gyűlölve ostromozó Petőfi személyesen és közvetlenül is látni akarta, mint dönt az erdélyi országgyűlés a maga helotáinak jövődjére felett. Ezért indult és igyekezett Erdélybe, Kolozsvárra.

Szándékáról Erdély is tudott. És várta is az oltár az apostolt, Erdély Petőfit.

Október 31-én az Életképekben Medgyes Lajos, dézsi ref. pap és már jó nevű fiatal költő, nyílt levelet intéz az Erdélybe készülődő Petőfihez. Utal arra, hogy a mai költőnek, első sorban Petőfinek, kötelessége és hivatása leszállani a néphez, amely Csokonai halálával költő nélkül maradt, de figyelmezteti Petőfit, hogy Erdélyország lakosainak, szokásainak és szellemének megismerésére Kolozsvár felkeresése nem elégséges.

„Kolozsvárt az országgyűlésen központosítva lelended a hon értelmiségét: télire ott gyűl össze mindenfelől a tehetősebb urirend, férfiak és hölgyek. Alkalmad lesz hallani e hon szónokait, ellesni a lelkesedést, mely előadások alatt elragadja őket, ellesni a modort és hangulatot, mely beszédeiket jellemzi: alkalmad lesz a társalgási körökkel s azoknak szellemeivel megismerkedni, s így a nemzet lelkét egy pontból birhatod . . .

Azonban mondanom kell: hogy célod ezáltal még teljesen elérve nem lesz. Nevesebb szónokaink ugyanis idegen iskolák szerint képezték ki magokat, s a felsőbb társalgási körökben a külföld vak utánzásának még némi foszlányai maig is fenállanak . . . — Tiszta, szeplőtlen magyarságot egyedül a Székelyföldön s jelesen Maros s Udvarhelyszéken fogsz találni. És ezeket a helyeket meg nem járnod, nem szabad . . . El kell lesned a népet vallásos szertartásainál, házi körében, lakomái alatt, táncvigalmai között, hogy lássad a valódi buzgóságot, érezzed a nemes nyíltságot, meggyőződjél a szerény módosságról, el légy ragadtatva az önérzet-szülte büszkeségtől, s mindenek fölött meglepethessél a szemérmes önalkalmazás által fi- és nőnem ellenében. Meg kell tekintened, mily élénkké, mily vidámmá teszi ezt a népet a szabadság, melyet élvez: mekkora benne a tényező, a munkásság;

és fájdalmaiban mint nem látszik az elcsüggedés. Még könnyezéseiben is van a székelynek valami büszke rátartása, úgy, hogy sorsán nem lehet szánakoznunk, de fel vagyunk hiva abban részt venni. S mekkora a hűség, a becsületérzés, a kegyeleti hajlam e nemzetben! S milyen mély kedélyű! S mennyire találékony, s minő eredeti!

Itt, egyedül itt fogod Erdélyben a te költői lelked legtöbb s legsikerdusabb élményét találni.“

Az Erdélybe utazás azonban, bár már Királyhágón innen és túl is beszéltek róla, most sem valósult meg. Petőfi nem jutott el a Székelyföldre, még Kolozsvárra, sőt Erdélybe se, csak épen Erdélyország széléig, a határig. Közbe jött ugyanis szept. 8., a Júliával való ismeretség és a nyomában támadt szerelem, úgyhogy Petőfi — bár még jó ideig, nov. 11-ig utazgat és turistáskodik — a vidékről, ahol Júlia lakott, messzire el nem távozott. És bár még okt. 28-án is fogadkozik: „Valami egy hét múlva megyek innen Kolozsvárra,“¹ Júlia már jó egy hónappal előbb, szept. 22-én tudja és meg is írja Térey Marinak, hogy Petőfi lemondott tervéről Máramarosba s Erdélybe utazni. Szerelme tartotta vissza, ez volt főoka útja félbemaradásának. Hozzájárult az is, hogy közben az erdélyi országgyűlést, amely Petőfinek is, mint a többi Erdélybe indult írónak végcélja volt, pár heti tanácskozás után nagy hirtelen három hónapra elnapolták.

Lába tehát most sem lépett át Erdély földjére, csak szeme látta a távolból, át-áttekingetve a határról, a szomszédos Partiumból. Mert hasztalan mondja a költő Várady Antalnak, hogy Koltó, ahonnan levelét írja, Erdélyben van, Kővárvidéken, Nagy-bányától egy órányira: csak ez utóbbi igaz, az előbbi nem. Koltó nem Erdély, hanem Szatmár megye. És Kővár vidéke, a Partium egy része sem tartozott akkor Erdélyhez. Ezért aztán nem szabatos sem a Pesti Hírlap (1846. 756. sz., 354. l.), sem az Életképek (1846. 22. sz., 698. l.) hiráda novemberben, hogy Petőfi *erdélyországi* utazásából Pestre visszatért. Petőfi ekkor még csak a Partiumban fordult meg, a tulajdonképeni Erdélyben nem.

A költőnek eddig egyvonalú, csak a politikai gondolat erjedésétől izgatott egyénisége a Júliával való megismerkedés következtében már Erdély határánál hirtelen megoszlik, az ember és a polgár kettős, párhuzamos irányában elkülönül. A politikai gondolat érlelődésébe beleékelődik egy még hatalmasabb, hevével egyelőre és egyideig mindent elborító élmény, a szerelem. Míg ez a szerelem nem jut dűlőre, addig — kivált eleinte hónapokon át — a szerelem lesz és marad költészetének vezérszólama. Hosszú ideig alig egy pár költeményt ír olyant, amelyik közvetlenül vagy közvetve nem Júliáról szól. De ír ilyent is.

¹ Levele Várady Antalhoz. Havas. i. m. 155. l.

Most is és itt is, a Júlia-szerelem kirobbanása idején, a a Partiumban is fellángolt költő-apostoli elhivatottságának érzése egy olyan politikai élmény hatására, amelyet minden ízében erdélyinek mondhatunk, mert az akkori Erdélynek egy másik, de szintén égetőnek érzett problémáját foglalta magában. Az unió ez, a két magyar haza egyesítésének problémája. Erről is évek, sőt egy félszázad óta folyt a vita országszerte a Királyhágó mindkét oldalán, országgyűléseken és a közelet egyéb terein, sőt magános, társadalmi összejöveteleken is, a kormány és ellenzék, magyarok, románok és szászok körében egyaránt. A Partium pedig — ez a sajátos, részben és majd Magyarországhoz, majd Erdélyhez, de véglegesen és teljesen egyikhez sem csatolt terület — minden esetre az a hely, hol az unióról a legtöbbet tárgyaltak és beszéltek. Itt, Kővárvidéken, Koltón, ahova több napra mint gróf Teleki Sándor hívott vendége és barátja látogatott el Szatmárról, minden óra és az életnek minden köznapi vonatkozása közvetlenül és nyugtot nem hagyva emlékeztette Petőfit arra, ami eddig benne csak tudat alatt, homályosan lappangott, hogy micsoda örlően tragikus történeti valóságot jelent a könnyedén, sőt olykor hetykén, de széltiliben használt szállóige: két magyar haza.¹ Azt már az év elején látja, hogy Isten csodája, hogy még áll hazánk, hogy Moháctól még most is vérünk Ausztria és az uralkodó család miatt. De a jelen viszonyokat, a magyarság fejlődését leginkább akadályozó konkrétumot, Erdély és Magyarország külön államiságát és e helyzet nyomorúságos következményeit, csak itt és ekkor tapasztalta közvetlenül, lépten-nyomon, itt ismerte fel teljes tudatossággal és a maga megrendítően nyers valóságában. És ami benne eddig csak titkon forrt, azt most tigrisharaggal, túlkialtva az égiháborút, mint vulkán az égő kőveket, kiröpi: ördög súgta, hogy kettészakadjunk s e miatt ronggyá váljunk, mit sárba dobott, lábbal tiport a századok viharja. *Erdélyben* c. költeménye ez — ennél lesujtóbb, de igazságosabb ítéletet a XVI. sz. megoszló, pártoskodó magyarjára még nem mondtak. De nem lelkesítőbb, biztatóbb szöveget sem — az unió megvalósítása érdekében. A költemény hangja, menete, formája méltó a tárgyhoz. Petőfi legszebb, legművészbibb tárgyú költeményei közé tartozik, noha a feljegyzések és emlékezések szerint a költemény rögtönzés Teleki Sándor unszolására egy, az ő költői kastélyában megtartott politikai tanácskozást befejező lakomán, amelyen a vidék számos román vezető férfiai is részt vett, s a magyarokkal együtt lelkesedett Petőfi költeményén és az unióért. Teleki szerint a rögtönzöt-

¹ Petőfinél is (*Levél színész barátomhoz, 1844.*):

És kürtölendik bámult nagy nevét
A két hazának minden ajkai.

ten előadott szöveg még elragadóbb, fenségesebb volt, mint ahogy a költő azt utóbb, a lakoma végén tollba mondta Haray Viktornak, aki néhány nap múlva Dézsén is előadta egy hasonló természetű összejöveten. Az egész költemény úgy is mint személyes élményen alapuló lírai történetsszemlélet, de úgy is mint a közvetlen jövőt megvillantó politikai gondolat annyira erdélyi ízű és jellegű, mintha szerzője csakugyan Erdélyben, Kolozsvárt írta volna, nem pedig Koltón, Erdélyen kívül. 1846-ból más erdélyi tárgyú költeménye nincs. De az *Erdélybent* követő többi politikai irányú költeményében, mint a *Véres napokról álmodom*, *A magyar nemzet*, *Nem ért engem a világ*, *Halhatatlan lélek*, *A gyűldei ifjakhoz*, *Egy gondolat bánt engemet* c. költemények és a *Szabadság, szerelem* jelszó elszánt és határozott erélyében ott van az Erdélyre gondolás haragja és vulkáni tüze egyaránt. Ott is marad továbbra is, mind haláláig.

Így érlelődik és fejlődik a politikai gondolat a Júliáért folytatott szerelmi hullámvázások közepett is. Az erdélyi probléma, Erdély sorsa, politikai gondolkodásának, nemzet-apostoli törekvéseinek azonnal egyik legtartalmasabb alkotó elemévé, eghöbben és állandóan óhajtott gyakorlati céljává vált. Nem a helyszínén, csak kívül, a határ mellett találkozott az erdélyi problémával, de a probléma a maga tragikus súlyával így is csordultig telítette a költő cselekvő ösztönét s teljesen átjárta és táplálta konkrétumot kereső, érlelődő politikai gondolkodását. Fizikailag nem, de eszmeileg már megjárta Petőfi Erdélyt s egyesült is vele. Maga Petőfi Urházy Györgyhez írt levelében (Koltó, 1846. nov.) így számol be ekkori erdélyi útjának megghiusulásáról: „Már megindultam Erdélybe, s megint csak vissza kellett fordulnom. S ez most harmadszor történt velem életemben. Fatum. De a jövő nyarat végig Erdélyben töltöm: már akkor bemegyek, ha minden határon egy . . . mered is elem, azzal ijesztő, hogy belém buvik, ha tovább lépek.”¹

E nyilatkozatban a költő *harmadik* visszafordulást emleget, holott mi másodiknak mondjuk. Való, hogy Petőfit a Júlia szerelem fellobbbanása megállította és visszatartotta az Erdélybe utazástól. A szerelem miatt lemond Pesten feltett határozott szándékáról, vagy legalább is félreteszi, elfelejti. Mikor aztán Júliától végre megkapja a biztató választ, újra visszatér eredeti tervéhez, az erdélyi út véghezviteléhez. Az egyéni nyugtalanság alól felszabadult, tehát mehetett tovább a politikai gondolat sodrában Erdély felé. Környezete is (Teleki és a vidék többi politizáló nemes ura) bizonyára biztatta. De az erdélyi országgyűlés feloszolván, az út most is elmaradt. A költő szerint harmadszor, voltaképen azonban másodszor, mivel Júlia miatt nem fordult vissza, csak megállott útjában.

¹Levele Urházyhoz. (Badics Ferenc: *Petőfi levelei*. Petőfi könyvtár 23. k. 65. l.)

4.

A tulajdonképeni Erdély földjére Petőfi először épen egy év mulva, 1847 októberében lépett mint fiatal házas, feleségével, a Koltón töltött mézeshetek után. Ez egyszer nem a mélységből, hanem az emberi boldogság csúcspontjáról közeledett Erdély felé. Ez évben is már előbb, május második felében, Erdély szomszédságában, a Partiumban és Szatmáron tölt el pár hetet. A Nagybánya mellett levő Zelestyéről most is áttekint a határon Erdélybe. «A vidék gyönyörű: regényes erdős völgy, Erdély tözsomszédságában, Zelestyéről Bánya felé a Szamos, azután a Lápos völgyén visz az út. Balra Színerváraljától kezdve magas, meredek zöld bércek, jobbra Erdély szelíd dombjai s ezeken túl kéklő hegyei. Fölséges... A város és az egész völgy felett sajátos tiszta kék köd, mintha az ég leereszkedett volna a földre. Az ember nem hiszi, hogy nem álmodik...» írja az *Uti levelek*ben. Olyan szépnek találja Nagybányát és vidékét, hogy a következő kívánságot veti papírra:... «Azt óhajtom, hogy ott haljak meg, ahol születtem, az Alföld rónáin, a Tisza és Duna közt. Vigyék ki holttestemet messze, messze a világ zajától s a puszták közepén temessenek el, hol sirhalmom, bármily alacsony lenne is, a legmagasabb domb a végtelen láthatáron, melyet senki meg nem látogat, csak a bujdosó parlag kóró, a nyári délibáb és az őszi vándormadarai. De ha nem az Alföldön halok meg, ha hegyek között kell meghalnom, úgy leginkább óhajtom, hogy itt temessenek el Nagybánya regényes völgyében.»¹ Jellemző és külön megjegyzésre érdemes, hogy amit a magyar festők csak a XIX. sz. végén fedeztek fel, t. i. Nagybányának és vidékének szépségét, azt a költő Petőfi — nem hiába volt a természetnek csodálatos megértője és rajongója — jó félszázaddal előbb észrevette. Július közepétől esküvője napjáig megint heteket tölt e vidéken.

Mikor aztán elérte, mit ember elérhet, s keble csordultig telt boldogsággal, az esküvő után vége lett az ide-oda barangolásnak. Feleségével Koltóra vonulnak el s ott maradnak okt. 19-ig. Okt. 19-én Koltóról kiindulva 20-án Dézsre érkeznek, másnap okt. 21-én csütörtökön estére Kolozsvárra, hol a Biasini-szállóban laktak, amint azt az épület falába illesztett márványtábla ma is hirdeti.²

Első erdélyi útjának Koltó—kolozsvári útszakaszáról Petőfinek különösebb megjegyzése nincs. Dézsről és Szamosújvárról, az örmények Jeruzsáleméről annyit mond: csinos két város.

¹ *Uti levelek*. V. levél. Havas i. m. V. k. 363—64. l.

² Az utcát, amelyben a Biasini-szálló van, utóbb tiszteletére Petőfi-utcának nevezte el Kolozsvár városa. Az utca neve más 1919 óta, a márványtáblát is levették 1938-ban, de azóta visszakerült helyére.

A vidék nagy részben unalmas, egyforma, de van egy fölséges kilátás, amelyért magáért is érdemes ez utat megtenni. Ez a Nyirestető, Kővár vidéke és Belsőszolnok megye határán. Kolozsvár környékén sem vétette észre a költővel semmi, hogy egy ország fővárosához közeledett. Kolozsvár külvárosának, az ú. n. Hóstátnak apró paraszt házairól s az utcák feneketlen sártengeréről azt gondolta, hogy Debrecenbe érkezik. De ahogy berobogtak a Magyar kapun át a belvárosba, megváltozott a világ. Nagyot lélezett örömeiben, hogy Istennek hála, csalódott. Gyönyörrel szemlélte a kicsiny, de élénk és kedélyesen tarka Kolozsvár utcáit. Reggelre kelve bejárta a várost, megnézte Mátyás király szülőházát és a város környékét. Közben, főleg Urhazy és Szilágyi Sándor, köztudomásra hozták, hogy Petőfi itt van, s ez alkalmat adott, amint a konzervatív Mult és Jelen írta,³ egy nagyobb «progresszista» ünnepélyre. Szombaton az ifjúság fátylós zenével tisztelte meg, ez alkalommal a már említett Haray Viktor üdvözölte. Petőfi a nem várt megtiszteltetést örömmel fogadta s azzal a kívánsággal köszöntötte meg: vajha minél előbb a két testvérhon egyesülésével mint *ennek* is polgára, úgy jöhetne megint ide. Utána lakomával ünnepelték, amelyen több országgyűlési tag is jelen volt. A lakomán Berzenczey László maroszséki követ köszöntötte fel Petőfit. Válaszul *Dalaim* c. költeményét szavalta el. Okt. 24-én reggel «vendégünk áldásunk kíséretében Pest felé távozott» — írta az Erdélyi Híradó, (1847. okt. 28. sz.)

Ennek az első erdélyi utazásnak irodalmi emléke az *Uti levelek* két utolsó darabja és két költemény. Egyik a már említett *Ez már aztán az élet*, (keletkezési helye Dézs) a másik a Kolozsvárt írt *El innét, el e városból* c. Egyik sem tartozik Petőfi legművészebb versei közé. Az első, láttuk, alapjában véve derült tájszemlélet, a boldog vidám turista gyönyörködése a látott vidék szépségeiben, tarka változatosságában. Az ember derűs hangulatába azonban bele-bele nyilallik a polgár, a költő komor, keserű elégedetlensége: a városok harangja drámákat mond, a sötét, nagy kastélyok eltaszítják, a kis kunyhók barátként üdvözlik. Ezek és az utolsó előtti versszak szavai:

Előre, csak előre,
Nagy messze még a cél;
Tovább, tovább mindegyre,
Gyorsan, miként a szél...

jellemzően sejtetik lelkének nyugtalanságát, honfiúi elégedetlenségét: az ember boldog, de a költő-apostol tehetetlenül és tétlenül szenved, nagyon szenved. Szívét gondok emésztik, a hazafi gondjai; fején villámok futnak át, a véres jövő

³ Mult és Jelen 1847. okt. 28.

villámai; fájdalma a hazáért és fogadalma, amelyet a mézes-hetek több versében, de különösen az *Elértem, amit ember érhet el* címűben, oly megrendítő erővel hangoztatott, egyáltalán nincs feledve. Mindez tiszta művészet, harmonikus formaadás. Méltó Petőfihez. De a két utolsó befejező sor fanyarsága, hogy így utazni

Mi kéj! mint dagad keblem!
S erszényem mint lapul! —

a két művészi egységbe összeforrt hangulati elemből kizökkent. Egy heineiesen szellemkedő ötlet, egy majdnem cinikus fordulat kedvéért feláldozta a költeménynek mint egésznek a szépségét és értékét!

Az *El innét, el e városból* címűben is van valami, ami kielégítetlenül hagy, aminek nincs elegendő súlya. Ez a költeményt át és egybefonó hangulat megokolása. Egykor vágyott — úgymond — e városba, Kolozsvárra. Most, hogy látta, vágya az: el innét, gyorsan, hamarjába. Oka és magyarázata: hogy a megszokás, a további itt időzés prózai keze le ne tépje szeméről azt a rózsafátyolt, amelyen keresztül most e várost tündérképbe elmerülve nézi. Ez a megokolás kicsinyes, mesterkélts. Ha igaz az, amit tapasztalt, amit e két nap alatt rózsafátyolon keresztül látott, hogy t. i. Kolozsvár házain képviselve van minden eltűnt század, hogy maga a város történetkönyv, utcái, kövei nagy dolgokról beszélnek, hogy árad itt a magyar szó: akkor nem megokolt az a félelme, hogy a több tapasztalat és hosszabb ott időzés mindezt hiú káprázatnak, üres látszatnak fogja találni. Tudjuk, értjük a költő elégedetlenségét, fájdalmas nyugtalanságát, de valahogy erőltetett a megszokás prózai kezétől való félelem emlegetése.

Kétségtelen azonban, hogy e költeményben nem az esztétikum, hanem a politikum a fődolog, a jelentőséget megszabó alkotó elem, s a költemény tárgyi alapja a Kolozsvárt eláradó magyar történelmi hagyomány, az élő szellemi élet és az akkori elevenen pezsgő közgondolkodás, amely egész Erdély magyarságának a törekvéseit is magába foglalta. Ezt, ilyen magyar életet, ilyen közszellemet kívánt és akart Petőfi az egész magyarság körében. Ezt nem találta, nem tapasztalta seholsem. Hogy végre Kolozsvárt, Erdélyben föltalálta, egyrészt boldog megnyugvás és meglegedés hatotta át, másrészt intelem önmagához és biztatás: tovább, előre a nemzet-apostoli úton. Petőfi boldogan ismerte fel Erdélyben és Kolozsvárt, hogy az ő szabadságeszménye nem pusztán elgondolt elmélet, hanem immár duzzadó valóság, s feszíti a lelkeket, sokkal kézzelfoghatóbban, mint ahogy talán eddig képzelte. És ez a tapasztalat, ha egyáltalán lehetséges és szükséges volt, Petőfit még jobban megerősítette a maga szabadságeszményének helyességében, jogosságában és életrevalóságában.

Erdélynek csak kicsiny részét, Koltótól kiindulva a Nyíres-Szamosújvár-Dézs-Kolozsvár-Bánfihunyad-Királyhágó vonalat utazta be ekkor Petőfi. De amit e rövid útvonalon, s főleg Kolozsvárt látott, az nemcsak turisztikailag elégitette ki, hanem szabadságeszméjét, Erdély történeti hivatásáról alkotott véleményét és az unió halaszthatatlanul szükséges voltának az érzését is nagyon, szinte meglepetésszerűleg erősítette, fokozta. Első erdélyi útjának eredménye és vége épen nem csalódás, hanem gazdag kielégülés, meglepő jutalom: egy szabadabb és magyarabb nemzeti életnek mint történelmi adottságnak, jelen való törekvésnek és megvalósítható feladatnak a zavartalan élvezete. «Két napot töltöttem Kolozsvárt, de fölér félesztendővel, olyan gyönyörű két nap volt» — mondja maga az *Uti leveleiben* (XXI. levél. Havas i. m. 809. l.). Eddig csak a távolból sóvárogta és szerette Erdélyt, most közvetlenül megcsodálta és szívébe zárta. Erdély sorsa, gondolatvilágának, szabadságeszményének még integránsabb elemévé, valósággal szívügyévé vált.

KRISTÓF GYÖRGY.

A NÉMET ÉRZELMES DALKÖLTÉSZET MAGYAR EMLÉKEI.

Az «életöröm» derűs optimizmusát hirdető, pajkos és könnyed német rokokó dal főképen Haydn és Steffan dallamai által jut el Révai és Verseghy átdolgozásaiban irodalmunkba. Már az első fordítók arra törekedtek, «hogy a magyar műdal versenybíró legyen a németül beszélő magyar társaságokban ott-honos szebbnél-szebb dalokkal.»¹ Az új dalstílus azonban Csokonai után lassan kiélte magát s nem vált veszedelmessé népies irányunk előtörésére. Pálóczi Horváth Ádám törekvéseit legalább is nem tudta elnyomni, csak versenyezett velük az ének-szó szárnyán terjedő népszerűségben. A magyar népies dalok és a népdal uralomra jutásának egyelőre két más akadálya volt. Az egyik Kazinczynak tudatos elfordulása a népitől; a másik — ez is Kazinczy körén át — a német érzelmes dalköltészetnek régóta kezdődött, most erővel teljesebb beáramlása éppen abba a polgárosodó nemesi és a még németül beszélő polgári társadalomba, amely olvasóközönségnek számíthatott. Ennek a csöndesebb, a napoleoni háborúkat követő tekintély-tisztelő világnak már nem volt inyére a lazább erkölcsi felfogású, felelőtlenül pajkos rokokó dal, komolyabb életszemléletéhez nem illett a lenge gráciák derűs világa. A pajzánabb ének már csak ritkán csendül meg; alig-alig néhány példája jelentkezik. Ilyenek Fáy András első kísérletei a *Bokréta* (1807) c. kötetében (*A' Fülemiléhez, A' kölcsönös vallástétel s különösen Egy barátom Rózsijához*) és Horvát Istvánnak egy-két verses próbálkozása. Lukáts István jóval utóbb egy sikamlós Hagedorn-verset ültet át (*Myron und Lais*). Pázmándi Horváth Endrének is van egy korai verse, a *Klaviromhoz*,² amely ide-tartozik: Hagen Henriette *An das Clavier* c. dalára emlékeztet, amely többször megzenésítve, különösen André János szerezte dallamával³ lett népszerű: „Erleichtre meine Sorgen Sanfttröstendes Klavier...“ Barta Dénes is közöl⁴ egy *Mikor*

¹ Négyesy L., *Kazinczy pályája*. 1931. 46—47. l.

² Waisbecker Ede nevezi így a cím nélkül ránk maradt verset. (Pázmándi Horváth Endre szépirodalmi munkássága. 1927. 57. l.)

³ Friedländer, *Das deutsche Lied im XVIII. Jahrhundert*. 1902. II. k. 292. l.

⁴ A XVIII. század magyar dallamai. 1935. 229. l.

szeretőjét várta... kezdetű pajkos rokokó dalt, amely hű fordítása a németnek:¹

Ihren Liebsten² zu erwarten Und im kühlen Buchenhain
Schlich sich Phyllis in den Garten, Schliefe das faule Mädchen ein —

s a németben is (*Das fromme Mädchen*) a legnépszerűbb dalok egyike volt.³ Nyilvánvaló, hogy eredetije is irodalmi alkotás, műdal, de a magyar fordító sem volt kontár-ember. Egyiknek sem tudjuk a nevét. Ilyen jellemzően játékos rokokó dalok egy darabig ezután is fel-felbukkanak énekes könyveinkben. Ennek az áramlatnak az emléke a következő vers is:⁴

Idvezlégys kinyíló tavasz kellemetes Leánykája,
Kis iboja, a' ligetek ékes Nymfája,
Jer, Laurám mellye
Leszsz lakásod helybe,
Ő leszsz várva várt sajátja'
Gondos dajkája —
Hármasával hintegeti reád pítszin szája
Csókjait s örömet benned találja.

Az indítékot jól ismerjük: Boie,⁵ vagy inkább Weisse költeményeiből⁶ került Csokonainak *A rózsabimbóhoz* c. dalába; ide talán egy harmadik, ismeretlen német versből. A fordítót sem tudom megnevezni, de nem lehetetlen, hogy éppen Csokonai egy elveszett versének romlott szövege ez a strófa.

A német rokokó-klasszicizmus gyengülő sugárzása mellett egyre erősödik a vele párhuzamosan beszüremkedő, s ezért már nálunk sem új szentimentalizmus erővel teljesebb beáramlása: betódulását zenéje segíti. A regényfordítások mellett ezek az édeskés, meleg, főképen pedig nagyon dallamos énekek egyre kedvezőbb légkörhöz jutnak a polgárság világában és erkölcsössé vált életszemléletében. Ányos *Panaszai* s még inkább *Keserve*, Verseghy Ferenc *Búcsúzása*, Ráday Gedeon vagy Szentjóni Szabó László Jacobi-fordítása, Csokonai Gessner-magyarításai, a nagyon finom *Daphnis hajnalkor*,⁷ és a *Reggeli ének a rózsához* régi jelentkezései a mindegyre mélyülő áradatnak, amelynek XVIII. századi első nagy hullámaik Császár Elemér már egy emberöltővel ezelőtt megmutatta a német hatást vizsgáló mun-

¹ A Bartánál felsorolt lelőhelyeken kívül megvan a Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményében is. M. T. Akadémia kéziratára, M. irod., Népköltészet 8-r., X. k. 190. sz.

² Más változatokban *Den Geliebten... Ihren Schäfer... Ihren Hirten zu erwarten* stb.

³ Friedländer id. m. II. k. 347. l., Hoffmann v. Fallersleben—Prah, *Unsere volkstümlichen Lieder* 1900. 147. l.

⁴ M. T. A. kéziratára, id. mű, 8-r. IX. k. 180. sz., 58. l.

⁵ Trostler József, *Csokonai forrásaihoz*. EPhK. 1913. 60. l.

⁶ IK. 1932. 375. l.

⁷ Fürst Aladár, *Gessner Salamon hazánkban*. IK. 1900. 324. l.

kájában. 1810—1815 körül az érzelmesség gyökeret vert liránkban s Kazinczy triászán és Kölceyn át Bajzáékig annyira felvirágzott, hogy megállításához a Vörösmarty teremtette hatalmas gát kellett, kiirtásához pedig Petőfi. Helyét csak így foglalhatta el a magyar népdal.

A rokokó daloknak gyakran trocheusi ritmusa néha összehatalálkozott a magyar népdaléval; az érzelmes ének a népi hangtól, ritmustól, dallamtól tökéletesen eltért, a magyar lélektől az egész költői irány végképen idegen maradt. Mégis, nálunk is megvannak a maga erői. Színes képekkel és lehelletfinomságú érzelmi árnyalatokkal megkapó költőiség él bennük, s ezenkívül a formaművészet szabatos szépsége ebben a költészetben teljesedett ki. Ha a rokokó dalok első átültetései meghonosították nálunk a németes verselésmódot, az érzelmes énekeké finomabbá, tökéletesebbé tette. Reptüknek szárnya, miként amazokénak, a dallam, az énekszó. Évvel töltötték be a polgári társasélet szórakoztató óráit, kiszorítva belőlük a népdalt. Hiteles tanúságunk erre Jókai, aki bizonyosan a maga gyermek- és ifjúkori társasági emlékeit elevenítette föl, mikor a *Ne nyúlj hozzám* c. elbeszélésében azt írja: «Lehetett itt hallani aztán gyöngénél-gyöngébb sonetteket és madrigálokat. Az újabbkori népdalféléket még akkor nem vették be a jó társaságba, hanem azok helyett a félig olasz, félig német modorú dalok uralkodtak: *Isten hozzád, te csöndes ház!* — *Gyöngyöm-Minkám meg kell válnom.* — *Fakadj piros ró-ó-óza, fakadj csendesen.*» Jókai átélte ezt a világot, amelyben a magyar népdal érvényesülésének Raimund darabjainak érzelmes áriái, Overbeck, Jacobi, vagy éppen Tiedge édeskés szentimentális dalai állták útját.

Az énekszövegek terjedésének útja nem a nyomtatott könyv volt, s csak részben a folyóirat vagy almanach, hanem leginkább az egymástól való másolgatás. Világi énekeskönyveinknek fénykora az 1790-től számított félszázad; s az ekkor írottak tartalmának nagyobbik része éppen a németből fordított, vagy németes szentimentális vers. Tudva mondok verset és nem dalt. Mert akik ezeket az énekeskönyveket irogatták, nemcsak a hallott, kedvükre való énekeket másolták, hanem minden verset, amely megtetszett. Faludi és Révai, Verseghy és Csokonai lírájából — a század elején ez a négy költőnk szerepel legtöbbször — nemcsak sok énekelt dal, hanem sok olyan költemény is belekerült egy-egy ilyen gyűjteménybe, amely tudtunkkal nem is élt énekszóban (pl. a *Kisztő és Felelő ének*), vagy ha volt is dallama, a másoló nem tudta énekelni. Hogy az énekeskönyveknek volt ilyen pusztán magyar irodalmi része is nem egy, arra példa, hogy pl. egyikben hét egymást követő Szentjóni-verset találtam, jöllehet több mint hármat, esetleg négyet (*Fakadj piros rózsa . . . , Hol vannak a violák . . .*,

Utánad folynak könnyeim... és talán: Piros rózsaboltozatok...) aligha énekeltek. (Az első háromnak több német dallama van.) Ezek a másolatok nem mondanak nekünk semmit. Kissé érdekesebbek néha a szövegromlások, sőt szövegrontások. Egy XVIII. századi missilis levél¹ írója Faludi *Kisztó* énekével úgy udvarol, hogy minden strófa kezdő- és utolsó szavát átalakítja, úgy, hogy ezáltal a versfökből NANIKA, a strófák utolsó betűiből ANTAL olvasható ki: «ha valami hibát tanálna hugom Asszony bene meg igazétsa... az első és utolsó Betűket olvassa meg... Csak ne legyen olyan haragos.»

A legérdekesebb pedig, mert korfestő s mert tanúsága annak, hogy szaporaságával a magyar népdalnak az irodalom alatti rétegből feltörekvő útját rekesztette el, a németből fordított és a németes (sokszor egészen harmadrangú) énekek csoportja. Kísérletképen átnéztem a Kisfaludy-Társaságnak kései, 1844—1846-ban, tehát akkor gyűjtött anyagát, mikor Kisfaludy Károly, Czuczor és Vörösmarty népies dalai már elterjedtek, mikor a *János vitéz* már megjelent, Tompa már gyűjtögette a népmondákat, és Arany a *Toldi*n gondolkozott. Ebből a gyűjteményből alakult Erdélyi János gondos szerkesztő munkájával és egy mecénás segítségével a *Népdalok és mondák* három kötete. A Társaságnak 1843. december 2-i üléséből kiadott felhívása lelkes visszhangot keltett. Közel kétszázan, köztük Czuczor és Petőfi, Kresznerics és Rummy, Szelestey és Pap Endre, küldték be «gyűjtésüket». A nagy buzgósággal persze sokan túllőttek a célon. Érdekes végignézni a tíz kötetnyi anyagot, mi minden gyűlt itt össze. Amade László- és más régi, XVIII. századi kéziratoktól kezdve, önálló, kezdetleges próbálkozásokig (így reménykedett egyik-másik fűzfapoéta nyomdafestékhez jutni), Berzsenyi-másolatoktól alkaeusi versekig és elrongyolódott könyvlapokig került itt sok minden, több terjedelmes énekeskönyv is, amelyekben helyel-közzel magyar népdal is akadt, és nagy gyűjteménye a divatos szentimentális daloknak.

Ezeket az énekeskönyveket nagy szakadék választja el a régiektől. Pl. a *Vásárhelyi daloskönyv* és a Kresznerics Ferenc szép betűivel írt énekgyűjtemény két külön világ. De a többivel is így vagyunk. Egészen más a divat. Kivesztek Balassa énekei, Amade alig szerepel, s csak Faludi él. Ez utóbbiban az újabb gyűjtemények még érintkeznek a XVIII. század végéről és a múlt század elejéről való hasonló könyvekkel. Csokonai mindvégig tartja a helyét — ha statisztikát készítenénk, övé volna az egész félszázad énekeskönyveiben az első hely — de Verseghy már csak ritkán szerepel. Mind nagyobb helyet foglalnak el a «fiatalok», Kazinczy pesti köre, főképen Szemere Pál. *Dalok*

¹ M. T. A. id. gyűjt. 8-r. X. k. 193. sz. (a legérdekesebb gyűjtemény).

azoknak, akik szeretnek c., 1812-ben (gyors egymásutánban kétféle szöveggel is) megjelent versfüzetének sok németes dala terjed el, s alig van gyűjtemény, amelyből az *El ne felejts...* az *Utánad folynak könnyeim...* vagy az *Eszembe jutsz...* hiányoznék. Népszerű Fáy Andrásnak, Kölceynek egyik-másik dala is. Ezekre az irodalmi vonatkozásokra — minthogy javuk-része ösmeretes — ezúttal nem voltam figyelemmel. A korszellem egész ismeretéhez tartoznak ugyan, de éppen ezeket az eddig is tudottakat akartam az alábbiakkal megpótolni, csupán olyan adalékkal, amely határozottan német eredetű (mint Szemere három említett verse), jellemzően szentimentális — és eddig ismeretlen. Kis gyűjteményemnek forrásai vagy német irodalmi alkotások, vagy pedig német népies (esetleg népiesekké romlott) énekek. Magyar átdolgozásainak szintje és becse nagyon különböző. Akad közöttük igazi irodalmi érték, verbeli költő alkotása; van éneklésre nem is alkalmas átdolgozás, talán egy Rikóti-féle fűzfapoéta munkája, vagy éppen valami kontárnak prózába süllyedő kísérlete, amely az irodalomalatti rétegnek is legmélyéről bukkan föl. De valamennyi a német érzelmes dal mindent elöntő divatjának emléke: a kontár is azért fordítja le rosszul vagy még rosszabbul a német dalt, mert sokat hallja és tetszik neki — a magyar népdalt pedig még «nem vették be az úri társaságba.» Nem kell mondanom, hogy a szöveg ritkán hiteles: változik, romlik; ritkán költői is, de mindig fokmérője a korszellemnek, amely érzelmességre hajló alkatával inkább hajlik ezekre, mint a népdal felé. Az áramlat teljes ismeretéhez még sok kutatás kell:¹ az alábbiakkal mégis néhány jellemző vonást adhatunk képéhez.

Említettem, hogy ezeket az énekeskönyveket kevés kapcsolat fűzi az előbbi nemzedékéhez. Leginkább persze az édeskésen-érzelmes darabok kerülnek át. Ányos híres éneke pl. (*Im, koporsód ajtajánál...*) még mindig él. De van egy másik folytonosság is: az élőknek, a most magyarítottaknak forrásai is legnagyobbbrészt régiek, a XVIII. századnak szálló énekei, de már nem a derűs rokokó, hanem az inkább szentimentális dalok. Csupán csak néha szabadabban bánnak a szöveggel, ha valóban énekelt dalról van szó. Így pl. Kotzebue szép szerenádja a *Graf Benjowskiból*, a *Komm feins Liebchen, komm ans Fenster* nemcsak Szemere Pál hű fordításában terjed:

Jöszte ablakodhoz kedves!
Minden szunnyad már;

A kísértet és szerelmes
Ide s tova jár...

hanem, az első strófa némi megváltoztatása után (*Jer az ab-*

¹ Császár Elemér alapvető munkáját, amely 1795-ig terjed, folytatni kellene a további félszázadra is, meg kellene pótolni az azóta ismeretessé lett anyaggal és ki kellene terjeszteni a nyomtatott és kéziratossá énekeskönyveknek részben irodalomalatti anyagára is.

lakomra, kedves) egészen más, érzelmes folytatással, amelynek egyik strófája pl. (minden német példa nélkül, pusztán a kedvelt dallam kiaknázhathatása végett) így szól:¹

Jer, hadd öntsem kebeledbe
Titkát szívemnek,

Osztán te is sugd fülembé
Sorsát éltednek.

Ezt a példát, Gleim, Wagenseil és ugyancsak Kotzebue alább még idézendő példáin kívül csak egy névvel szerzem meg: Gessnerével. Göntzy István gyűjteményében, amely felirata szerint 1802-ben Fejér Jánostól került birtokába (alább még lesz róla szó), van egy, sajnos, elromlott szövegű költemény,² amely — bár második fele nehezkesebb — művészi formájával, dallamosságával és költőiségével kimagaslik az átlagból:

Ti a sík térnek — suhogó érnek
Szűz rózsákkal jádzó zefírjei,
Óh ha tudjátok — kérlek, mondjátok
Hogyha hulnak Cloem hív könyei.

Osztán harmattal szórt szárnyakkal
Mézes csókkal fürdött tollakkal
Repüllyetek ambróziát pihegve —
Sugjátok meg, hogy a kedvezőn
Reá mosolygó virágmezőn
Napom csak érte töltöm keseregve.

Oh zajos bánatom — forró indúlatom,
Már elsovadt haldokló jelem
Egy ártatlan szívet — kedvesének hívet
S köny csepjeit megossza még velem.

Német pásztoridill visszhangja; Kochnak arra az *An die Westwinde* c. költeményére emlékeztet, amelyet Verseghe is (*Thirzis üzenettye*), Csokonai is (*A feléledt pásztor*) lefordítottak. Egy a gondolata is: a pásztor az esti szellővel — «Ihr Boten Amors, holde Zephyrwinde» — izeni meg kedvesének, hogy haldoklik. Az indítékok és jelzők azonban máshonnan ismerősök: Csokonainak *Dafnis hajnalkor* és *Chloe Dafnishoz* c. költeményeiben is rózsák közül kelő zefírek viszik az üzenetet, ott is pihegnek, és ott is van szó ambróziáról: mintha csak ezeknek volna harmadika — Dafnis Cloehoz — a fenti vers: szerkezete, dallamossága, formája és szókincse kiváló költőre utal. De az is ösmeretes, hogy Csokonaihoz ezek az indítékok Gessnerből kerültek: részint *Morgenlied* c. költeményéből,³

¹ M. T. A. id. gyűjt. 8-r. III. k. 60. l. (97. dal) s még hosszabb folytatással (összesen 6. str., Kotzebuenál és Szemerénél 4) u. o. V. k. 109. sz. — Szemeréét l. V. k. 119. sz. alatt is.

² U. o. 8-r. IX. k. 180. sz., 120. l. Megvan a *Dalok gyűjteményében* is. (Sárospatak, 1826.) Értelmetlen sorait onnan javítottam ki.

³ Fürst A. id. dolgozata.

amelyet fordítani is kezdett, részint pedig abból a prózában írt festéséből (*Nacht*), amellyel Bodmer tollázkodását (*Syndflut*) tréfálta meg: «Zephyrs sind... Zephyrs tragen sie auf balsamischen Flügeln... Schlummerten auf Rosen, die junge Mädchen auf dem Busen pflanzen.»¹

Ezek a szemelvények igazolják, hogy a XVIII. század német dalvilága, de abból csak az érzelmes szellem, él tovább most is. Az alább közölt anyag pedig megmutatja, hogy ebből is a legédeskebbek, legmegindítóbbak terjednek el. Nem goethei művészet remekei ezek: a szerzők — ha ismertek is — ritka kivétellel olyanok, akiknek neve a köztudatban nem él. De valamennyi olyan költemény, amelyet nagyanyáink nálunk, és akkoriban a németek hazájukban legtöbbször énekeltek. Terjedtek német határvidékeinken át (Rumy Köszegről hoz énekeket), hozták német főiskolákat járó diákjaink, terjedtek részben talán (ezt még nem kutatták) német szindarabokból, és terjedtek a zárdákból német műveltséggel hazakerült nemesi és polgári kisasszony-leányok útján. Elnyomták a magyar népdal befogadását a polgárság körében. De bizonyosságai annak — és ebből a szempontból van jelentőségük — hogy a legkedveltebb német dalokat is már magyarul akarta énekelni mindenki: Széchenyi kora hajnalodott.

1. Dir folgen meine Tränen...

Hermes János Timót (1738—1821) népszerű regényének, a *Miss Fanny Wilkes*nek egyik dalbetétéről, a *Dir folgen meine Tränen...* kezdetéről (Németországban tízféle megzenésítése ismeretes)² eddig úgy tudtuk, hogy két magyar versnek volt a forrása. Szentjóbi Szabó László *Egy meg-vetettnek keserve* címmel fordította le (EPHk. 1911. 707. l.), Szemere Pál átdolgozásának *Hűség* a címe. (U. o. 1913. 359. l.) Mindakettő sok daloskönyvünkben szerepel, de énekszóval inkább a Szemere Pálé terjedt el. Most egy harmadik magyar fordítására akadtam: Horvát András népköltési gyűjteményében 1813-ból. Ez a Horvát András voltaképpen Pázmándi Horvát Endre, akiről ismeretes, hogy 1821-ig inkább az András nevet viselte. (A gyűjtemény egyik füzetkéjén «Pázmánd helység» olvasható mint tollpróba.) A 9. lapra Szemere költeményét másolta s utána *Én így*: felírással a maga készítette ezt a fordítást:

Téged keresnek könnyeim, ah téged, ki kerülsz,
Ki olvasztó³ keserveim látván, nem könnyörlsz.
Az a Nap, mellynek örültem, szárnyakon elrepült,
Még is mit néked ígertem, szívemben meg nem hült.

¹ Fritz Bergmann, *Salomon Gessner*. 1913, 103. l.

² Friedländer, *Das deutsche Lied im XVIII. Jh.* II. k. 140. l.

³ Eredetileg: *Fonnyasztó*.

Ah ha te azt a' fájdalmat, melly gyötör, mérhetnéd,
Azt, a' ki utánnad jajgat, el nem felejthetnéd.
Mert látnál' tsak hív szívemre az ő ablakánál,
Ottan halálos sebemre irtózva találnál.

A' gyönggyel rakott réteket elmédből már ki ejtsd,
Hol jártunk 's a' szép téreket örökre el felejtse.
Hol reszkető karjainkat egymásba öltöttük,
'S lopva osztván csókjainkat, üdönket nevettük.*

Tiéd leszen, bár meg veted, mégis ez égő szív,
Azt igazán elhiheted, nem lehet olyan hív.
Ki most gyújtja lángjaidat 's bírja szerelmedet:
Mert le szedi rózsáidat, 's katzagja tüzedet.

Ah! de³ a' képed, kedvesem, szép képed engemet,
Kísért és csak kelek, esem, és várom végemet.
Érzem magánosságomnak kínját és hervadok,⁴
'S nem sokára hűs síromnak árkába szakadok.

Szemere átdolgozása 1812-ben jelent meg. A német szöveggel elég szabadon bánt; egyik strófát (4-iket) kihagyta s vele együtt a hűtlen leány második udvarlójáról szóló indítékot is. Ez a «hűtlen hűség» ösztönözhette Pázmándi Horvát Endrét, mindjárt a költemény megjelenése után, hogy újból, hívebben ültesse át Hermes dalát; dallamosságban és költőiségben azonban mögötte marad Szemere Pál fordításának. — Ugyanabban a kötegetben Horvát Endre versének még egy másolata van; eltéréseit a jegyzetben közöltük.⁵

2. Holder Mond, wie ruhig schwebst du....

Énekeskönyveinknek egyik leggyakrabban másolt költeménye, változó szöveggel a nép között is elterjedt. Bár szerzőjét nem ismerjük, bizonyos, hogy műdal; Friedländer szerint (id. m. II. 451.) a XVIII. század végéről való, s a hagyomány Wieland barátjának, Falk János Dániel (1770—1826) weimári követségi tanácsosnak, a német satíra egyik kiváló művelőjének tulajdonítja. Jellemzően érzelmes költemény, a német «Hüttenpoesie»-nek is kedves emléke. Az a magyar fordítása, amelyet itt közlünk, Kresznerics Ferenc dalgyűjteményéből való⁶, Kresznerics kezeirásával maradt ránk, talán épen az ő műve is. Bizonyos, hogy irodalmi szintű alkotás, gyakorlott költő verse.

¹ nyúlnál.

² Hol éjjeli álmainkat egymásnak fejtettük
És szerelmes csókjainkat meg édesítettük.

³ De jaj.

⁴ fonyadok.

⁵ M. Tud. Akadémia kéziratára. Magy. Irodalom, Népköltészet. 8-r. IX. k. 181. sz. Dalgyűjtemény, Horvát Andrásé, 1813.

⁶ U. o. 184. sz., 54. l.

Hold melly szépen világítsz te
a' Tsillagos egekrül,
Nem tudod, melly könnyen mond le
egy leány az hívségrül.
Még bús szemem sírva nézi
ritka fényed mint hallad,
Nyughatatlan szívem érzi,
hogy víg kedve úgy szalad.

Magán árván járok kelek
egy álnoktul meg verve,
De a' kit nem gyűlölhettek
egészen el felejtve,
Ott hűs mirtus árnyékába,
hol egy patak tsergédéz,
Lakik kiseded hajlékába
a' hit szegő s' örvendez.

Vess egy sugárt ablakára
halaványan szolgálva
'S hogy itt ülök, add tudtára
méltatlan megutálva.
Vagy ha talán azt hallgattya,
mint nyög a' fűlemüle,
Mondjad, szemem úgy hullattya
könnyét gyászba merülve.

Oh mely komor a' természet,
melly eddig olly ékes volt
Minden öröm el enyészett
minden jó 's szép mind ki holt.
Mint egy néma temető-hely
egész vidék úgy látszik,
Az hol a' sír keresztekkel
csak a' zuggó szél jádzik.

Ereszkedj le édes álom,
földd bé fáradt testemet
Talán benned fel-találom
ki meg szánnya ügyemet.
Ah! de ez itt el-távozik,
mint egy hamis rossz barát,
A' ki mindjárt meg változik,
hogy ha szerencsétlent lát.

Képe vagy fa életemnek,
nem rég szépen virultál,
Példájára keservemnek
díszedből ki-pusztultál.
De te várhadd még a' Tavaszt
ki el-űzi a' telet,
Engem a' bú holtig hervaszt,
nints számomra ki-kelet.

A költemény formájával is, kifejezéseivel is élénken emlékeztet Kisfaludy Sándorra; aki fordította, az jólismerte a *Himfyt*. Kresznerics a vers német forrását is belemásolta gyűjteményébe. Első két strófája így szól:

Holder Mond, wie ruhig schwebst du
in der Abendwolke hin,
Du kennst nicht der Liebe Unruh',
noch des Mädchens Eigensinn.
Schmachtend sieht mein thranend Auge
deine stille, süsse (?) Bahn,
Doch verflohn, wie Zephirs Hauche
ist von mir der Liebe Wahn.

Einsam irr' ich und verlassen
von der, die mir alles war,
Könnst' ich sie, die Falsche hassen,
sie vergessen gantz und gar.
Dort in jenem kleinen Thale,
wo die jungen Mirthen stehen,
Wirst du an dem Wasserfalle
meines Mädchens Hütte sehn.¹

Egy közeli változatát, amely 1809-ben jelent meg először, (*Guter Mond du gehst so stille...*) Friedländer id. munkája közli, s azt is megmondja, hogy az ének dallama nagyon hasonlít Wagenseil Keresztély Jakabnak (1756—1839) *Arm und klein ist meine Hütte* kezdetű (nálunk Szemere Pál fordításából ismert) dalához, a «Hüttenpoesie» egyik legismertebb emlékéhez. Hogy a költemény nálunk is nagyon el volt terjedve, annak bizony-sága, hogy daloskönyveinkben egy másik, 1802 előtti, kezdetlegesebb, fordítása is járta:²

Holdvilág, melly csendesesen úszol
Keresztül a' Felhőkön,
Szeretőnknek nyughatatlanságát
Nem látod e' e' földön.

Csendes, vidám utodat
Könyvező szemmel követem,
Valamint a Zephirus szele,
Úgy el múlt töllem a' szerelem.

¹ U. o., 1. l.

² U. ott, 180. sz. füzetben. A fedőlap szerint a füzet 1802-ben Fejér János birtokából jutott Göntzy Istvánéba.

Ez az alig énekelhető, vagy nagyon romlott szövegű fordítás 1802 előtti keltével igazolja Friedländert, hogy a dal a XVIII. század végén megvolt. A Kresznericsnek tulajdonított fordítást utóbb többek (sőt sokak) között a költő Hoblik Márton is leírta¹ s hozzáteszi, hogy «németből lesz fordítva, de Balat. mellékén nagy divatban van»,² s P. Horváth Ádám is fölvette az *Ötödfélszáz énekek* közé (203. sz.) Említésre méltó, hogy *A holdhoz* c. költeményében (1836) Vörösmarty is arra kéri a jó holdat, hogy tekintsen be a fehérülő ház ablakán, amely mögött egy barna leány ül.

3. Ruhig ist des Todes Schlummer...

A német érzelmes lírának egy másik jellegzetes emléke Spangenbergné Wehrs Dorottya (1755—1808) egyetlen népszerűvé vált költeménye, *Das Grab*, amely *Aemilia* aláírással a *Göttinger Musen-Almanach* 1782. évi kötetében jelent meg először.³ Többször megzenésítették, de nagy elterjedt ségét (a nép is énekelte) leginkább Warneke György Henrik szerezte dallamának köszönhetette: Warneke zenéjével még Nietzsche Frigyes temetésén, 1900-ban is előadták.⁴ Első strófája ez:

Ruhig ist des Todes Schlummer,	Nicht der Leidenschaften Spiel.
Und der Schoss der Erde kühl,	Unsre Sorgen, gross und klein,
Da stört unsre Ruh' kein Kummer,	Schlummern alle mit uns ein.

Magyarját Rummy Károly György dalgyűjteménye őrizte meg:⁵

Sirunkban tsendes az álmunk	Sok könyveink, sóhajtasunk
És a' föld gyomra híves	Minden, minden megszűnik,
Ott nem rontja nyugodalmunk	Mert más minden kívánságunk
Semmi gond, semmi érzés.	Ottan tellyesítettik.
Minden kisebb 's nagyobb terh	Szívek, kik itt égtenek,
Vélünk együtt szunnyad el.	Ott elhűlve fekszenek.
Ott a' tsendes halmok alatt	Itt fognak le tsendesedni
Hol semmit se szenvedünk,	Az én bús bánatom is
A jövendőt laistrom alatt	És a' föld gyomrába lenni
Látthatjuk kitsinségünk,	Rejtve 's el felejtve is
Hol fa levél hul alá	Midőn tsüendes síromban
Minden virág lesz porrá.	Nyugszom gyászos boltomban.

¹ U. ott 8-r. III. k. 59. sz.

² Németországban inkább a *Guter Mond, du gehst so stille...* kezdetű változat terjedt el, s a nép így énekelte. (Hoffmann v. Fallersleben—Prah. *Unsere volkstümlichen Lieder*. 1900. 111. l.) A Horvát Endrétől másolt szöveg művészibb, de ennek lelőhelyét nem ismerem. A költeményhez (Hoffmann id. h.) plágium emléke is fűződik: Enslin Károly (1819—1875) majnafrankfurti költő az első két strófát mint a maga versét adta ki 1856-ban. (*Fromm und Frei*. Gedichte.)

³ Hoffmann v. Fallersleben id. m. 207. l.

⁴ Friedländer id. m. II. k. 290. l.

⁵ M. Tud. Akadémia id. gyűjt. 8-r. VIII. k. 172. sz. d-füzet, 34. l.

Tsöndes sírunk fölött lebeg
Ott a' felejdéken tér,
Fárodtt szívünk már nem remeg
E' világon semmiért,
Hibák, kik erőt vettek
Rajtunk, ott el vetettek.

Ott Király is együtt fekszik
Nyomorúlt jobbágyokkal,
Első ugyan fényeskedik
Márván keő oszlopokkal.
De tsak ugyan egy végek
Vagyon mind az kettőnek.

Ha valaha síromhoz jössz,
Halmocskámat ismerd meg,
Hol szenvedés már nem öldöz,
Értem állapotdjal meg,
'S irjad sírom fővényiben:
Ezt ismertem éltiben.

Ha el széled az a' halom
Ki engem ott be tapaszt,
Jutalmamat fel találom
Teremtőmnél, tudom azt.
Mentt lészek mindenektől
Sok bal vélekedéstől.

A magyar fordító nevét nem tudjuk. Az eredetinek csak négy versszaka van. Mégis, aligha a fordító szaporította kétszeresére a szöveget: a német dal ú. n. rölapokon is terjedt, sokszor lenyomatták, változtatták, bővítették; a fordító valószínűleg ilyen egyleveles nyomtatványról dolgozott.

4. Vergiss mein nicht, o Teure, die ich meine...

Ez a német ének — nem tudjuk, ki írta — Szemere eszményképének, Fáy Susienek kedvelt dala volt. (Szövegét közöltem EPhK. 1913. 358. l.) Nemcsak ők, mások is, sokan és sok változatban énekelték akkoriban (1810). Magyar fordítása is minden németes dalunk közül a legjobban elterjedt, a múlt század első tizedeiben, a negyvenes évekig szinte minden valamirevaló énekeskönyvünkben megvan. Egy ismeretlen szerzőnek Szemerétől független fordítását szintén Rummy gyűjteményében találtam.¹ Kezdetleges és rímtelen; de így is bizonyítéka, hogy nálunk is mennyire szerették ezeket az édeskés, érzélgős énekeket:

Ne felejts el, kit a' szívem tisztel
A' kihez e' dallnak hangja szól,
Kiért sírva az Egekhez sohajtok,
Ne felejts, ne felejts el. *Rep.*

Ne felejts el, ha a' vígság keb(e)lében
Egy ifjú néked örömkoszorúkat fon,
Akkor szerelmem füledbe azt súgja
Ne felejts, ne felejts el.

Ne felejts el, ha a sors akarná
Hogy messze drága képedtől
Köllene időmet töltönöm
Ne felejts etc.

'S ha a' halál egy szomorú órában
Éltemnek üvegét el töri²
E szó gyenge nyelvemen lebegjen
Ne felejts, ne felejts el.

És ha a' síron túl egymást láttyuk,
Az Isteni fény sugári között
Akkor már nem köll sírva sohajtnom
Ne felejts, ne felejts el.

Forrása a Böhme Magnus Ferenc kiadta rövidebb változat volt.³

¹ Id. gyűjt. 172/d. sz., 47. l., XLIV. sz.

² A németben: Mein Lebensstundenglas zerbricht...

³ *Volkstümliche Lieder der Deutschen*. 1895.

5. Vergiss mein nicht, wenn dir die Freude winket . . .

Knebel Miksa egyetlen híres dalának, amely leginkább a helytelenül Mozart nevéhez fűzött, igazában egy Schneider Lőrinc nevű kóburgi karmestertől származó dallamának köszönhetette nagy népszerűségét,¹ eddig két magyar átdolgozását ismertük. Az egyik gyenge fordítás, Dayka Gábor kéziratái között maradt ránk,² a másik Verseghy Ferencé, amelyről Császár Elemér okkal mondta, hogy «nemcsak Verseghynek, hanem az egész XVIII század magyar szerelmi lírájának, Csokonaiig egyik... legköltőibb emléke.»³ Egy harmadik is járta énekeskönyveinkben (a fordító nevét nem tudjuk), ez bizonyára azért került el eddig a kutatás figyelmét, mert nem a szokásos *El ne felejt*s — szólammal kezdődik:⁴

Emlékezz meg! bár sorsom kemény volta
Engem elhív 's tőled kényszerít elválni;
Ha hónapok, sőt sok esztendők óta
Szemem vigyáz, szám nevez, nem foglak találni;
Te kívánsz énnékem távolról boldogságot,
Mert nem szokták helyhez kötni a' barátságot,
Hidd el mindenkor szavam így szállít meg:
Emlékezz meg! :/:

Emlékezz meg! ha víg óráid lesznek,
'S a' bú majd e' hív szívemet elsenyveszti,
Emlékezz meg! ha vígságid enyésznek,
'S a' sors egykor öröm álmát elsílyesztí;
Midőn a' szeretők seregenként hízelkednek,
Az újságon kapás, 's a' hűség vetélkednek,
Hald meg, ha elalélt szívem így szállít meg:
Emlékezz meg! :/:

Emlékezz meg! ha testem porrá leszén,
'S az érzékenység kívánsági elmúlnak;
Majdan amott, a' hol öröm vár készen,
'S a' megrepedt szívek ismét meggyógyúlnak,
Elsárgúlt árnyékom éjjél után felkeljen,
'S az ágyadban téged lebegve megöleljen;
Akkor elbádjadt hangon ezt súgja meg:
Emlékezz meg! :/:

A fordító, aki előzőinél hívebben, szinte rabszolgainag ragaszkodott a német szöveghez, persze nem ösmerte Verseghy gyönyörű dalát; érdekes azonban, hogy előtte is olyan változat volt, amely Knebel 1. és 2. strófáját fölcserélte. Knebel költeménye ihlethette Fáy Andrást is *Aria* c., legnépszerűbb versére,⁵ amely igen sok énekeskönyv kedvelt darabja:

Ne sírj Lyánka ha a' végzés elválaszt minket
Oh ne sírj, hogy összezúzza rokon érzésinket . . .

¹ Friedländer id. m. II. k. 448. l. «Diese Melodie . . . (hat) zur Verbreitung des Liedes am meisten beigetragen.»

² EPhK. 1913. 58. l. U. ott Knebel versének teljes szövege.

³ Verseghy F. *élete és művei*. 1903. 153. l.

⁴ *Dalok gyűjteménye*. M. T. Akadémia, M. Irod. O. 10148., 128—129 l.

⁵ *Friss bokréta*. 1818. 93. l.

6. Dein gedenk' ich...

Brun Friderike 1792-ben megjelent költeménye, *Ich denke dein...*, amely Goethet is egyik kis halhatatlan lírai remekére (*Nähe des Geliebten*), majd Matthissont *Andenken* c. költeményére ihlette, még népszerűbbé tette a *Dein gedenk' ich...* kezdetű és sokféle változatban születő és terjedő érzelmes dalokat. Ezek közül Eschenburg *Elegie an Dorinde* c. költeményét (1771) fordította le Szemere Pál (IK. 1929. 338. l.) és Műchler Károly *An Lina* c. énekét (1786), Igaz Sámuel (v. ő. IK. 1938. 193. l.). Ez utóbbi költeménynek egészen eltérő fordítása van egyik énekeskönyvünkben¹ — összevetésül közöljük a kétféle szöveget:

Igaznál:

Eszembe vagy, ha szürkül a reggel
Eszembe, ha napom éjj fedí,
És utánnad folyjak bús érzéssel
Reménytelen szerelmem könnyei.

Eszemben vagy, ha a reggel szürkül,
Eszemben, ha napom éjre száll,
'Shűszerelmem, bűrreménység nélkül,
Mindentűt csak tégedet talál.

Eszembe vagy, ha sírva könnyörgök
Hibám száma pedig mind telik
Eszembe vagy a' sírhalmok között
Hol a' Porban jobb élet esik.

Eszemben vagy ha sírva könnyörgök,
Bűnöm száma pedig mind telik,
Eszemben vagy a' sírhantok között,
Hol a' porban jobb élet érik.

Eszembe vagy 's szívem veled teli
Az okosság szavát nem hallja
És ha magát az Égbe emeli
Tsupán képed imádkoztattya.

Eszemben vagy 's szívem remeg belé,
Mégsem hallgat az okosságra,
'S ha olykor a' hit égbe emelé
Te tüzeled azt imádságra.

A két fordítás — a második strófa mutatja — nem független egymástól. Lehet, hogy az első változat Igaz Sámuelnek egy régebbi kísérlete; lehet azonban az is, hogy másvalakinek a próbálkozása és Igaz fordítása csak ennek megjavítása. A fordítottja: hogy az első szöveg Igaz S. műfordításának romlott változata, nehézkessége miatt nem valószínű.

7. Mit jammervollem Blicke...

Schubart Keresztély Frigyes (1739—1791) költői hatásának eddig mindössze Kis Jánosnál ismertük némi nyomait. Most a Rummy-féle, már többször idéztük gyűjteményben² *Der Bettelsoldat* c. sokat énekelt költeményének³ fordítására bukkantunk. *Egy szép Világi Ének* felirattal így szól a vers:

Egy Invalidus keserves Éneke.

1. Szomorkodó tekintettel
Keservessen bántódom
Ezer gondnak az terhével
É világon bujdosom.

2. Az Ég [jól] tudgya, mit szenvedtem
A' zászlómnak rendjibe
'S hányszor hadban meg ütköztem
Puskapornak gözibe.

¹ 8-r. X. k. 196. sz. 131. l.

² U. o. 8-r. VIII. k. 172/d. sz. 71. l. LV. ének.

³ Arany *Koldusénekének* őse: itt is «sántán is, bénán is» ... «mankót hordoz a bal»: Ich bettle vor den Thüren, Ich armer, lahmer Mann... schwer hinke ich an meiner Krücke...

5. Essős, fagyos mord időben
rémitő éjféli tájban
Villám 's menykő hullás közben
Ört álltam magánossan.
- [Szomjuságot 's ehét türtem
Testem alig befödve
Köpönyögömen hevertem
nedves földre terítve.]
4. Gyakran ágyú golyóbisok
Fenegettek vesztémmel
Sokszor mocsár vizet ittam
Éltem penész kenyérrel.
9. Mint más vitéz hadi ember
Állottam a' sorokban
Most irattam — győzven többször
Invalidus' laistromban.
7. Sok sebekkel bilegetett
Hol egy, hol más órában
A pal sorstul üldöztetett
Éltem végét kívántam.
6. Mégis (én) nem kémélytettem
Közel lévén síromnak
Én mást jutalmul nem vettem
Mint sem koldus pálczámot.
- [Voltam is a' Császáromnál
Kértem, rajtam segéljen
De, a' fájdalmas szó, — annál
Meg vettetett kérésem.
- Hol elő érte és Hazámért
Sokszor ontám véretem,
Leghívebb szolgálatomért
Lásd mint vettem béretem.]
10. Azért nézd meg ezen bankót
'S közelítő sírómat,
Keserű életem sorsát
Tekintsd koldús-pálczámot.
11. 'S kerülessék szerencsédre
— Esküdtetek Égekre —
Tőled katonasság rendje
Döhös Mársnak műhelye.

A költeménynek eredetije (1781) így kezdődik:

Mit jammervollem Blicke
Von tausend Sorgen schwer
Hink' ich an meiner Krücke
In weiter Welt umher.

Gott weiss, hab' viel gelitten,
Ich hab' so manchen Kampf
In mancher Schlacht gestritten,
Gehüllt in Pulverdampf.

A fenti magyar szöveg számozása mutatja a német szövegnek sorrendjét. A német 3. és 8. strófa fordítása nincsen meg a magyarban; a zárójelbe tett strófák viszont nincsenek Schubart versében, de benne lehetnek valamelyik, rölapokon terjedt szövegben. A dalnak érdekessége, hogy maga Schubart is megzenésítette. A magyar fordítónak a nevét is ösmerjük: a költemény végén aláírásszerűen olvasható: «Németből fordította *Baky Elek*.» Maga a dalosfüzet 1813-ig Baky Rudolfé volt (a fordítás tehát ennél korábbi), Rumi 1828-ban Turcsányi Lajos köszegi tanártól kapta.

8. Heinrich lag bei seiner Neuvermählten...

«Kölcsy Ferenc irományaival Obernyik Károly thékájából való» egy kis 16-r., kezdetleges írású dalosfüzetke. Egy énekeskönyveinkben szintén többször ismétlődő balladaféle van benne,¹ Henrikről, aki — mint Bende vitéz — nem tud nászjén hitvese mellett nyugodni; itt a gazdag második asszonyért az elsőt Henrik sírba üldözte, s éjjélkor az jelenik meg neki. Henriket mardosó lelkiismerete első felesége sírjához s öngyilkosságra kergeti; szelleme azonban éjfelenként mint szörnyeteg bolyong. — Katzner János Frigyesnek (1732—1798) *Heinrich und Wilhelmine* c., először 1779-

¹ Id.gyűjt. 8-r. IX. k. 186/b. sz.

ben megjelent költeménye Németországban nagyon népszerű volt, sok változata még a legújabb időkben is¹ élt a nép száján, a Saar vidékéről 1892-ből és a berni kantonból 1901-ből is közölték.² Az érzelmes német ballada — Katzner szövege 11 strófa — így kezdődik:

Heinrich lag bei seiner Neuvermählten,
Einer reichen Erbin von dem Rhein,
Schlangenbisse, die den Falschen quälten,
Liessen ihn nicht süßen Schlags sich freun.

A legkülönbözőbb, de mindig népi dallamokra énekelték, művészi megzenésítése nincs. Nem csuda, hogy hozzánk is eljutott; az a különös, hogy egyetlen fordítása nagyon gyöngé és erőltetett s mégis hosszabb-rövidebb változatokban és kisebb-nagyobb változtatásokkal számos énekeskönyvünkben fölbukkan:³

Henrik nyugszik új hitvesse mellett,
Ki sok kintsel bírt Rajna táján,
De a' mardosó lelkiismeret
Bizgatta, álmát háborgatván.

Éjfél! hogy út toronyban az óra,
Egy hideg kéz ágya' kárpitját
Félre vonván, halotti pompában
Látja állni Wilhelmináját, stb.

A Kölcsény-hagyatékba keveredett változat mindössze hét strófa; másutt 9—10—11, de mindig ugyanaz a fordítás. Irodalmi becse nincs, de a német szentimentális dal beáramlásának jó példája: miként az előbbi is, emléke annak, hogy a németül megismert s polgári köreinkben németül elterjedt dalhoz magyar — s bármi rossz, de magyar szöveget kívántak.

9. Ich hab ein kleines Hüttchen nur...

Gleimnek ez az egyik legnépszerűbb költeménye (*An Solly*), amelyet mi Verseghy Ferenc *Klárkához* c. kedves költeményéből ismerünk, a XIX. század végéig élt (s él valószínűleg ma is) igen különböző változatokban a nép ajkán.⁴ Verseghy legrégibb fordítása Gleim szövegéhez ragaszkodik; későbbi, szebbik átdolgozása egy német énekeskönyv valamelyik változatára támaszkodik. Ilyen népi változat lehetett annak a *Juhász' nótájának* a forrása is, amelyet Mindszenty Dániel gyűjteménye őrzött meg. Ennek első strófája így szól:⁵

Nincs egyebem egy kunyhónál,	Egy pataknál magában
A'melly egy kies völgyben áll,	Vén fának árnyékában.

(Még hét strófa.)

¹ Friedländer id. m. II. k. 215. l.

² Friedländer id. m. II. k. 214. l.

³ Hétstrófás változata a fent idézett *Dalok gyűjteményében* is, Sárospatak, 1826 után.

⁴ Hoffmann—Prah! id. m. 143. l. és Erk—Böhme, *Liederhort*. 1892. II. k. 516. sz.

⁵ M. T. A. id. gyűjt. 8—r. III. k. 56. sz. 77. l.

Gleim költeményének és Verseghy átdolgozásának 1—2. strófájából közöljük összevetésül e sorokat:

Ich hab ein kleines Hütchen nur	Amott a hegynek zöld tövén
Steht fest auf einer Wiesenflur,	Egy domb ül a' völgy' kezdetén
An einem Bach, und Bach ist schön...	'S ezenn parányi kis tanyám —
Am Hütchen klein steht gross ein	Mellette csörg a' friss patak...
Baum...	Előtte nagy tölgy gallyazik...

A *Juhász' nótája* még hívebb Gleimhez, mint Verseghy. De csak az első strófában. Gleim még csak hívogatja a kunyhóba Sollyját (Kláríkáját Verseghy): a juhász már boldogan él Sárijával a kunyhóban. Az énekbe egy másik kunyhó-dal rontott bele, Wagenseilé (*Arm und klein ist meine Hütte...*), amelyet Szemere Pál fordított magyarra (*Házi boldogság*)¹; mindkettőben már teljes a holdosság:

Juhász' nótája

Ha a' hajnal közelget,
Sárim csókkal költöget.

Szemere

A legelső napsugárral
Édes csókja ébreszt fel.

10. Ist denn Lieben ein Verbrechen...

Legrégibb följegyzése 1810-ből való, de mivel ekkor már sok változata él, valószínű, hogy jóval régebbi születés.² Úgy nézem, a német vers sem tisztán népi eredetű; bár szerzőjét nem ismerjük, irodalmi alkotásnak gondolom. Első strófája így hangzik:³

Ist denn Lieben ein Verbrechen?	Dann gereut es mich des Lebens,
Darf man denn nicht zürlich sein?	Dann beklag' ich die Natur:
Nicht von seinem Liebchen sprechen,	Hab ich denn ein Herz vergebens,
Und sich nicht der Liebe freun?	Oder doch zum Klagen nur?

A Kisfaludy-Társaság említett gyűjtésében ennek két magyarját is találtam. Az egyik Machik Józsefnek, a későbbi műegyetemi tanárnak, Trefort nevelőjének verseskönyveiben van (még mint a zágrábi akadémián a magyar nyelv és irodalom tanára küldött be három becses kéziratos kötetet)⁴:

Tehát véték-e szeretni?	Oh tehát miért születtem,
Tiltotta a' Természet?	Vádlom a természetet,
Kit a' szív szeret illetni,	Mely csak azért adta életem,
Tilalmas cselekedet?	Hogy kínozza szívemet.

A fordítás elég hű, de talán éppen ezért nagyon fordítás-ízű s nem elég költői. Sokkal sikerültebb átültetése az éneknek az, amelyet egy másik gyűjtemény őrzött meg;⁵ második strófájában már szabadon csapong el

¹ V. ö. IK. 1929. 340. l.

² Hoffmann—Prah! id. m. 157. l.

³ Erk—Böhme id. m. II. k. 453. l.

⁴ M.T.A. id. gyűjt. 8-r. VII. k. 171/b. sz. 35. l. — Sajnos, Machik küldeményéből csak az I. és III. k. van meg.

⁵ Id. h. 8-r. X. k. 196. sz. 41. l.

forrásától s elhagyja annak érzelmességét is. Annyi azonban ettől függetlenül is igaz, hogy irodalmi értékű alkotás, utolsó két strófája a harmincas évek legjobb ilyen szellemű költeményeivel versenyez. Lehet, hogy nyomtatásban is megjelent, igen sajnálom, hogy szerzőjét nem tudom megmondani:

Hát a' szerelem bűnnel jár?
Nyájaskodni nem szabad?
S' az egymással öszve jött pár
Vét, ha szót vált és vigad?
Oh! úgy a' Természet bennem
Tsak únást szül s' jajt fakaszt,
Hát hijában van-e szívem,
Vagy tsak kínra nyertem azt?

Lángnak láng után hevülni,
Érezni minden' betség,
Szívnek szívben elmerülni
Van-e szebb frigy? szebb petsét?
Tiszta égi olvadásban
Távol a legkisebb szenny,
Élni egymásért s egymásban,
Nem ez volna-e a' menny?

Végzet! dúld el Ifjúságom,
Hogy ha a' szerelem bűn,
Benne minden boldogságom,
Rajta kívül ez megszűn.
S' mégis kedves Angyalomtól
Kénszerítesz megválnom,
Ah, vonny el inkább magamtól
S' hagyd magam meg utálnom.

Igy kívánom kedvesemmel
Élni boldog sorsomat,
Szívemet föl váltva szívvel,
Tsokkal váltva tsókomat.
'S ha szeretni 's szerettetni
Még mind e' mellett is bűn,
Lelkem úgy e' bünt követni
Soha, soha meg nem szűn.

11. Schöne Minka, ich muss scheiden...

Tiedge Kr. Ágost kozák-dalának pár évvel ezelőtt közöltem két magyar átdolgozását.¹ Machik József imént idézett gyűjteményében² van egy harmadik változata, amely az egyik közölt versnek strófáit részben átveszi, részben újakkal szaporítja, egészében pedig megmagyarítja:

Édes Trezkám el kell válnom,
Ah! de nagy kint kell ki álnom,
Most midőn, kedves Bálványom
El kell távoznom.

Légy ah! kérek, igaz hozzám,
Tekinteted fordítsd reám,
Ne haggy hívem engem árván,
Hajts kérésemre.

Setét leszzen minden napom,
Szomorú magánosságom,
Oh mikor siratni fogom
Trezkát, fájlalom.

Lám haldoklik az én lelkem,
Vérzik szívem, sír szüntelen,
Midőn Trezkám, oh kegyesen
Távol vagy tőlem.

Soha nem felejtelek el,
Hív ajakkal, hív kezekkel
Csókjaim küldöm szelekkel
A' Hartz' dühiből.

Zengem kínom fünek-fának,
De tudom, hogy meg nem szánnak,
Midőn embertől Trezkámnak
Kérdezem nevét.

Múlik sok hold fényességgel,
Meg öllelek szívességgel,
Trezkám, mely nagy kegyességgel
Szíves örömmel.

Semmi víg dalt nem esmérek,
Megemészt az éves méreg,
De midőn majd visszatérek
Bóldogabb leszek.

¹ IK. 1937. 408. l.

² Id. h. 171/b. 9. l.

12. Mädchen mit den blauen Augen...

Csak népies változatai ismeretesek, a legrégibb 1839-ből, egy újabb 1880-ból; Erk-Böhme *Liederhortja* közli e két változatát (II. 452. l.) Az első strófa irodalmi alkotásnak látszik:

Mädchen mit den blauen Augen, komm mit mir!
Lass uns Himmelswonnen saugen, folge mir!
Drunten in dem stillen Tale,
Zu dem schönen Wasserfalle
Wandeln wir.

Ehhez a strófához más versekből tapadtak strófák: az egyik változatban arra emlékezteti a férfi a dacoskodó leányt, hogy szépsége és az ifjúkor bája elvirul; a másikban, hogy van más nő is a világon. Magyar változatai közül a *Pannonhalmi énekeskönyv* (1796) és a már idézett *Dalok gyűjteménye* (1826) két különböző szöveget őrzött meg, de csak az előbbinek első sorai egyeznek a fenti német változattal:

Te kékszemű kis leányka, jőj vélem,
hogy részes égi örömben légy vélem,
ottan ama csöndes völgyben,
az holdnak halvány színiben örömben.
Hallod, mikép ama forrás tsergedez,
hol az ezüst habon Ámor lengedez...

Valószínű, hogy a kerek szerkezetű magyar vers örizte meg az eredetinek helyes szövegét — tartalmilag a másik is hasonló: a két szerelmes egymásé lesz — egy irodalmi alkotású rokoko-dalét. A P. É. kelte mindenestre egy XVIII. századi költeményre Erk-Böhmeék közléseinél jóval régibb irodalmi szövegre utal, amelyből a német népi dal elromlott.

13. Von allen Farben in der Welt...

Müchler Károlynak *Lob der blauen Farbe* c. verse nem érzelmes ugyan, de szerzőjénél fogva (l. fenn a 6. p. alatt) ide tartozik. A költemény először a *Berliner Musenalmanach für 1794*-ben jelent meg (196—197. l.) és különösen azért lett népszerű, mert Schmidt v. Lübeck hazafias szellemben dolgozta át. Első strófája így szól:

Von allen Farben in der Welt
Am meisten doch mir *Blau* gefällt,
Blau ist des Himmels lichter Bogen,
Hat ihn kein Nachtgewölk umzogen.

A Müchler verséből került magyar dalra Mindszenty Dániel énekeskönyvében akadtam:²

Minden színben csak a' kékkal	A' viola is kékellő,
Tartok, mert bír minden ékkel,	A' melly szeméremmel tellő
Én kék köntöst csináltatok,	Szűz keblét zöld fűbe rejti,
Kék szemekbe kacsingatok.	De balzamát künn felejtí.

¹ Friedländer id. m. II. k. 346. l.

² M. T. Akadémia id. gyűjt. 8-r. III. k. 56. sz. 144. l.

A' nefelejcs is szebb véle,
 Hogy kékellik égszín széle;
 Oh szép tájék, engem rejts-el,
 Melly pompázol nefelejccsel.

Magának a' Teremtőnek,
 A' mindenható erőnek
 Mennyire tetszett a' kékszín,
 Mutatja a' tiszta égszín.

Minden színben csak a' kékkel
 Tartok, mert bír minden ékkel
 A' szép Vénusz is magokból
 Születék a' kék habokból.

A fordító — nevét nem ösmerjük — a hét strófás eredetinek csak első három versszakát ültette át s ezt is úgy, hogy az elsőbe beledolgozta a németnek hatodik strófáját, s Műchler első strófájából lett a negyedik; hogy a barokk befejezés honnan került a magyarba, nem tudom.

Bajza József *Kék szín* c. költeményében is (ÖM. I. 176. l.) mintha Műchler dalának emléke szólna:

Más dicsérje a setét,
 Sárga, zöld szín kellemét,
 A kék szín kedves nekem,
 Mint viruló életem.
 Kék az esti tünemény,
 A szívárvány, a remény,

A kis emlény kelyhe kék,
 Melyért a szív lángol, ég;
 Kékek a csermelyhabok,
 Kikben a szent menny ragyog;
 S kék, szemed, szép Emmike,
 Te szív legkedvesbike.

14. Mich fliehen alle Freuden . . .

Rachelina dalát Paesiello János olasz operájából nálunk a német fordítás (*Die schöne Müllerin*) tette népszerűvé. A németben is népiessé vált áriát (v. ö. Erk, *Liederschatz*, 77. sz.) magyarba Szemere Pál ültette át. (*Epedés*. V. ö. EPhK. 1913. 360.) Szemerének egy másik műfordítása, a *Veszteség* is ugyanennek a német dalnak egyik változatából készült, amely így kezdődik: *Dahin sind meine Freuden . . .* s hogy az éneknek egy harmadik változata is járta, azt Szalontai Madass Sándornak a Hasznos Mulatságokban öt esztendővel a Szemeréé után (1817. II. félév, 8. sz.) megjelent fordítása mutatja. A kettőnek kezdete párhuzamba állítva, így fest:

Szemere

Oda örömeim is,
 Ah ő is oda!
 Tépnék gyötrelmeim
 E szívét nyomva.

Madass

Örömmim oda vannak,
 Bú emészt engemet,
 A' keserves fájdalmak
 át marják szívemet.

A dal azonban kettejüknel másként folytatódik; Szemere csak keresi elveszett boldogságát, Madass szerint még érzelmesebb: inkább meghalna. E magyar változatok is eltérő német szövegekre utalnak s azokkal együtt mutatják a dal népszerűségét.

GÁLOS REZSŐ

VÖRÖSMARTY ÉS HORATIUS.

(Első közlemény.)

1.

Vörösmarty-irodalmunk Gyulai Pál klasszikus életrajzától a legújabb, elevenebben munkáló kutatókig együttesen sem mondható gazdagnak. Sok részletkérdés még földolgozásra vár, s ezek érdekesebbjei közé tartozik költői elindulásának képe. Amióta Brisits Frigyes megtalálta és kiadta a költő első szárnypróbálgatásait¹, gondosabban kell mintáit szemügyre vennünk, hogy fejlődésének irányvonalait helyesen lássuk. Legfőképen arra a költőre gondolunk, akinek talán a legelenevebb kapcsolata volt századokon át a magyar lírai költészettel: Horatiusra. Nem csoda, hogy Vörösmarty ifjúkori verseinek egész sora fűződik Róma nagy költőjéhez: a deákosok kísérletei óta alig volt valaki, aki kivonhatta magát Horatius szertesugárzó hatása alól. Irodalmunk vezéregyénisége, Kazinczy, poétikai elvei miatt nem győzte eléggé csodálni az antik költőt.² Körülötte és távol tőle költőink legtöbbje szívesen elidőz Horatiusszal és tőle tanulnak életszemléletet. Vörösmartyban lobbant fel talán utoljára a csodálat lángja Horatius iránt; az utána lelohadt ugyan, de parázsló hamuként ott izzik később is nagyjaink műveiben.

A horatiusi emlékek nyomait járva Vörösmarty költészetében, különösen ifjúkori verseiben, keveset tennénk, ha megelégednénk annak a megállapításával, hogy Vörösmarty ismerte és első útravalóul magával vitte az antik vatest, sokat kapott tőle ösztönzésül ifjúkori alkotásainak első lendületéhez. Adatok és egyezések mennél pontosabb kifürkészésének csak úgy van értéke, ha költészetének egész világában is rábukkanunk horatiusi emlékekre.

Nehéz Vörösmartynál minden kívülről kapott élmény, költői és olvasmányi ihletforrás lendítőerejének felmutatása, mert vannak időfeletti, örök emberi érzések, melyek 2000 éven túl és azután is teljesen azonosok lehetnek. Még nehezebb, mert Vörösmartynak valóban hihetetlenül gazdag és ragyogó költői képzeletével állunk szemben. A másokban is izzó, legbensőbb élményeket teremtő és formáló képzeletével mind magába

¹ Brisits Frigyes: *Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei*. Évszám nélkül.

² V. ö. Beöthy Zsolt: *Romemlékek*. 1923. *Horatius és Kazinczy* L. még: Czeiczal János: *Horatius és Kazinczy*. EPhK. XXXIII. 668. s. k. l.

tudta olvasztani. Erre mutatott rá Brisits Frigyes, aki Vörösmarty képzeletvilágát elemző tanulmányában azt mondja: «Mindenkiből, aki hatott rá, Vörösmartyban volt valami.»¹ Ezért nehéz, legkivált ifjúkori műveiben, szétválasztani az idegen és maga termette elemeket. «Nincs még egy magyar költő — írja tovább Brisits — akinek képzelete annyira lenyűgözően és félelmetesen anyagi hatalmat képviselne, aki az emlékek és közvetlen benyomások adatai fölé saját magából annyira merészen, szenvedélyesen és mégis mindig a gondolat dinamikájának értelmi hevével is egyúttal olyan önálló hangképvilágot teremtett volna, mint Vörösmarty Mihály.» Erre az értelmi mozzanatra a későbbiek során majd még visszatérünk, mert benne Vörösmarty egy sajátos költői, lelki vonását véljük felismerni.

Mindebből azt gondolhatnók, hogy Vörösmartynak Horatiuszal való összevetése nem visz bennünket a költőnek csak kevéssel is teljesebb megismeréséhez. A valóság azonban nem ez. Költőnk ifjúkori munkáiban, amelyeket Gyulai csekély értékű kísérleteknek nevez,² annyi a Horatiusra emlékeztető gondolat, sőt nem egyszer pontosan egyező gondolatmenet, annyi a hasonló forma (verssor, kifejezési mód), hogy ezek lépten-nyomon más irányba terelik elképzelésünket. Eddig is tudtuk, hogy a diák Vörösmarty első jobb olvasmányai Vergilius *Aeneise* és *Eclogái*, Ovidius, és mint újabban kiderült, Claudianus és Horatius levelei és némely ódái voltak.³ Már ez is meggondolásra késztet, de Waldapfel Imre tanulmánya⁴ is hangsúlyozza: «Utolsó nagy költőnk, ki e horatianizmus hagyományain nevelkedik, Vörösmarty Mihály. Első korszakának ódaköltészete tele van Horatius-reminiszcenciákkal, fiatalkori versei között több Horatius-fordítás is van. Hangpróbálgatások igaz, de egy Vörösmarty próbálja meg bennük a latin-fegyelmű magyar nyelv akusztikáját.» Tudjuk azt is, hogy Vörösmarty édesapjának könyvtárában megvolt Horatius, Cicero, de Vergilius is,⁵ akit költőnk — amint maga írja⁶ — Baróti Szabó Dávid fordításában pesti diákeveiben ismert meg és, úglátszik, nagyon meg is kedvelt. Az ifjúkori költemények nem egy darabjában többször híven utánozza az *Eclogák* gondolatmenetét, sőt többször a neveket is átveszi.⁷ Végül figyelemmel kell arra is lennünk, amit Brisits mond a zsenégék

¹ Brisits F. *Vörösmarty képzeletalkata*. Bp. Szemle, 1928. 208. és 232. l.

² Gyulai: *Vörösmarty életrajza*. 1864. XXXVIII. l.

³ *Összes munkái*. (A továbbiakban Ö. M.) 1885. VIII. 385. l. és Császár Zoltán adaléka IK. 1939. 68. l.

⁴ Kerényi—Waldapfel: *Horatius noster*. 1936. 165. s. k. l.

⁵ Gyulai: *Vörösmarty életrajza*, VI. l.

⁶ Ö. M. VIII. 385. l.

⁷ Szerb Antal: *Vörösmarty-tanulmányok*. Minerva. 1930. 200. s. k. l.

kiadásának előszavában: «A fiatal Vörösmarty Mihály első formai nevelője maga a tanítási terv, a *Ratio Educationis*. Nem lehet elgondolni, hogy ez a tanterv, mely a latin stílus tanításával az esztétikai célt is oly tudatosan szándékolta, s mely a tehetségek egyéni irányának kifejlesztésére is oly tervszerűen gondolt, a formai alakítás minden hatása nélkül engedte volna eltűnni Vörösmarty Mihály tehetségének, ha még magára nem is ébredt, de mindenesetre már fogékony irányát. Mutatják ezt azok a latin versei, melyek Vörösmarty Mihálynak nemcsak a latin mértékre rámintázó erejét bizonyítják, hanem egyúttal ritmikai bizonyosságát, mondhatni szabadságát is.»¹ Ez a megállapítás a mi szempontunkból azért fontos, mert nyilvánvaló, hogy az iskolában megismerkedett a római klasszikusokkal, másrészt Babits-csal egyezően² megállapítja, hogy olvasmányai formákat adtak neki: ez volt számára a legfontosabb. Mintáihoz még nem ad magából semmit, vagy csak elenyészően keveset.

Itt azonban egy lépéssel tovább kell mennünk. Babits és Brisits csak azért emelik ki Vörösmarty költői fejlődésének rajzában első olvasmányait, mert azok formaérzékének nevelői voltak. Ennek azonban nagyobb jelentősége van.

A formai hatásnak minden költőre nevelő értéke van; csiszolódik, finomodik, többoldalúvá lesz művészi kifejező képessége. Vele együtt azonban tárgyköre is bővíülhet. A forma nem egyszer magával hozza a tartalmat. Bizonyos formák megkövetelik maguk számára a megfelelő tartalmat és megfordítva.³ De egy másik körülményt is figyelembe kell vennünk. Minden alkotóművész ifjúkorának, az ú. n. kísérleti éveknek, részletes ismerete hozzátartozik a művész fejlődésének megértéséhez. Ez azon a pszichológiai tényen alapszik, hogy az ember legelső benyomásai igen élénk nyomokat hagynak a tudattalanban és alkalmasak arra, hogy bármikor felidéződjenek. Áll ez különösen a gyermekkorra, de ugyanígy állhat egy művész elindulásának idejére is, mert sajátos működési területén első mintái teszik legelső benyomásait. Vörösmarty ifjúkori mintái nemcsak forma szempontjából voltak értékesek költőnk számára, hanem legalább is alkalmasak voltak rá, hogy líráját gondolatokkal termékenyítsék. Kétségtelen, hogy Vörösmarty elsősorban az antik klasszikus formát becsülte nagyra, azt szerette meg Horatius költeményeiben is, de kísérletei azt bizonyítják, hogy a tartalom, bár öntudatlanul is

¹ *Kiadatlan költemények*, 15. l.

² Babits Mihály: *Irodalmi problémák*. 102. l.

³ Így pl. nemcsak hagyomány eredménye volt, hogy hőskölteményt hexameterben írtak: e forma ritmikai sajátosságai és erőteljes férfiasága különösen alkalmassá tették az eposzra.

mélyen lelkébe vésődött. Költészete megindulásakor szinte kereste a formához a tartalmat, szándékosan igyekezett a kettőt harmóniába olvasztani, s ez eleinte nehezen sikerült: első munkáiban a legváltozatosabb formák ellenére a tartalom tipikus.¹ Mennyire tudatában volt maga is, hogy küzdenie kell a tartalomért, amely a formának megfelelő, mutatja egyik zsengéje (*Kiadatlan költ.* 48. sz.):

Semmi sem mehetünk, ha csak andalgólag emeljük
Tollunkat, kedvünk, tárgyunk sincs verseket írni.
Így tehetetlen volt elmém, késtette nagyokra
Vágyó indulatom, mikoron tárgy nem vala, melyre
Kénye szerént szedné érzésit rendbe, ez okból
Kezdettem tünődésem versekbe foglalni.
Múlik üdöm hasznos munkában, nem töröm annyit
Válogató elmém a tárgy sokféle nemében.

Íme a kezdő Vörösmarty vallomása alkotásmódjáról. Panasolja, hogy nincsen «indulatának» megfelelő tárgya, s elméje tehetetlen. Híven tükrözik ezt az állapotot kéziratai, amelyek tele vannak törlésekkel, javításokkal.² Erre a jelenségre céloztunk akkor, amikor megállapítottuk, hogy Vörösmarty költészete az értelem útján indult el. A forma nem született a tartalommal, keresnie kellett, erőfeszítéssel kellett megragadni a tárgyat. Ezért gondolati izűek ifjúkori költeményei, és alig-alig illik a versmértékhez a tartalom. Később is mindig van benne bizonyos hajlam az elmélkedésre, reflexióra. «Vörösmartynak — írja Beöthy Zsolt³ — nagy és ritka adománya, hogy reflexiói mind az érzés fészkeből az érzelem szárnyán emelkednek. Elmélkedő költőt, ki annyira képzelgetni és éreztetni tudná, amit gondol, kinek reflexióit hangulat és phantasia ilyen erővel hatná át, alig ismerünk.» Csakhogy ez a kifejtett, izig-vérig lírikus Vörösmarty; kezdő éveiben ezt a csodálatos átszövődést még hiába keressük. Nem egyoldalú félreismerés tehát, ha elindulását nem érzelmi és gazdag képzeletvilágában, hanem az értelem munkájában keressük.

E témakeresésben minden nyom annál inkább a filozófus-költőhöz, Horatiushoz vezette, mert maga is filozofáló hajlamú volt. Ifjúkorának kedves költői maguk is Horatiuson nevelkedtek. Ilyenek voltak Édes Gergely, Virág⁴ és főleg Berzsenyi. Így itatódnak át ifjúkori kísérletei Horatius gondolataival, bölcselkedő reflexióival. Egyszersmind ez magyarázza meg azt a látszólagos paradoxont is, hogy az ifjú Vörösmarty mennyire rokon az öreg Vörösmartyval, milyen közel vannak egymáshoz, pedig mérhetetlen távolság választja szét őket. A kísérleti évek idejében — a *Zalán futása* megírásáig — és élete utolsó

¹ *Kiadatlan költemények*, 13. l.

² U. o. 11. l. — ³ Id. mű. I. 199. l. — ⁴ Ö. M. VIII. 385. l.

korszakában elsősorban lírikus, s utolsó időszakában meglepő módon bukkannak fel ifjúkorának gondolatai, újra előkerülnek első filozófiai emlékei. Természetesen ekkor már egészen másképzeng lantja. Az a felemáság, amelyet kezdő verseiben tapasztalunk, megszűnt. Kibontakozott csodás tehetsége, gondolatai teljesen hozzá simulnak a formához.

Ezekkel a szempontokkal indulunk el Vörösmarty ifjúkori költeményeiben Horatius nyomait kutatni. Ezzel is jobban hozzá akarunk férkőzni lelkéhez, költői egyéniségének és fejlődésének alapos megismeréséhez. Nem esztétikai értékelésre törekszünk, hanem a tényekből összefüggéseket igyekszünk megismerni, félrevezető belemagyarázás nélkül, a nagy magyar géniusz teljesebb megismerésére.

2.

Lássuk tehát részletesen most már azokat a költeményeket egyenként, amelyeket egészen bizonyosan Horatius ihletett. Két csoportra különítve tekintem át költészetét, mégpedig tárgyuk szerint választva szét a Horatiusszal kapcsolatos verseit. Az egyikbe tartoznak a mulandóság gondolatát, a másikba a szerelem érzését értékesítő versek.

Mulandóság... az élet elrepül... — ez a legállandóbb horatiusi gondolat minduntalan ott kísért az egészen kezdő Vörösmartynál és majdnem mindig az antik költő világából.

Nézzed, Barátom, mint halad el korunk,
Mint mulnak el, nézd a siető napok.
Bármilly enyelgő vígassággal
Voltak azok, jelesítve, futnak.

És elragadják a vígasságot is
Magokkal, a mint vissza nem áradoz
A víz, ha elfolyt, úgy az élet
Elhaladoit kora vissza nem tér.

(Kiadatl. költ. 71. sz.)

Lehetetlen észre nem venni első pillanatra Horatius példáját. Első sora egészen a Postumus-óda hangján szól: «Eheu fugaces, Postume, Postume, Labuntur anni ...» (II. 14.)

Továbbra is Horatius gondolatait éneкли: az elmúlás fájó gondolatát. Még nem tudja legmélyén megragadni a gondolatot — hiszen nem lelkéből fakad, mint a után dolgozik — nincsen olyan egységes hangulata a versnek, mint pl. e korból való egyéb költeményeinek. Még erősen eklektikus; kiválogatja azokat a gondolatokat, amelyeket lelkével rokonnak érez. Indítékai azonban későbbi költészetében is ismételten visszatérnek.

Míg Horatius a ránk kikerülhetetlen végzetként váró halál valóságából arra a következtetésre jut, hogy az véget vetvén minden gyönyörnek, a Múza-paphoz illő módon megfoghatja

a korsó fülét: addig Vörösmarty ifjúkori műveiben ez a mozzanat nagyon ritkán és akkor is letompítva jelenik meg. E helyett az öregkor vigaszául néha a tudást érzi, amelyet már ifjúkorunkban gyűjteni kell, máskor a kétesértékű szerencsét ülteti helyére. Így fejeződik be ez a költeménye is:

Csendünk mulandó, bár mi elégedést
Ajánl szerencsénk, mert sima talpain
Mint jött, viszont elhagyhat, a mint
Nagyra emelt, megalázhat ismét.

Íme a szerencse, a Fortuna, nevezetes gondolata, amely a magyar irodalomban a barátság indítékával együtt a barokk világ óta nagy szerepet játszik,¹ szinte közhely a kor költészetében. Nem tudjuk, de nem is fontos pontosan megmondanunk, honnan vette Vörösmarty közvetlenül a gondolatot. A legvalószínűbb, hogy Berzsenyinnél találkozott vele.² (V. ö. *A magyar-rokhoz*, és a *kiadatl. költ.* 81. sz.) Mindenesetre a szerencse a barátság gondolatával együtt antik hagyomány a magyar költészetben.³

A *Szonett egy barátomhoz* c. költeményt is ugyanez a Horatius-óda ihlette: egy-egy sora és egész gondolatmenete elárulja forrását. Az elmúlás, a kincsek hiábavalósága, a mindnyájunkra váró sír sötét képe tűnik elénk. Érdekessége, hogy halványan feldereng benne az epikureus filozófia elve: élj mértékletesen az élvezetekkel.

Oh hát! Evezzünk a világ porán
Bátran, barátom! míg el nem borítnak
Gyászai a fényt elűző sírnak. (Kiadatl. költ. 89. sz.)

Még szembeszökőbb a horatiusi gondolat a harmadik versszak két sorában:

A kellem tőlünk akkor elmarad,
Ráncok barázdát vájnak bús arcunkon ...

Szinte szószerint egyezik Horatius ódájával:

..... nec pietas moram
Rugis et instanti senectae
Adferet indomitaeque morti. (II. 14.)

Ezt a gondolatot váltogatja a költemény többféleképpen. Tovább azt mondja: nem vidít a kincs sem, mindent itt kell hagyni.

¹ V. ö. Lengyel Dénes: *A szerencse a régi magyar költészetben*. Műhely. 1938. 70. s k. l.

² Lehetett persze Faludi is mintája: mindkettő korai olvasmánya volt. Több olyan költemény van a *Brisits-kötetben*, amelyet Faluditól másolt le, de van Berzsenyi-részlet is.

³ Érdemes volna kikutatni a barátság indítékának eredetét és előfordulásait irodalmunkban. Ez is antik eredetű. Faludi, Berzsenyi, Kisfaludy Sándor költészete tele van ezzel a motívummal, de másutt is megelhetjük.

De vigasztalásul megmarad' «bús vedrünk záraig», amit szorgalommal szereztünk lelkünk számára.

A horatiusi életbölcseiség egyik főjellemvonása az aurea mediocritas. A stoikus és epikureus filozófia főszabálya a nyugalom, de mindegyik más módon és más célból követeli meg. A Licinius-ódán kívül (II. 10.) — hogy csak a legismertebbeket említsük — evvel a problémával foglalkozik a Del-liushoz írott dal is. (II. 3.) Ez az életelv nemcsak azt hirdeti, hogy nem szabad túlzásba vinni a dolgokat, tartózkodni kell a szélsőségektől, hanem arra is figyelmeztet, hogy balsorsban reméljük a jobbat, ha pedig jól megy sorunk, ne tévesszük szem elől a mértékletességet, mert bármikor ránköszönhet a balsors:

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus. (II. 10.)

Ezt a gondolatot ragadja meg Vörösmarty egyik ifjúkori kísérletében. Még gyermek vagy, «az arany ifjúság útján» indulsz, de vigyázz:

Készülj, oh nyomorult! Készülj vénségre hanyatló
Napjaid eltérni, s mindenkor boldogul élni!

Kiméld erődet, hogy sokáig élhess: «Boldog létedben készülj balsorsra, barátom!» (*Kiadatl. költ.* 12. sz.) Véggkövetkeztetése ismét az, amit már említettünk: becsüld a tudományt, mert az hasznodra lesz «gyenge korodban». Hamar elhullanak az ifjúság virágai, eljár az idő, s ismét beköszönt a balsors az öregség és gyengeség képében.

Ugyanígy az élet rövidségén elmélkedik egy Pesten készült zsengéje, amelyben az emberéletet szinte tűneményes gyorsasággal elmúló időnek nevezi.

Éltünk hiúság talpain alkotott
Báj-tűneménnyel játszani láttatik,
Ha minden éveknek, napoknak
S tüneteit, szomorún tekéntjük.

Ennek a versszaknak van egy változata, amelyet költőnk áthúzott, mert alighanem hasonlónak találta más költeményeihez. A törölt szöveg így hangzik:

Ifju életünk kornak gyenge virágai
Amint egyéb akármely életidő rövid
Tulajdon.....

Mily sajnálkozva elmélkedik a mulandóság miatt! Horatius nem egyszer panaszoja az irigy időt, amely mindent magával visz.

Levis juvenus fugit retro et decor, arida
Pellente lascivos amores
Canitie..... (II. 11.)

Ugyanezt panaszolja az előbbi költeményben az ifjú Vörösmarty. Képei ugyanazok, vagy legalábbis sokban egyeznek Horatius hasonlataival.

A rövid életet akarja kihasználni Horatius, amikor így oktatja Leuconoet: «dum loquimur, fugerit invida Aetas: carpe diem, quam minimum credula postero». (I. 11.) Itt is szembetűnő az a jelenség, hogy Vörösmarty sohasem vonja le azt a következtetést, amelyet Horatius: *carpe diem*. Ebben bizonyára szerepe van vallásos nevelésének is, ami a zsengekben még jól érezhető. Csupán egy költeménye van, pesti diákéveiből, amelyben megközelíti a *carpe diem* elvét; de a hangsúly ebben is másutt van: használjuk okosan fiatalságunkat.

Egy tavasz van csak rövid életünkben,
Elvirít gyorsan, s ha gyümölcstelen volt,
A komor tél száll, megelőzve nyárt, őszt,
Gyáva fejünkre.

(Kiadatl. költ. 92. sz.)

A költemény alatt jegyzet hívja fel a figyelmet Horatius híres költeményére, a Dellius-ódára. (II. 3.) Vörösmarty versén alig lehet észrevenni, hogy átdolgozása az említett költeménynek, pedig gondolatmenete Horatiust követi. Ezúttal így énekel az élvezetről:

Gondosan vigadj, kiszabott határig
Vidd az indulat hevesen csapongó
Lángjait, búval ne meríts ki lelkes
Képzetid árlát.

Még ez a viszonylag legfeltűnőbb és legélesebb kifejezés is igen óvatosan kerülgeti a gondolatot. Alapjában véve az aurea mediocritas elvének megéneklése ez is, de mintha fontosabbnak tartaná az ifjú költő a maga véleményét és erkölcsi beállítottságát. «Feseld» korod tehetségét gondosan ápolod, hogy komorság ne lepjen meg. Így életed céltudatos, «így jeles pályád lesz.» Megkapóan foglalja össze az utolsó versszak a Dellius-ódát és általában e gondolat értelmét. Meg kell halnod, csendül ki itt is a végakkord, egy célra tartunk mindnyájan.

S a tavasz tüntén nyaradat derítve
Boldogan tölthetd lefolyó üdödöt,
Míg utóbb ősziült fejed érdemekkel
Télre hanyatlik.

Ez a költemény annyira át van egyéniesítve, mint talán alig más ifjúkori átdolgozása. Próbál új gondolatot vinni belé, s ez meglepően sikerül is. Mindenesetre itt már olyan képekkel találkozunk, amelyek későbbi költészetében is gyakran szereplő kifejezések. Ilyen pl. a sokat sejtető és hangulatos költői kép: «fejed télre hanyatlik.» Később, a *Zalán futásában* is kedves kifejezése az elhanyatló élet, az örök éjbe hanyatlás.

Az «életűdő» e szomorú korlátait megkísérli néha áttörni. A szerény diákköltő kiről írhatná inkább azt, hogy nem fogja az enyészet elnyelni, mint tanáráról? Hiszen — amint eddig is láttuk — a tudomány az a hatalom, amely győztesen emelkedik az elmúlás fölé. Csak természetes, hogy a tudomány apostolának jósolja a halhatatlanságot. Hát még, aki a magyar nyelv kincseit gyűjtögeti és terjeszti! Így szentel egy költeményt Czinke Ferencnek, Révai utódának, akit Vörösmarty, mint ez a vers (*Kiadatl. költ.* 85. sz.) is bizonyítja, eleinte igen szeretett.¹

Ah Czinke! téged érdekel ez, jeles
Magyar! Tanítónk e rebegő dalot
Fogadd kezemből. — Egy tanítvány
Hálaadón magyaráz utánad.

Ebben a versében még örök hirt jósol Czinkének. Néhány sora az *Exegi monumentum* hangján szól az ünnepelthez. Első versszakában a nemes szív munkájáról beszél, amely nem vár hiú bért, s csak a késő századok adják meg munkája bérét. E szölamokban Berzsenyi hangzik. Majd így folytatja:

...éltét nem borítja
A komor éj rideg alkonyával...

...Az ősz idő
Nem képes aztat megtagadni,
A mire érdemeid jutottak.

Különös módon kavarog itten a mulandóság és halhatatlanság korrelatív fogalma. Ilyenképen jósolta meg magának Horatius, majd két évezreddel előbb, soha el nem múló hírnevét, dicsőségét. Emléket állított magának, amit

non aquilo inpotens
Possit diruere aut innumerabilis
Annorum series et fuga temporum.
Non omnis moriar, multaque pars mei
Vitabit Libitinam: usque ego postera
Crescam laude recens...

Ez a költemény is példája annak, hogyan ötlenek elő költőnkben minduntalan Horatius gondolatai. Alakítja ugyan néha mondanivalóját, de érzelmei tipikusak, hiszen az értelem talajából sarjadnak elő.

A *Szonett egy barátomhoz* hangulatához csatlakozik egy újabb ifjúkori költemény, amely a mértéketes vígadást és a mulandóság gondolatát állítja egymás mellé:

Míg meg nem komorult éltednek napjait éled
A boldog vigaság ártatlan édjei közt,
Üzd el a bánathozó habozásaid féktelen áráját.

(*Kiadatl. költ.* 32. sz.)

¹ Vörösmarty véleménye később tudvalevőleg alaposan megváltozott.
V. ö. Ö. M. VIII. 14. l.

De itt megszólal a tisztalelkű fiatal poéta: bűnös társaid nyomait ne kövesd, mert csalfa játékba kezdesz, Circe poharai azok. Úgy kell tölteni a fiatalság éveit, hogy azok az öregség vígaszául szolgáljanak.

Majd ha korod lefolyand, s öszült hajfűrtjeid aggott
Vén fejedet befödik, s végre hanyatlík erőd,
Majd ha fagyos vénség megtörvén termeted ékét,
Disztelen arczodnak ránczait összeszedi.

Ámde ha jól töltötted elmúlt éveidet, sokat forogván a tudomány ölén, boldogan tekinthetsz vissza az elmúlt időre.

Ez a gondolat — a tudomány adta vígasz — amint láttuk, gyakran visszatérő indíték a fiatal Vörösmartynál. Szinte tudatosan szegezi szembe mindig, vagy legalább is majdnem mindig, a horatiusi *carpe diem*-mel. Bizonyosság a mellett, hogy az értelem még túlteng a költői ihletben. Az ifjú tele van az élet és munka szeretetével, határtalanul bízik a tudomány erejében, amint általában a felvilágosodás kora és az egész XIX. század bizott. Olvasmányai minduntalan rádöbbsentik az elmúlás kikerülhetetlen bizonyosságára, érzi is, hogy valami végzetesen nagyjelentőségű valóságról van szó, de teljes egészében még nem hatja át. Sokat foglalkozik ezzel a gondolattal, de az értelem, a munka lebírija még. Ez a lelkiállapot tükröződik egy 1822-ben Egyedhez írt levelében:

«Én sem vagyok végképen henyé sok féle foglalatosságaim között: előfogom néha félbemaradt verseimet, noha hol ez, hol amaz szegi kedvetem, de teszek, amennyit tehetek, s ennél többet, úgy tartom, senki sem kíván. Így élek s andalgok a gyönyörű tájon, mely csöndes örömei lelkemmel éppen megegyez. Munkára virradok, azzal nyugszom el, szünetem igen kevés. Ha fogynak dolgaim, újakat keresek, mert ezek elszórják némely aggodalmaimat. Csüggesztő kedvetlenség ritkán hat szívemre, mert tudok bízni jó Istenben s amíg ez így marad, nem tartok semmitől.»¹

A férfikorába lépő Vörösmarty vallomása. Jellemző, hogy aggodalmait a munka oszlatja el. A csüggesztő kedvetlenség azonban már fel-felbukkan, de még elfojtja a vallás vígasza. Erről az útról pár év múlva letér majd Vörösmarty, s ekkor marad vígasz nélkül, mert a tudomány kevésnek fog bizonyulni. Ebből a gyökérből bontakozik ki majd az a keserű pesszimizmus, amelyet nemsokára fokoz Etelka fájó emléke — a tudomány mellett a szerelem csödjé — s hamarosan a *Csongor és Tünde* három vándorában éri el tetőpontját.

Egy ilyen perc, amelyben a tudomány vígaszát nem érezte, szülhette azt a költeményt, amelynek címe *Az élet időről*. Múlnak az esztendőök, Postumusom — mondaná Horatius — s még élni kíván szívünk, máris: «Megrettenti halál,

¹ Czapáry László: *Vörösmarty emlékkönyve*. Székesfehérvár, 1900. 167. l.

melly is körülötte forog már.» (*Kiadatl. költ.* 3. sz.) Lemondó sóhajtatással fejezi be a kis költeményt:

Eddig az életűdő, és mint buborék a vizekben
 Úgy elenyész', s vége nem sok üdöre kerül.

Milyen egyenes út vezet ettől a zsengetől ahhoz a költeményhez, amely egyik legnagyobb szerű alkotása, az *Utóhang Cserhalomhoz*. A halom még állni fog hosszú időkip, de aki megdalloa elenyész.

A ki rövid pályát futván, a szárnyas idővel
 Feljöve és az eget s a földnek zsenge virágit —
 Mert mi egy életűdő? — megnézé, s elvesze köztük.

Mennyire azonos a két költemény hangja! Hogy mennyi a különbség a két költemény megírásának ideje között, nem tudjuk pontosan. Az *Utóhangot* 1825-ben írta, az előbbi 1821 előtt.¹ Feltűnő, mily gyakori kifejezése az *életűdő*. Ez egyike a legvörösmartyasabb szavaknak, igazi mély tartalommal, mögötte egész életűföfogás húzódik meg. Itt már messze jár iskolás példaitól, ezt már a magáralált költő énekli, de a gondolat ugyanaz, amelyet ifjúságában szívott magába. Ebben pedig láttuk Horatius szerepét.

Igy érkezünk a legmegrázóbb elmélkedések egyikéhez, amely Vörösmartyt annyira lesujtotta. Az elmúlás, az ember arasnyi mivolta, a kicsiség tragikus magára ébredése keseríti meg a *Csongor és Tünde* légkörét. Az ötödik felvonásban tompán zuhog ránk az *Ej monológja*:

Az ember feljő.....
 De ifjúsága gyorsan elmúlik
 Erőtlen, aggott egykét nyár után
 S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia.

Kell-e ennél sötétebb elképzelés, lesujtóbb vélemény az emberről, a teremtés koronájáról, mint a légyhez mérni létét? Tiszavirág az emberi élet, ἐφήμεροι vagyunk, énekli a görög tragikus.² Ez a létszemlélet, amely észreveszi, hogy az élet a halál csirája. Ilyen mélyen ritkán énekelt magyar költő az elmúlásról. Valóban: ifjúságától kezdve sokszor érezzük költeményeiben ezt a fájó gondolatot.³

«De jaj csak így jár minden az ég alatt» — énekli Berzsenyi.

CSER LÁSZLÓ

¹ Az ifjúkori zsengek kronológiájára nézve l. Brisits id. mű, 12. l. Számunkra elég Brisitsnek az a megállapítása, hogy a költemények záróéve 1821.

² Aischylos: Προμηθεὺς δεσμώτης, 546. sor.

³ E rövid összefoglalásban nem merítettük ki az anyagot, egyrészt mivel többször megírták már, másrészt pedig csak ennek az inditéknak gyökeireit óhajtottuk felkutatni s ezért nagyrészt ifjúkori munkáit tartottuk szem előtt.

ADATTÁR.

GARAY JÁNOS LEVELEZÉSE ATYJÁVAL ÉS ÖCCSÉVEL.

Érdekes Garay- emlékek bukkantak fel újabban a család tulajdonában: a költőnek atyjához, anyjához, Alajos öccséhez és utóbbinak hugaihoz írt levelei, valamint Alajos ceruzarajzai, közöttük a költő eddig ismeretlen ifjúkori képe és a „művész” életének jellemző helyeiről és alakjairól készített rajzai. Garay leveleiből csak azokat közöljük, amelyek irodalmi szempontból jelentősek, a kiválogatásnál azonban arra is gondosan vigyáztunk, hogy lehetőleg életének minden korszaka előttünk álljon és így a fejlődés vonala töretlen maradjon. Így kezdjük első fennmaradt levelével; 1830-ban — 18 éves korában — szüleihez írta, s Pestre kerülése után az első tudósítása itteni életéről. Meglepő a levelekből felénk áradó közvetlenség, a szülők iránti szeretetnek ez a tiszta öszintesége és gyermeki bizalma: már férj és mégis mennyi odaadással és ragaszkodással tárja föl életének bajait, problémáit, küzdelmeit. Megkapó frissességgel beszél el első feleségével való megismerkedésének körülményeit, szerelmük tiszta és ártatlan kibomlását, majd a házasság hirtelen tragikusra fordulását. Szépen jellemzi második nejét, kedves és kedélyes rajzokat ad gyermekeinek serdüléséről, vázolja írói „gondjait” s mindenkor éles háttérül adja magát a lüktető irodalmi életet. Milyen meghatóan kedves és kifejező a biedermeier életformára az egyik, öccséhez írt levél (1847. I. 12.) családi képe: «Az Ákos derekasan jár hóban fagyban iskolába, a' Gizi köt és betűz, a' Dezső lovagol és rajzol, a' nők varrnak és öltenek, hogy legyen mit ölteni, én pedig rólatok, édes mindnyájatokról gondolkozva az emlékezetnek egyik legszebb, legmelegebb perczét élelem». Írók és egyéniségek, harcok és megnyugvások váltakoznak e színes és sokrétű kaleidoszkópban, természetesen a kortárs erősen torzító szemüvegén át. Finoman elemzi Vörösmartyt és Széchenyit, de az ellenszenv máró mérgébe mártott tollal ecseteli Petőfi egyéniségét. Érdekes színfoltokat ad ma már kevésbé ismert írókról (Orosz József, Munkácsy János stb.) és a közvetlenség reflektorfényével világít rá olyanokra, mint Vajda Péter, Erdélyi János, Vachott Sándor vagy Csátó Pál. Nagyon érdekesek Alajos öccséhez írt leveleiben azok az elméleti (esztétikai) és gyakorlati (költészeti) vonatkozású tanácsok, amelyekkel írásra, önmaga fejlesztésére buzdította és nevelte öccsét — Alajos, katolikus lelkész és híres hit-szónok, tudvalevőleg maga is ismert író és poeta volt (1818—1886). A köztölt 27 levélből tizenegyet atyjához, a többi Alajoshoz írta, az elsőt 1830-ban, az ifjúság mindent megszépítő hevületében, az utolsót a szabadságharc katasztrófáját követő évben, majdnem megvakulva mondta tollba hű feleségének.

A leveleket Pastinszky Miklós úr szívességéből közlöm — fogadja érte e helyről is hálás köszönetemet.

1.

Garay János levele atyjához.

Szeretett Szülőim!

Vén levelőket T. Babits Úr által folyó Februarius 20kán; különös örömmel értettem abból, hogy mind rólam, mind öcsémről Lojzról szívessen gondoskodnak; a' mely becses gondoskodásokért a' legnagyobb hálával tartozom, 's egyszersmind annak megfelelni 's azt megérdemleni soha el nem fogom mulatni. Értettem továbbá hogy teljes egészségbe' vagynak mindnyájan, 's nékem is azt kívánták, és hála az Égnek! úgy vagyon. — De nem kisebb mértékben ismét azt nehezen vettük, hogy kivált édes Asszonyanyám még gyötrődik is, ne hogy valamelyőnknek rosszul legyen állapotja: távúl legyen az! Ketskémétről az igaz semmi levelet, sem választ nem kaptam (ő nálok ez nem úgy eshetik meg; 's az alkalmatosságok sem igen kereshetik föl nem is röstellik fölkeresni az embert) de Borovák fiok nem rég itt volt, ki által mind Lojzinak egészségét, 's jóvoltját megtudtam, mind a' többiekét, de mindazonáltal mindenesetre vagy egy hétre várok utolsó levelémre is választ, melyet legott közölni fogok, most tehát legyen az elég megnyugtatósokra, hogy a' fiúnak jó dolga vagyon, 's véle együtt nékem is: kivált, minekutánna most álladalmam egy kevésse megváltozott.

Tudják szeretett Szülőim! hogy a' csalóka reménység hitegetéseivel már régtől fogva mind magamat, mind magokat egyre biztatott; 's én e' szükségterhes-pályát futottam: innét tehát igen jól esett, midőn egy olly Házba juthaték, hol ezek szinte elenyészni láttatnak, amazok pedig már valósulnak. — Babits Urat folyó holnap' 17-én már mielőtt még attya itt lett volna elkelte hagynom, valamint előbbi conditionat is, 's a' derék *Imrének*, kinek még árnya is kedves előttem, a' derék *Imrének* mondam segedelme által kitegy oskolabélimekkel correpetálok, mely által magamnak nem csak egy rendbéli hasznót, és könnyűséget legott lenni láttam; demég szebb jövődövel kecsegtet maga az Úri Ház. — *Kovásznai Kováts Sigmund* Úr egy derék, nyájas és jószívű Magyar Uriember a' Ház Ura, ki külömben Nitra és Nograd Vármegyékben többrendbéli jószágot, itt Pesten pedig két pompás házakat (az ösmeretes Jägerhorn Vendégfogadó a' kis Hid uttszában, 's egy a' Sebestyén piarczon, melyben lakunk) bír. Több Úri Házakban fordultam ugyan már meg, 's még többekről hallottam, de *Kováts* Háza a' maga nemében mondhatom olly derék, hogy derekabat képzelnem sem lehele (a' mennyire most még kiesmérhettem). Díszesíti a' Házat egy kellemetes, és mívelt Asszonyság, 's egy Kisasszony, kiki a' maga nemében igen tökéletes: A' tábla különös nagy urisággal vagyon mindenekben. Minden közönséges ebédnél legalább 17 és 18 személy, kik nagyobb részint válogatottak, jelen meg. Az ételek nagy díszességgel 's jószággal vagynak elkészítve, melyek egy közönséges ebédnél 8 v. 9. félékre változnak, és a' mellyeket a' három szolgáló inasok hordoznak környül. Illyen a' vacsora is. Közibökre illenem még kívántatik tökéletesülés, ám még bakot nem löttem; 's első megjelenésem nem volt a' legrosszabbik.

A' mi Házi egyéb álladalmaimat illeti azzal is megvagyok elégedve: van két egymás mellett való szoba, mellyeknek egyikében egyik Fiúval én,

a' másikban két más testvérek laknak. Könyveim egy ilyen helyen 's nekem tetsző almáriumot nyertek lakásúl. Fűtött, és diszes szoba, jó ágy, melyből minden nap $1\frac{1}{2}$ órákor fel kellünk kell, minekutánna t. i. az Inas gyertyát gyújt, 's a' szoba elég meleg.

Azon kívül van a Kováts Háznak egy tulajdon Fiskálisa, van a' Fiúknak különösen Kasznárjok. Van a' kisebb lyánykáknak Gouvernantjok, egy szóvan minden. Az ifjak Kasznárja egy 24 esztendősen igen mívelt és derék ifjúember, mellettük nem messze lakik a' másik szobában, 's ismét egy másik Kasznár, mert vannak kisebb fiúk is.

Egyébaránt igen kívánnám, hogy szeretett Szülőjím! is választással megelégedni méltóztassanak, Babits Úrnak 's az Asszonyságnak különösen, és személyesen megköszöntem szívességöket; ők is örültek, hogy illy helyem akadt. Ezek után tehát már ne tessék, úgy írniok mint előbb a' levelet, mostanában lakom: *a Sebestyén piarczon (auf den Sebastianer Platz) T. Kovásznai Kováts Sigmond Úr Házában, az első emeletben.*

Ezekutánn midőn a' küldött ajándékot alázatosan köszönném 's szeretett Testvérjeimet rokonindulattal csókolnám, magamat édes Szülőimnek kegyes és igen tisztelendő szeretetökbe ajánlom: és vagyok

Szeretett Szülőimnek

Pesten Februarius 21én 1830.

tisztelő engedelmes fiók

Garay Nepomuk

Philos.

NB. a' Ház' numerussa 382.

A borítékon: Pestről. Ajánlom *Garay János* Úrnak, szeretett Uram Atyámnak, fiúi tisztelettel. a. Szegszárdon.

2.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Kedves Testvérem!

Pest. novemb. 9. 835.

Kettős örömmel nyitám meg kedves leveledet, melyből részint testvéri gyengéd szeretetednek bizonyosságát látám; részint abbeli nyilatkozásodat, hogy igen szerettél volna hozzám felrándulni, ha a' rossz idő nem hátrál vala. Senki, hidd el, kedvesem, senki sem fájlalja azt jobban nálomnál, hogy téged szerettem, forró szívemhez nem szoríthatalak. De mindazáltal, a' mi elhalasztatik még nincs elveszve, 's azért igen bízom benne, hogy akára' jövő tavasszal, akár a' nyáron megfogsz látogatásoddal örvendeztetni.

A' mi megbízásodat illeti, azt kétszeres örömmel vittem véghez. Igazad van ugyan, midőn azt tanácsolod, hogy asszony ruha lévén jobb leend, ha valamelly jóbarátnémat kérném meg a' választás iránt. Jó barátnét? 's te ezt csak úgy odavetted, mintha még olly bizonyos volnál benne, hogy nekem annyi a' jó *barátném*, mint p. o. rossz versem. Én, kedvesem, megelégszem vele 's igen boldognak tartom magamat, ha csak *egyetlen egyem* volna is 's mit gondolsz megtaláltam e ezrek közül ez egyet? a' rég keresett? a' mindig óhajtottat? Még eddig, tudod, mindig azon panaszkodtam, hogy rokon kebel számomra talán sohasem találkozend, de négy hónap óta ismerni tanultam egy kedves leányt, olly lelkeset és kedvest, hogy keblem be nem töltött vágyai, úgy látszik, egészen kitöltetnek. Neked őt leírni,

kedvesem, most nem kívánhatod, mert részint időm, és helyem nincs; részint ki tudná őt leírni? Egyébiránt képzelj magadnak egy lelkes, érzékeny lelket, középtermetű sugár barna alakot, kit én forrón szeretek, 's kitől én is viszont szerettem. Sok verseimben 's «Jánoshegy» nevű elbeszéléseimben, mely a' Regélőben¹ kijött, sokat fogsz vonásaiból találni, ez utóbbikban még nevét is szép szerével behoztam az elbeszélés végén. Reád hagyom azt kitalálni... De már sokat is beszélek talán mást, holott köpönyegedről akartam szólni? Azonban megfogod ezt engedni, ha azt mondom, hogy ő, a' kedves, volt olly szíves velem a' boltokat végigjárni 's ha köpönyeged szép, a' mi bizonyosan az, mert a' kiknek csak mutattam, mind igen-igen megszerették, az ő izlésének köszönheted. Egyébiránt mint láthatod, egészen a' te kívánságodhoz kívántuk magunkat szabni, 's gyapju szövetű virágos selyemmel himzett szövetet vettünk, ilyen van a' divat ujságokban is; e' mellett pedig nem igen kiáltó színű. Pesten, nagyobb részint ebből hordoznak köpönyeget minden előkelők. Igen fogunk rajta örülni mind barát-ném, mind én, ha választásom tetszésedre válik; egyébkint, a' boltosnál minden órában visszacsereélhetem... erre azonban hiszem nem lesz szükség. Más alkalommal többet. Élj boldogul kedves! 's emlékezz minél többször szerető bátyádra. Mártha² kisasszony mint ismeretlen tisztel és csókol, én neki rólad igen sokat beszéltem már 's ő téged lélekben szeret.

Maradok halálig hiv testvéred

Muki.

Ha több pénzem volna, szívesen küldöttem volna még valamit köpönyeged mellé 's valamit a' többi leányoknak is; de így a' télre mindig kétannyi kell. A' köpönyeg ára 15 fr. pengő.

A' Regélővel egy párisi köpönyeget is küldök, a' legujjabbat, Pesten most ez a' legujjabb szabás.

3.

Garay János levele atyjához.

Pesten, ápril' 11én 836.

Meg nem foghatom, kedves Szüleim, hogy az alkalmatosság kezök mellett lévén, sőt annak egy öcséműl irt levelet is adván, nekem még csak egy betűt sem irtak. — Öcsém levelére irt válaszomat idecsatlom 's kérem neki elküldeni, kegyeteket pedig elmellőztetésemért arra kárhoztatom: hogy véghetetlen hosszú levelet adok olvasni, mely tanuja legyen kegyetek iránt viseltető fiúi szeretetemnek.

Kristofek Ferus által küldött levelemet alkalmasint igen későn kapták meg; de még is szerettem volna tudni, hogy fogadtatott irásom; hogy elégedett meg vélünk Ferus itt létekor, elbeszélte e mindent körülményesen, rólunk. Mi részünkről köszönjük neki «a' szegszárdit» 's azt kívánjuk, hogy jövő esztendőre minden icze helyett ugyan annyi tiz akóval teremjen neki több bora, mellyet aztán ne öt forintjával, hanem tizenötével adjon el nekünk Pestieknek, az az nem nekem, mert én az ingyen bort (egész tisztelettel legyen mondva) inkább megiszom, mint a' drága pénzen megvettem.

¹ 1835. II. 78—81. sz.

² Pap Márta, későbbi első felesége.

Piros husvétnapját vigan töltöttük, kalácsosan és piros tojásosan a' mint illik; de most nem sokára a' házi gazdát fogjuk megtölteni, az az annak zsebeit, mert közel a' György, ez a' telhetetlen pénzevő György. Új szállásomnak előre örülök, bár a' hordozóskodásnak nem vagyok nagy barátja, 's bútoraimat kimélni szeretem, 's ez okbul azért sem hordozóskodom ki előbb halpiaczi szállásomból, míg a' magam házába nem hordozóskodhatom. «Hohó! hátrább az agarakkal öcsém uram!» fogja mondani valamelyik élesecske nyelvű szegszárdi fográgó; de a' fográgók már sokszor rágták fogaikat felettem és miattam, katonává, színésszé 's tudja isten mivé nem tettek, 's én még is itt vagyok — élek, még pedig igazán és boldogan élek, ha nem vagyok is — ozorai nótárius.

A' diaeta, a' helytartó tanácsához érkezett királyi leírás következtében okvetlenül május elején végét éri. A' nádor ur már a' gőzhajót is megfogadta családja számára, Pestre vissza utazandó. Ez pozsonyi hír. Bécsben az a' hire, hogy *tizen* uralkodnak. «Hogy hogy?» kérdé meghökkenve egyik bécsi sógor, «hogyan tizen?» — «No hát — lön a' felelet — Metternich az egyes; a' kir. pedig a' zerus; egy és zerus az pedig tizet tesz; tehát Bécsben *tizen* uralkodnak.»

Pesti hírrel is szolgálók. Ez abban áll, hogy tekintetes tudós Garay ur a' jövő 1837ik évre egy almanachot fog kiadni, melynek szerkesztéséért Trattner—Károlyi nyomtató intézete kötött contractus szerint 500 váltó forintot fizet. Ez az almanach vetélkedő társa akar lenni az Aurórának, 's azért visel «Hajnal» nevet, 's Garay a' Bajza Aurórájában többé nem irand, hanem a' maga *Hajnal*ába dolgozik több jelesebb pesti írók egybeköttetésével, melly Hajnalbul kegyeteket ujévi ajándékul egy példánnyal megtisztelni bátor leszen. Addig elégedjenek meg ezen idecsatolt hirdetéssel, melly a' napokban minden pesti ujságok mellett szétküldetett a' hazában.

Még sokat szeretnék kedves Szüleimnek 's testvéreimnek írni, de megengedjenek ha azt mondom, hogy időmnek nem vagyok ura; ennek szegénynek annyi ura van, mint Paksnak vagy Bonyhádnak. Örömmel mulatnám magamat kedves testvéreimmel is külön-külön levélben, de a' mint mondtam szántani is kell, vetni is, hogy az ember arathasson.

De még is! lehetetlen bezárnom leveletem! lehetetlen örömemet elfojtani; melly mindenünnen elárad lelkemen ha reá gondolok, mit ma nyilatkoztatott ki kedves feleségem pirulva simulván keblemben — — hogy örömeimnek legfőbbikéhez, ha isten egészségének kedvez, már két hónap óta van reménye — — Tudom kedves Szüleim is megosztják velem ez örömet, különben hogy' is volnának szüleim? vagy hol vagy az apa és anya, ki nem örül a' nagy apai és nagy anyai névnek? — Én olly boldog, olly örömrészeg vagyok, hogy még csak azt írhatom alá

engedelmes fiuk

Muki.

Csókolja és tiszteli kegyeteket mindanyiokat kedves feleségem, ugy szinte pesti apám és anyám.

Tiszteljük továbbá minden atyámfiait és ismerőseinket, nevezetesen ezek között Babsi asszonyságot, kinek urát most vala szerencsém előszer látni és ismerni.

4.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pesten, april' 11én 1836.

Martzius' 28kán költ leveledet szívesen vettem, 's testvéri vonszalmad' jeleit, ugy szinte hazafias gondolkodásmódodat nagyra becsülöm. Miért nem írok neked levelet? lelkem, te arra jobban reá érsz 's csudálom édes apámtul, hogy czimemet veled nem tudatta. De hogy jövendőre tudjad, im ez: «*Halpiacson, Resch festőháza első emeletében*», hol ugy hiszem egy pár esztendeig maradandó leszen lakásom, 's ha netalán szünidőtökör feljőnnél, te is itt látogass meg.

Örömmel vettem azt is, hogy helyzetteddel megelégszel 's a' természet-tudományban gyönyörűségedet leled, 's végre hogy magyarul szeretsz olvasni, 's írásodban is válogatott magyarsággal törekszel írni: de megfogsz engedni nyíltszívűségemnek, ha arra figyelmeztetlek, hogy nem a' czifrázott 's halmozott írásmód az, melyet az aesthesis kíván; minél egyszerűbb leszen kifejezésed, minél halmozatlanabbak virágaid, minél meggondoltabb 's megválasztás: annál közelebb vagy a' stylus remekéhez. Álizlés az, lelkem, melly cikornyában és dagályban keresi a' szépet. Továbbá igen tanácsos az ujjabb származékú szavak' valódi s' egyszer meghatározott jelentése mellett maradni; így: fogalom (conceptus) nem pedig foglatatosság 's a' t, de különösen a' *szólkötés*re nézve a' magyar nyelvvel igen csinnyán kell bánni, ez ellen is gyakran vétkezel; a' jó példák erre legjobb tanítók. Mindezeket nem leveledre vonatkozólag korholom; mert a' levél, ha ugy érzés' szüleménye, mint a' tied, mindig kedves, 's előttem kétszer az, mert a' *te* szíved' tolmácsa; hanem azért figyelmeztetélek, hogy ha valamikor nyilván kívánnál írásoddal fellépni. Nincs nehezebb a' jó prózánál; bár sokan nem hitethetik el magukkal. Az a' Kisfaludy Sándor istenlése nálatok nagyon behonnosodott, pedig K. Sándornál Kazinczy 's Vörösmarty, Kölcsey és Bajza stylusa, gondolkozásmódja és szellemi iránya hat K. Sándorra felér. Tudom, hogy ezt sokan közületek nem hiszik; de hidd el a' tengerről legjobban fog itélni a matróz. Sapiienti sat!

Neheztelsz továbbá, hogy, bár megnősödtem, veled nem tudatám. Lelkem, ez téged szintugy illet mint többi testvéreimet; tudjátok, hogy veletek örömeimet szívesen közlöttem mindig, e' legujabbikból sem valál *te* kizárva. Tudattam én azt édes apánkkal azt hívő, hogy az meg' téged értesítendő róla, 's eddig felőlem 's hitvesemről már glossákat is csináltok együtt piros husvét napján Szegszárdon. Egyébiránt a' mit H. M. irt az szóral-szóra igaz 's az én feleségem «szép görög leány» — volt. A' «Jánoshegy»ben ő van leírva nagyobb részint, 's ha még emlékezetedben van a' szép «pap Márta» képzeld elődbe 's olyan a' feleségem, még a' nevet sem hagyva-ki, mert őt is *Márhának* hívják 's vezetéke neve *Pap*. Boldogan és megelégedetten élünk együtt.

Literaturai körömben a' legujabb változás az, hogy a' jövő 1837re egy almanachot «Hajnal» cím alatt fogok szerkezní, melyért Trattner—Károlyi 600forint szerkesztői díjt fizet, «Jósige» című drámám ujra kidolgozva a' budai színpadon sikerrel adatik. Egy másik történeti dráma «Báthory Erzsébet»

a' pesti drámai társaság (mellynek tagja vagyok) drámáinak Ilik kötetét fog kinyomtatni az őszre. «*Üti képeim*» nyomtatásához május elején kezdek. Jelenleg igen elvagyok foglalva a' M. Conversations lexicon pótlék kötetével, melyeket még ez évben kell elkészítenünk. Csókollak, k. feleségemmel együtt, szerető bátyád

Garay.

5.

Garay János levele atyjához.

Pesten július 8kán 1836.

Julius 3kán irt levelökre Kedves Szüleimnek meg kell vallanom, hogy ígéretemnek eleget nem tettem, de annyi féle baj csoportosult fölém, hogy azt ez óráig teljesítenem lehetetlen vala, 's mivel már a' nagyjából kigázoltam felelhetek csak olly összeszedett lélekkel, különben ezt sem tehetném.

A' mult hónap közepe táján t. i. a' nagy szél ipam uramra csapta boltjának nehéz vas ajtaját s' az erőtlen öreg lezuhanván kezével éppen ott, hol a' pulsus van egy nagy vas szegbe esett. Az úg is erőtlen öreg véres kézzel 's félig elájulva hozaték haza, 's én feleségemmel együtt éppen a' háznál voltunk. Midőn feleségem a' különben is felette 's igen érzékeny szívű, atyját illy véresen és haloványan megpillantá felette megrendült egész valója 's jajjait alig lelete lecsillapitanunk.

Ennek következése az lett, hogy kedves feleségem más nap igen rosztul leve, alhasában nagy szagatásokat kapott, 's délután fél négy órára napamnak, az én, 's 'a házunkban lakó bába jelenlétében a' benne az ijedség által elszakadt idétlen gyümölcstől megvált — — 's én örömben és rettegésben kifolyt könyek között szorítottam ajkaimhoz egy kis fiacskát, kit Gyula névre kereszteltettem, de az alig másfél arasznyi gyenge, éretlen gyümölcs öt napnál tovább ki nem állhatá a' neki még kora világot 's az örvendő apának fija temetését is kelle látnia! — — De még ez nem vala elég, mód nélkül elgyengült feleségemet egy hétig a' bába ápolta; de a' kilencedik napon olly rosztul lett, hogy orvost kelle hínnunk, 's ez mai napig is jár házomba; még tegnap előtt nagyobb volt a' hihetőség, hogy meghal, mint megél, de a' krísis, hála szerencsémnek 's derék orvosomnak jobbra fordult 's a' kedves, kiért életemnél inkább remegtem, tegnap és ma egészen jobban van; ma már fel is ült.

Az én igen tiszteletreméltó napam éjjel-nappal nálunk volt 's van és az ő anyai szorgalmának csak nem többet köszönök, mint az én éjjel nappali ápolásomnak.

Ipam uramnak a' keze e' közben szerencsésen meggyógyult. Ő is minden este nálunk van. — Illy körülményekben, kivált ha még hozzáteszem, hogy a' Hajnal számára begyúlt darabok is éppen ezen bajaim közepette gyültek fejemre, igen természetes vala, hogy nem járhattam-el kedves Szüleim dolgában ugy mint akartam, mert igazán megvallva a' dolgot 16 nap óta még a' szobából sem voltam-ki. Annyit azonban megnyugtatósokra mondhatok, hogy Szekrényessy urnak mindjárt akkor mindent által adtam, mit tett, mit végzett azt nem tudom, de egy pár nap mulva mindent megírok, addig csak türelemmel legyenek.

Akkor megírom majd a' pesti hirt is az ifjakról — előlegesen csak annyit, hogy engem semmi esetre és semmi tekintetben ne féltsenek kegyetek.

Viszont tisztelik jó öregeim mindnyájukat valamint Vajda¹ barátom hitvesével együtt (remélem hogy Kristofek által tudják, hogy Vajda az én Mártám néniét már el vette feleségül) én pedig feleségemmel, kedves feleségemmel együtt csókolom drága kezeiket úgy szinte kedves testvéreimet, maradván állandó szeretettel, engedelmes fiuk

Muki.

6.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pest, sept. 28kán 1837.

Kedves Öcsém, mire levelem hozzátok ér, bizonyára már elhagytad az atyai házat, 's így legjobbnak tartom, neked egyenesen Pécsre küldeni egy pár sort, melyeket Babocsay Pál ur', másodikvi törvényhallgató szivessége által kapsz kézhez. Fogadd őt szívesen 's ha lehet, legyetek barátokká; neki igen nagy kedve telnék benne, ha az év' multával közitekbé fogadtatnék — már azt is ki calculálta, hogy együtt fognátok első miséteket mondani, — minthogy a' mint mondja, te szárazkáplánkodni fogsz jó ideig, de ez majd elvállik.

Eszembe jut ennél az, mit ittlétedkor társaidról és helyzetedrül velem közlöttél; én megint csak azt mondom, mit akkor mondtam: «tűrj. Meg van, édes öcsém, minden állapotnak a' maga kellemes és kellemetlen oldala, — 's egy pálya, minden nehézség nélkül, nem is méltó a' megfutasra. Az erény és lélekerő csak küzdelem közt fejlethetik ki. A' gyáva fele uton visszaborzad, de a' férfiú a' sors 's körülmények csapásait keblébe temeti, — 's általak edződik meg. Barátom! a' férfi kebel nagy erővel bírhat, hidd el nekem, ha — *magában bízni* tanult.

Azért légy jó kedvvel, — hajulj meg ott, hol meg kell hajulni, de azért lecsapott fővel 's hunyázkodva nem fogsz járni — mert Isten az ember fejét azért tévé vállaira, hogy egyenesen hordozza. Nyúlj kebledbe, 's ha ott vigasztalást és megnyugvást lelsz — te vagy az erősebb. De sapienti sat!

Mit Rondaháti felől irtál, azt igen szívesen vettük mindketten, Munkácsy és én, 's legkisebb aggodalommal se légy magad iránt — mi rólad ugysem tettük fel — de választ az egész dolog nem érdemel; hiszen éppen azért nyomattuk ki a' levelet, hogy az saját íróját csufítsa meg, — okos ember átlátja, hogy végre is nem a' szerkesztő hanem a' gyámoltabb levélíró az elfogúlt, a' részrehajló, szóval a' nevetséges rész. — Verseid ujjadolgovza jobbak, mint előbb; csak a' rimezésben légy lelkiismeretesb, — nem tudom, ha akarod-e, hogy a' Rajzolatokban kiadjam egyikét vagy másikat — 's nem lesz-e bajodra, ha *névvel* írsz szerelmes verseket még

¹ Vajda Péter, a jeles író.

most *nevendék* korodban? Én nem csak e' tekintetből, hanem, abból is tanácslanám a' halogatást, hogy minél tovább gyakorlandod magadat, annál sikeresebben lépendsz fel későbbben... hanem erre magad válaszolj, hogy szeretnéd hogy cselekedjem.

Elég mostanra! élj egészséghen 's vidámon, megemlékezvén néhá néha szerető bátyádról

Mukiról.

Címzés: Pestről. Tisztelendő Garay Alajos Urnak, Pécs megyebeli 2 d. évi nevendék papnak Pécssett.

7.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pest, őszhó 18kán 837.

Kedves Öcsém!

Tekintetes Babocsay Pál táblabíró úr Pécsre rándulván, fiához, szíves volt magára vállalni e levelet, melyet alkalmasint jurista fia által veendesz kézhez, légy rajta, hogy ugyanez alkalommal válaszolhass, tudván azt, hogy írásod mindenkor kedves előttem.

Utóbbi leveledben küldött költeményeid hármát «Rózsa szerelme, — A' siró leány, — 's jó barát»-ot a' Rajzolatokban már kinyomatám, mint ohajtád «Badacsonyi» név alatt; a' többit nem használhatom. Ohajtánám, hogy jövődöben is írj e' féléket, 's ha mindenkor szem előtt tartandod azt, hogy irva haladunk 's haladva kell írunk, ha a' dolgot igen könnyűnek nem veszed, ha csak akkor irandsz, mikor fellelkesülsz, lyrád nemcsak előttem, de mások előtt is kedves leend.

Mit magadban elhatározol, 's igaz férfiu szilárdsággal határáz el magadviseleted iránt, az szép, igen szép, ha megtartod, — egész becsülésemet megnyerted, melyet pedig, tudod, pazarlani nem szoktam.

Mi engemet illet, mióta láttál, folyvást egészséges 's megelégedett vagyok. Közönséges foglatatosságim a' Hajnal szerkesztésével 's correcturáival szaporodtak csak, mellyel azonban minden igyekezetünk mellett is, novemberi vásárra el nem készülheténk 's alkalmasint karácsony előtt el sem készülünk. Talán csak lesz közületek valaki, ki megrendelendi? — Drámám kettő van készen, a' harmadik munka alatt van; egyike az elsőknék a' pesti játékszin igazgatóságnál, melly, ha jutalmasan megállhatunk, az új évre azt alkalmasint előadandja 's a' t.

Külső körülményeim jót változtak. Sz. Mihály óta már új szállásomon vagyok, hova f. hónap' 30kán főnemlített Babocsay táblabíró urnak leányát Máriát,¹ kit, ha jól emlékezem, láttál, 's ki már akkor, noha eleve nektek kinyilatkozni nem akartam, szivem' választottja volt, hitvesül, hitvesemül hozandom haza.... 's ujra kezdem a' pályát, mellyen már egyszer olly lélekkrázó csapást nyertem, de sorsom, a' jó, mit álmodni sem mertem, ismét egy olly tökéletes, olly szeretetre méltó, kedves hölgyet vezeté előmbe, hogy

¹ Babocsay Mária, második felesége.

én nem csak a' multakért reménylek teljes kárpótlást találni benne, hanem egész jövődöm boldogítóját bizton reméllem anyagi szívében feltalálhatni. — Ha egészségünk 's főleg állapotom megengedendi, húsvét táján lerándulunk Szegszárdra, 's Pécsre is, 's akkor téged is meglátogatandunk. Élj addig is békességben és örömben, 's tudósítsd gyakran állapotodról

szerető bátyádat

Mukit.

8.

Garay János levele atyjához.

Posony, feb. 7kén 838.

Kedves Szüleim!

Becses levelöket, melyben házassági frigyemhez szülei áldásukat 's új helyzetem feletti örömlüket jelentik ki, a' legnagyobb megindulással 's örömmel vettem, miért is forró köszönetemet mondani el nem mulaszthatom.

Kevéssé későcskén történik ugyan válaszolásom ez igen becses levélre, de ennek oka az, hogy épen ez időtájban jött kezemhöz, midőn innét Pestre visszautazásomra készültem; t. i. kedves hitvesemért rándultam le mult hó 17kén 's előbbi tervünk' ellenére, minthogy a' hosszú időt sem egyikünk', sem másikunk' szerető szíve ki nem állhatá, magammal felhozám, tőle soha többé el nem szakadandó. Két egymást szerető szív kis kunyhóban is megfér egymással, 's kedves hitvesem elég lélekkel 's ragaszkodással bír irántam, hogy addig is, míg bútorainkat felkaphatjuk 's nagyobb szállásunkat elfoglalhatjuk, vélem egy magános szobát testvérileg megosszon. 'S így már most végkép Posonyban vagyunk egészen, megelégedve 's boldogan. Három heti egymástóli távollétünk csak még szorosabbá tevő 's kapcsolatot közöttünk; kinos de hasznos leczke volt ez, egyszersmind pedig egy soha el nem felejthető viszontlátási örömnök 's hitvesbarátnémtól öt levélnek vala létre hozója, melyek nekem legdrágább kincseim közé fognak tartozni. Utam egy kissé sokba került, mert hogy a' redactionál sokáig ne hibázzam, postán azaz gyorskocsin mentem le 's jöttem fel, de mi e' költség, ha meggondolom, hogy rajta lelki nyugodalmamat vásárlottam vissza? Ifjú, ép erőm amazt hamar helyrepótolhatja; emez örökre oda lehetett volna.

Hivatalkörmel igen megvagyok elégedve, álláspontom' tisztes és egészen független volta alig érezteti velem, hogy hivatalosan dolgozom. Szállásom, mellyről ha jól emlékezem már irtam, négy öl fával 's 12 font gyertyával együtt ingyen vagyon, 's tetszésem szerint választható levén 3 szobából, konyhából 's a' t áll de a' mellyet csak bútoraink föllérkeztével, melyek a' 3 szoba megtöltésére elégségesek, foglalandunk el. Miről kegyeteket annak idejében úgyis még egyszer tudósítandom. Orosz¹ ur igen mivel 's derék uriember, a' fizetésben pontos, 's bánásmódja nyájas és megbecsülő. Szerkesztő társai hárman vagyunk, *Csató Pál*, *Molnár Sándor*² ügyvéd 's én; egy segédünk 's expeditorunkon kívül. Ujságunk pedig napról napra

¹ Orosz József író és publicista (1790—1851), akkor a pozsonyi (konzervatív) *Hírnököt* szerkesztette.

² Később bíró, s mint törvényszéki tanácselnök halt meg (1808—1882).

növekszik pártfogoltatásban: előfizetőink száma a' két ezeret már meghaladta. Én el vagyok határozva ha többet nem három négy évet bizonyosan itt tölteni.

Különös örömmel vettem továbbá kedves hugaim' 's édes anyám jegyzékeit is, de Nina hugomról kötve hiszem hogy miattam a' szép vadászt oda hagyná. Igen erősen hiszem, hogy a' megnyiló nyárral vagy egypár napot kiszakaszthatok magamnak 's ezt arra használandom, hogy szeretett hitvesemmel együtt gőzhajón e' vidámkedvű jó hugokhoz 's e' szelíden-édes anyához 's tisztes apámhoz lerándulandok; addig is egy példány *Hajnallal* kedveskedem hugaimnak, melly tisztelt ipamnál vagyon letéve 's ha előbb nem, vásári alkalom által vitessék el tőle egyik vagy másik Szegszárdi emberrel, kik a' vásárra számosan mennek fel. Ezt legjobb elküldési módnak találom. *Munkácsy*¹ urat is megszólítottam, hogy a' tavali hibázott számokat Rajzolataiból kegyeteknek megküldje 's egyszersmind az idei 1838ki folyamatot is újra megrendeltem hugaimnak. Valljon megtörténtek-e ezek?

Nyéki referens urnak levelét már igen régen van, hogy átadtam, ha felelet még nem jött reá, arról valóban legkevesebbet sem okolhatnám magamat, én kedves apám' megbízásaiban még mindig készséggel 's örömmel jártam el.

Végtére kedves hitvesemmel együtt csókoljuk édes mindnyájokat 's Istentől minden kitelhető jót kívánunk. Igen becses levelök pedig mindenkor kedves lesz szívemnek, ki állandó szeretett 's tisztelettel vagyok

Kedves Szüleimnek

engedelmes fiuk

Muki.

9.

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Posony, mart. 7d. 838.

Kedves Öcsém,

Mult hó' 6kán irt leveled tévedés nélkül érkezett hozzám 's elég idején, hogy hozzám viseltető szereteted 's vonzalmad' ujra tanúsítsa. Vedd azok' viszonzását e' sorokban. Messze mentem, mondd; nem oly messze, hogy szeretteim' emléke elfáradhatott kísérésemben és nem oly távol, honét gondolatim azokat el ne érnék. Mind együtt úgy sem lehetünk, de igen szellemileg, — 's ezen szellemi együttélés koránsem szakadt meg, mitől tartani látszatol leveledben, Pestről eljöttem által, azoknál, kik velem rokon-éreztek 's gondolkodtak. 'S ezek között, jól tudom, te is vagy. Részemről megnyugvást 's megnyugtatót leltem fel új működésemben, mihez házi boldogságomat — melly egyike azon keveseknek, minőkkel az ég csak kedvelteit áldja meg — hozzá számítva, valóban elértem azt, mit elérni ezáltal reméltem, helyzetem' kényelmesebb — jobb — 's jövedelmezőbbre fordultát. 'S ez rövid historiája a' nagy útnak: Pesttől Posonyig.

Két kérdést intézzs hozzám e' levélben: mért a' Rajzolatokba nem írok? és, folytassad e te is a' kezdetet? Mint a' hirlapok mellett láthattad, folyó év áprilisével meginduland *Kunoss*² barátom' *Természet* című folyó-

¹ Munkácsy János író és szerkesztő.

² Kunoss Endre költő (1811—1881).

irata's ez felelet első kérdésedre, mellyel egyszersmind másodikodra is megfeleltem, midőn arra kérlek, hogy, ha mit készítesz, azt ezentúl az én érdeemes barátomnak küldd el, ki irántad bizonyára tekintettel lesz. De jól fegyverkezzél ám, barátom. A' Rajzolatokat tehát, mint látom, olvassátok, hát a' Hirnököt? 's, ha igen, mit tartanak fölőle nálatok az öregek, mit az ifjak? A' legujjabb időben egy: *magyar ujságok' heti szemléje* állandó czikkelyünk sok zajt csinált a' pestiek között és bajt Helmecezynek. Mit hallani 's mit ítélnék az ezévi Hajnalról mások, mit te? Ha esztendőre kiadom e' nem bizonyos; Károlyi igen gondatlanul bánt velem a' képek iránt 's mind én, mind a' publicum megcsalódtunk. Hát a' *M. Sziont* olvassátok?

Végtime őszintén örülök, hogy béke 's egyetértés van köztetek, csak azon óhajtatást rekesztve hozzá, hogy vajha minél tartósabb legyen ez. Él, édes Öcsém vigan és nyugodtan, tégy a' mit tehetsz öntökélyesítésedre, magad tudod, hogy ez legbiztosabb 's legszebb kincsünk a földön. — Akármiben és akármikor megkeressz vélekedésemért, tanácsomért 'stb. mindig kedves leend előttem, úgy leveleid bármikor, mellyeket, hogy hova utasítsd, majd Szent György után megírom; egyébiránt most *Ventur utca 114. sz. alatt* van lakásom.

Babócsay urnak viszonos idvezletünket, de azt is megmondd, hogy mind én mind kedves hitvesem, ha még sokáig nem ír, bosszút állunk rajta 's — mi irunk neki, még pedig olly nagy levelet mint a' Corpus Juris 's az mind mind «lehordorium» lesz.

Csókol

szeretd bátyád

Muki.

10.

Garay János levele atyjához.

Pozsony, maj. 10. 1839.

Kedves, jó Szüleink!

Sokáig halogattam az írást, mi szerint dolgaink' folyásáról kedves Mindnyájokat tudósítanom kellett volna, de ennek leginkább az volt oka, hogy Orosz ural volt viszonyaim megváltozván, vagy három hónapig szüntelen a' magam ügyei foglalatoskodtattak, 's ezekről előbb írni nem akartam, míg teljes bizonyost nem mondhatnék. Most azonban minden el vagyon határozva nálom: a' jövő hónap elején visszaköltözködöm Pestre, hol tartósabb összeköttetésekbe lépek névszerint Landerer ural is, 's jövődömnek biztosabb alap kínálkozik, mint itt. De ezekről bővebben, miután Pesten leszek, miről kedves Szüleinket azonnal értesíteni el nem mulasztandom. — Azt azonban ide kell függesztenem, mennyire örvendünk, hogy olly közel leszünk kedves Szüleinkhez, mert csak most érezem leginkább, milly közel valánk Pesten Pozsonyhoz képest: innen talán sohasem látogathattuk volna Szereteteinket, ami pedig kedves hitvesemnek egyik legfőbb óhajtatásai közé tartozik, férje' szüleivel 's testvéreivel megismerkedni, azokkal szorosabb viszonyokba lépni, 's nekik kis fiunkat megmutatni, ezt a' szeretetre méltó kis angyalt, ki örökös jó kedvével 's fokonykénti gyors kifejlésével minden órában új örömet, új áldást hint körülöttünk. Már öt hetes kora óta (tehát még a' hat hét elfolyta előtt) kezdette megkülönböztetni a' tárgyakat, kezdett néha néha gögicsélni: most már egész nap vége hossza nincs ennek, egész

nap jár szájacskája, mindenkit megszólít, mindenkire nevet, 's olyan mint egy halacska. De nem is csoda, még soha nem volt beteg, hogy azt mondhatná az ember, 's egyáltalában alig tudjuk, hogy gyermek van a' háznál olly keveset sír, ámbár csaknem az egész napon át ébren van, 's játszik, nevet, gögicsél, ficzkándozik kedvére, de azért aztán éjjel úgy alszik, hogy rendesen csak a' tuti idejére ébred fel vagyis inkább alva veszi azt is minden nyivogás vagy kedvetlenség nélkül. Reggel ötödlélkor 6 órakor már ébren van, első dolga, hogy körülnéz egy darabig, aztán megszólítja anyját (de nem sírassal) 's a' mint az ember reá veti a szemét (mert közöttünk fekszik) első, hogy az emberre mosolyog, nevet, mit már hangosan is tud. Legnagyobb mulatságunk a' fürdőjével van; mert azt a' fitzkándozást, kapálódzást, örömet és kedvet soha sem láttam, mint ez a' gyermek tesz, ha vízbe teszik; soha ez a' fürdőben nem sírt, sőt minél nagyobb lesz annál inkább mutatja kedvét benne; a' teknőből maholnap kinyúl, akkora. A' most mult vásárkor már játékot is kapott, a' gyönyörű időt, mely most jár, használjuk 's kijárunk vele a' szabadba is. De már sokat is csevegek a kis kuruczról, az Isten adja, hogy minél előbb édes nagyszütleinek térdein lássam mászkálni. Csak Pesten legyünk egyszer, majd könnyebben határozhatok.

Nagyon, de igen nagyon megvalánk lepetve kedves szüleink 's testvéreink új jósága által, mellyel kis kékszemű fiunkról megemlékeztek névnapja alkalmából, 's nevében köszönjük nagymamája 's tantjai' ajándékait, az utóbbiakéra bezzeg lesz szükség, mer már 9 fejkötőt nőtt ki, akkora feje van, de azért mégsem óriás, mert szája csak egy kis mogyoró mint az apjáé, jele hogy okos ember lesz belőle, azaz okos mint a fókó.

Anti ücsémet igen szeretném, ha Pestre jönne 's azért itt nem kérdezősködöm helyről, miután mi is Pesti lakosok leszünk, a' kis szitka, mellyet két évvel ezelőtt számomra készített, még most is jó szolgálatokat tesz. Alajost megszállotta a' Músa, 's temérdek verseket bocsát közre a' Rajzolatokban és Regélőben, — ezen igen örülök, de jobban szeretném, ha kevesebbet írna 's nagyobb gonddal. Ő arról panaszkodik, hogy nem válaszoltam neki? ez tévedés, tehát nem kapta meg leveletem, a' mit igen restellenék.

A' legjobbat 's legsúlyosabbat utójjára hagytam. Drága apám az, 's közelgő névünnepe, mellyet ez évvel már batvanadszor ér el, a' sorsnak sok, és súlyos csapásai alatt, ugyan, de mellyek közé az ég örömeit és virágokat is fűzött, édes anyánknak 's egy egész csoport gyermeknek őszinte 's érzékeny szeretetét, mellyet részemről egy kedves és szintoly jószívű menyé 's egy ártatlan kised onokácska' szeretetével szaporíthatni lelkemnek öröme 's ohajtása. Vegye e' hármasan 's mégis egybeolvadt szeretet' bizonyosságát azon meleg és igaz ohajtásban: hogy a' mindenek' ura a' jószágos Isten, e' jó apát nekünk még számos évre megtartsa, 's ő gyermekeiben és onokáiban gyönyörködje keresztül agg napjait, mellyek eléggé voltak már keserítve. Éljen, édes apánk, éljen sokáig! és boldogan.

Végre mi mindnyájan egészségesek vagyunk, melly jót szinte mindnyájoknak viszont kívánunk, 's csókolván testvéreinket maradunk kedves Szüleink engedelmes gyermeki

Garay János
Garay Mária

Garay János levele Garay Alajoshoz.

Pest, aug. 21d. 1839.

Kedves tüzeskedő Öcsém!

Tudom én mi a' te bibéd, 's hála, hogy számolásomban nem csatlakoztam. Nem az bánt téged, édes barátom, hogy leveleidre nem feleltem, mert lám mindössze is csak két levél, (mint azt most Terkával megvizsgáltuk) melyre neked nem válaszoltam, 's micsoda óriási mellőzést követ el valaki, ki két levélre nem válaszol!; másban fekszik dythirambusi szagzatottságban irt neheztelésed' oka. Az fájts neked, hogy fellépésedet a' lyrai pályán olly (látszólag) hidegen vettem, 's koronkint megjelent költeményeidről neked nem irtam. De hogy' írhattam volna én neked költeményeidről, melyeket nem olvastam, melyeket nem ismertem — számíts csak vissza, épen ez időszakban találsz engem betegen, 's minden szellemi foglatosságra tehetlenem. A' mi később, elszórva, hozzám jutott dolgozatidból, — azt akarod, hogy őszintén szóljak — örömet, melyet fellépéseden éreztem annál inkább megzavará, minél valódibb 's bensőbb vala 's most is óhajtsom, hogy a' mit irsz, gonddal legyen írva, 's különösen első fellépésedet kellett volna jobban megválasztani. De te ezt tanácsom sőt egészen tudtom nélkül tetted 's olly emberek karjaiba vetted magadat, kik téged 'a pályán oktatva vezérteni nem csak nem képesek, de közvetve balírányt adhatnak 's adnak is szárnyalásodnak, ezen kívül olly kevés reputációval bírnak! Avvagy bír e a' Rajzolatok szerkesztője csak tűrhető tapintattal is a' poesis körül? 's *Rothkrepfnek*¹ kicsodák irói? micsoda reputatioval bír mind a' két lap a' literatúrában, midőn ez haladásban, olly nyomos haladásban 's amazok nyavalgó hanyatlásban vannak. Az erős mindjárt az erősek közé áll 's az én tanácsom minden esetre az lett volna, hogy az *Athenaeumban* lépjél fel. Ott bizonyos lehetsz benne, hogy legalább középszerűsége alól nem adják ki munkádat, mert mind a' három szerkesztő competens bíró a' lyrában, 's műértő-, lapjok egy olly lap, melly characterrel bír 's dolgozótársai között állhatni, disz. Ezt az utat tanácsoltam volna én neked, ha fellépő szándékat csak távolról is tudattad volna velem, 's te igen balul fogtál fel engem, ha tán azt hitted rólam, hogy én azért nem irok az Athenaeumba, mert annak jószágáról nem vagyok meggyőződve, vagy hogy *Csatónak* meggyőződése az enyém is, mert vele egy bureauban dolgoztam. Téged, édes barátom, a' Csató' tolla, ámitott el, engem pedig már, az említett két levél után, nem találta érdemesnek több levélre, mintha felségsértést követtem volna el ellened. Azonban legyenek e' tüzeskedések megbocsátva 's szívből megbocsátva ifjuságodnak 's ne hidd hevedben, hogy csalhatatlan vagy 's irántam nem valál igazságtalan, midőn szívemnél támadtál meg. Én ugy hiszem, hogy épen az mutatja hozzád való hajlandóságom' valódiságát, hogy veled így beszélek 's nem másképp.

¹ Mátray (Róthkrepf) Gábor szerkesztő és zenekutató, évekig az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója (1797—1875.)

Te engem alkalmasint igen is szigorú bírónak tartottál, midőn egyremásra figyelmeztettelek 's a' dolognak mint minden ifju, könnyű végét szeretvén azt gondolád: eh, ez így is megy! a' versemet így is kinyomtatják, ha nem mérem is meg gondosan 's nem rímelem is meg szorosan verseimet, ha gondolatomat félig főzöm is és faragom ki. De édes barátom, a' ki neked illy verseidet kinyomtatja az nem barátod; az csak a' maga szükségét pótolja vele ki, 's te a' milly mértékben fogsz extensive nyerni abban, vesztendesz intensivitásában dolgozataidnak, már pedig ki nem fog inkább ez utóbbiért küzdeni. Német költőket olvass és végy studiumul, édes barátom, ne magyarokat, 's ne kivált az ujságlapi költőket 's a' Figyelmező bírálataira 's ítéleteire — lyra' dolgában kiváltképen Schedelre — halgass 's ne Rothkrepfekre, Kis Ivánokra,¹ ezek kontárok. Neked még most, mint látom, csaknem minden költő tetszik, te egy lelkesedéssel szólasz Kunossról és Pajerről;² ég és föld! Iparkodjál önálló ítéletre szert tenni.

De már felhagyok írásommal mert nagyon is praeceptori Bajza-hangom kezd lenni 's te könnyen ezt is hidegségre magyaráznád. Találtam, hidd el verseidben sok szépet is és rokon éreztem vele, de épen azért, mert látom hogy van tehetséged, korhollak ott, hol hibáid' nem a' tehetség, hanem a' gond, studium és fáradozás hiányából eredni látom. Most még röviden azokra, miket tőlem tudni kívánsz: A' Hajnal születése második évében halt meg, még pedig örökre 's egyedül azért, mert kiadó társam 200 forintban csalt meg engem 's én olly emberrel többé viszonyba nem lépek, de ha az Emlénybe írni akarsz, küld fel dolgozatidat minél előbb 's egyenesen hozzám, a' szerkesztésébe befolyásom levén, felléptetlek, de csak úgy ficzkó, ha jó munkát adsz; a' Garay név alatt nem szabad fél-embernek fellépni az én kezem alatt; ugy szinte az Árvizkönyvbe is lesz befolyásom számodra. Kovácsóczy' vállalatáról is kérdezősköddöl, hisz már verseket is küldtél neki. De én azt mondom neked, hogy az sem nagyszerű, sem kis szerű vállalat, 's nem jó mindenhová írni. A' Rajzolatokról mondjam meg ítéletemet? én még egy számát sem olvastam a' jó Rajzolatoknak. Szemmel kell általában tartanunk édes öcsém, az ujságoknak vagy akármi folyóiratoknak menetelét, melybe dolgozunk, 's ha azok más vagy balirányt vesznek fel, mint melly 'a' mienk, el kell tőlük válnunk, vagy bennök fel nem lépni. Lásd én a' Hirnök' bureaujában fizetésért dolgoztam, 's mégsem léptem fel annyi csalfény ellenére is a' Századunkban nevemmel, Rothkrepfnek pedig és Munkácsynak annakidején búcsut mondék 'stb.

Végtanácsom az, hogy a' szerelmi dalokkal egy kicsit csinnyábban bánjál, kockáztatni akarod e existenciádat, te tudod legjobban körülményeidet — még függesz, még clericus vagy, egy roszakarát — 's te conpromittálva vagy. Ne félj nem késelel el a' nyomtatással, mindig jobb az, ha lyrai darabjaink az írószekrényben érik el nagykorúságukat, mint a' sajtó kritikája által. Az érett gyümölcs jobb is, drágábban is kel. Tiszteled kedves, tiszteletre méltó szüleinket nevemben 's csókold meg helyettem azon jó anya' ke-

¹ Kiss Iván színészíró (1807—1811).

² Pájer Antal róm. katolikus papköltő (1811—1881).

zét, kit szeretettel nevezek mindenkor 's azon sok viszontagságai alatt meghajlott ősz embert, ki minket mindig egyformán szeretett 's istenesen nevelt 's kit ezért tisztelve 's áldva nevezek apámnak, vajha nem sokára lássam őt. Éljen egészségben, 's fogadd övéim üdvözlétével egybekapcsolt testvéri csókomat

Muki.

Címzés: Pestről. Tisztelendő *Garay Alajos* Urnak a' hittudományok II. évbéli hallgatójának Szegszárdon.

Közli: KOZOCSA SÁNDOR.

HOL VANNAK LÉVAYNAK KAZINCZY GÁBORHOZ IROTT LEVELEI?

E folyóirat mult évf. 300. I. Gulyás József jó nyomon járva adta meg a feleletet arra a kérdésre: hol lehetnek Léwaynak Kazinczy Gáborhoz írott, ezidőszert még lappangó levelei? T. i. valószínűleg Berettőn, özv. Kazinczy Artúrné, vagy Pándon Kazinczy Ottilia, Patay Sámuelné birtokában és levéltárában. De lehetnek a szóbanforgó levelek egy harmadik helyen és kéznél is — nevezetesen a gróf Lónyay-család levéltárában Deregnyn. E feltevés alapja a Gulyás idézte levélzáradék: «Levelem megírása után kaptam Graven úrtól...» E mondatból világos, hogy a levelek elküldője bizonyos Graven nevű személyiség volt.

Ki ez a röviden odavetett név, Graven? Senki más, mint gróf Kaminszky Lajos Tivadar, lengyel politikai menekült. Egy azok közül, kik a mult század első felében a többszöri sikertelen forradalmi megmozdulás után tömegesen menekültek Magyarországra, különösen a Felvidékre. (Innen nyelvünkben a *mi lengyelünk, a lengyelkedés!*) Az orosz üldöző hatalom elől menekülő fiatal gróf Kaminszky valódi nevét érthető okból magyar földön is elhallgatta, eltagadta és Graf N., azaz Graven néven élt mintegy öt évtizeden keresztül Deregnyn (Zemplén vm.), Lónyay Gábor és utódai házában, családjában és barátságában. Úgy látszik, évjáradékot kapott otthon hagyott családjától, mert rengeteg könyvet vásárolt és sok folyóiratot járatott s túlnyomóan magyar nyelvűeket. Ez is magyarázza, hogy a gróf Lónyay-család deregnyi könyvtára a leggazdagabb magánkönyvtárak közé tartozik. Kéziratok anyaga is gazdag és becses. Tudva van pl., hogy Kossuth *Tudósításainak* is Lónyay Gábor volt a legfőbb anyagi és szellemi támogatója. A régebbi időkre, de különösen a XIX. sz. történetére Kazinczy Gábor haláláig (1864. ápr. 18.), valószínű kincseshánya a deregnyi kéziratár. Sajnos, kihasználatlan. Egyedül a deregnyi születésű Péter Mihály, aki mint az elszakított részek Tiszáninneni Ref. Egyházkerületének püspöke hunyt el, kutatott a deregnyi kézirat és levéltárban s használt fel egy részt *Lónyay Zsigmond* c. (Sátoraljaújhely, 1902) munkájában. (Szinnyei: *Magyar írók*. X. 843—44 l.)

Graven Deregnyn megtanulta nyelvünket, s egész egyéniségével részt vett és benne élt a magyar történelmi és irodalmi életben. Kiváló személyi tulajdonaiért nemcsak ismerték, de szerették és becsülték is nemcsak a családtagok, hanem a Lónyay Gábor politikus és író barátai is. «Ezen egy

lengyel képes kibékíteni bárkit, aki közelebbről ismeri, — még azon csöcselék lengyelekkel is, kik a forradalom alatt hazánkba csödülték» — írja Gravenről az őt személyesen ismerő Pálffy János nemrég kiadott egykorú feljegyzéseiben. (Pálffy János: *Magyarországi és erdélyi urak*. Kolozsvár. 1939. I. k. 177 l.) Napi politikával Graven nem foglalkozott, szabadságharcunkban sem vett tényleges részt, mert előre megjósolta a szerencsétlen véget. (Talán Graven is részes abban, hogy Lónyay Gábor békepárti volt!). Irodalmi és tudományos életünket alaposan ismerte, írókkal, tudósokkal maga is levelezett, összeköttetésben állott. Ez a magyarázata a Gulyás idézte mondatnak: «Levelem megírása után kaptam Graven urtól... Tekintetességednek K.-hoz írt 94 levelét.»

Ha tehát a kérdéses levelek lelőhelye nem Kazinczy Artúrné berettői levéltára, sem Kazinczy Artúr vejének, Kazinczy Ottilia férjének, Patay Sámuelnek pándi levéltára, akkor Deregnő az, a gróf Lónyay-család kézirat- és levéltára. A deregnői gazdag kézirat és levéltári anyagot ebben a kapcsolatban is, de általában is figyelmébe ajánlom irodalmunk és politikai történetünk kutatóinak.

KRISTÓF GYÖRGY.

P. SZATHMÁRY KÁROLY NEHÁNY VERSE.

A híres regényíró lantot is pengetett. Vannak elbeszélő költeményei (*Nagyenyedi három szűz, A szép kis árva, Egy cserép virág története, Királynék harca, Holubár, Pukk, Munkácsi, Rege a tündérkirálynőről*) és lírai versei (*Kozák, Levente, Castelán, Teljesült álom, Brunswickné, Rege a pusztáról, Őszi dalok, Mi van szép szemedben? Kun Kocsárd, Két kép, Andrássyné*). Gyermekekori verseit leánya őrzi egy füzetben, amelynek a képét Kovách Béla *P. Szathmáry Károly* c. művének 24. lapján láthatjuk. Ugyanő részleteket idéz a 24, 68, 51, 91. lapokon P. Sz. K. verseiből.

Három lírikumát itt adjuk.

Gondolatok.

Hiszitek: az élc, a tréfa
Tán boldogságom játéka?
Virágból is, mikor szárad,
Legtöbb illat akkor árad.

Ősszel.

Még egy csókot ad a falevél a fának,
Mint harcba siető hős menyasszonyának,
És aztán — örökre, örökre elválnak!

Ő is így szakadt el kebelemről épen
Boldog álmainknak kellős közepében
És engem itt hagyott örök sötétségben!

A levél lehullott kedvesem sirjára,
Hol én térdepelek, föltámadást várva,
«Előbb a halál jő», mondja szellem-szája.

S ott hervadnak ketten, hervadozó arccal.
Talán az enyészet utolér így halkal.
De föltámadunk-e a kelő tavasszal?

Hull, hull, a falevél; könnyüim' felissza
A száradt garmada, s úgy zörögnek vissza:
Mi itt elrothadunk, egy se' tér itt vissza!

Nagy Isten! hát ezért adtál belénk lelket,
Hogy, ha az összeforrt, újból széjjelszedjed,
S a nagy mindenségben örökre szétverjed?

Szép volt biz ő lánykorában . . .

Szép volt biz ő lánykorában
Különösen szép a szája.
Ez a fészlő rózsabimbó
Volt az arca legfőbb bája.

Mily csalódás, hogy elvettem,
Az lesz legnagyobb hibája,
Mert egész nap ettől szenved
Halló szerveim gombája.¹

GULYÁS JÓZSEF.

ISMERETLEN VERS NAPOLEONRÓL.

Cseresznyés Sándor orvostudományi hallgató 1816-ban *A' Párizsi Sashoz, Pesten Nemzeti Könyvtárunkba lett beiktatásakor* c. Trattner János nyomdájában kiadott egy Napoleonról alkaiosi mértékű, tűzeshangú költeményt.² Erre egy ismeretlen író a következő verssel felelt:

A' Párizsi Sashoz.

Tudtam előre mihellyt nem fog mosolyogni szerentséd
Nagy Lélek, kevesen fognak ügyelni reád.
Mint a zöld réten futósó gyermek sereg a' szép
Pillangótskának tébojodásig örül
Ugy tsak fény, tsak szín éke 's kedve e puha kornak
A' ki szerentsétlen bűnös is egyszeribe
Még ez előtt Mársnak geniének hirtelt a' Posta
Most már néha Ledér néha bohó nevet ad.
Mérgetes tentáival fetskendezi bajnoki mived,
Puffadozó versel sérti gyalázza sasod.
Mig félt vagy valamit várt a' czudar addig imádozt
Most az egész Pindust kész leszakasztani rád.
Kétszeresen halsz meg, készüly beteg, özvegy Oroszlán
Ládd a' Szamár is mer rúgni ha nintsen erőd.
Én ki minap tsapodár nem akartam lenni előtted
Most se tudok hozzád lenni goromba 's kevély.
Sok hiba volt lehetett benned ki tagadja de hányszor
El fogy az Égi nap is mennyi sok izbe hibás.
Nints kegyelem bűnös hallom kiabálni no jól van
Vessen hát legelől rád követ a' ki igaz.
Én pedig a' sok ezer tudománybeli Esmereteknek
Gyűjtögetésekben tisztelem érdemedet.
A' mit az Emberi nem kimiveltségére akartál,
A' mit az izlésre 's csinosodásra tevél,

¹ V. ö. Nyelvőr. XXI. 526 l.

² L. Szinnyei lexicon II. 301 h. Valószínűleg ő írta a Teleki József beiktatására készült verset is («Cseresznyés doktor» aláírással), amely eltér Cseresznyés Istvánétól.

Azt láthattya mais minden de reménylem idővel
 A' maradék jobban érzeni fogja becsét
 Légy nyugodott szívvel te világ nagy Rabja feledd el
 A' rád még nem kész Század okozta zavart.
 Mit vesztél, első Consul vagy frantzia Császár
 Most első ember vagy 's Bonaparte maradsz.

A vers kéziratban maradt (jelenleg a sárospataki könyvtár kézirat-tárában; S S 208/i = Kt 3183.) Újszerű hangja miatt érdemes volt rá föl hívni a figyelmet. Szerzője, a kézírás hasonlósága után ítélve, valószínűleg Majoros András pataki könyvtáros tanár.

Közli: GULYÁS JÓZSEF.

TOMPA MIHÁLY POHARAM C. KÖLTEMÉNYÉHEZ.

Poharam c. költeményét («Nem jól vagyunk mi édes poharam!...») Tompa Mihály a hagyomány szerint Berecz Pál rimaszécsi ref. pap emlékeztetének szentelte. E «régi víg úr» haldoklását rajzolja meg benne,¹ az ő poharát vette meg hagyatékából árverésen:

.... midőn read' került a sor,
 Ki boldoggá tevéd őt annyiszor,
 Hogy tán benned a jó kedv árja van:
 Megvettelek szerelmes poharam!

De hasztalan! vidúlnom nem lehet!
 Mindent elront ez az emlékezet;
 A szép multat ha jól felgondolom:
 Vizzé válik miatta a borom.

Igy végződik a vers költeményeinek valamennyi kiadásában: borának ízét, valahányszor Berecz poharából iszik, *ez* az emlékeztet rontja el. — Érdemesnek tartom azonban megemlíteni, hogy a versnek eredetileg még egy strófája volt: Friebeisz István képes naptárának, a *Déliabá*nak első évfolyamában² (1857), ahol először jelent meg, a fenti strófákat még e sorok követték:

Izzó a holt szén vajjon lesz-e még?
 Nyílt a kebel, ha már elzárkozik?
 Megújul-e a kedv, a régi dal?
 Vagy minden elvénu, némul ... kihal ...?!

Ebből a strófából már a Bach-korszak hangulata árad, s általa az egész vers egészen más, allegorikus értelmet is kap. Figyelmeztetésre-e, óvatosságból-e, vagy csak a kép tömörebb egységéért, Tompa már a következő évben megjelent verseskötetéből³ kihagyta ezt az utolsó strófát. E nélkül jelent meg a halála után, 1870-ben kiadott «összegyűjtött költemények» között is⁴ s azóta mindig.

KONRÁDY LÁSZLÓNÉ.

¹ L. az 1870-iki, alább id. kiadás jegyzetét.

² Szerk. B. Podmaniczky Frigyes, Degré Alajos és Friebeisz István. A naptárnak u. abban az évben egy második kiadása s egy 1858-ra szóló II. évfolyama jelent meg, azután megszűnt.

³ *Versék.* Heckenast, 1858. II. k. 154—157. l.

⁴ Kiadták barátai, Arany János, Gyulai Pál, Lévy József, Szász Károly. Méhner, 1870. II. k. 149. l.

FELEMÁS VERS A XVIII. SZÁZADBOL.

A kevertnyelvű verseknek azt a mosolygató formáját, amelyben magyar- és idegennyelvű szövegrészek egymást kiegészítik (magyarázzák vagy tagadják), Tolnai Vilmos a szigorúbban vett makaróni-versektől megkülönböztetve *felemások*nak nevezte. (M. Nyelv 1930. 241. l.) Irodalmunkban ezeknek a *Madzsar türki* és a *Vásárhelyi daloskönyv* híres *Cantio elegansa* (RMK. XV. 216.) a legrégibb példái. Paintner Mihálynak a pannonhalmi könyvtárban őrzött kézirati hagyatékában találtam az alábbi felemás verset. Már csak azért is érdemesnek tartom a közlésre, mert 1769-ből való, tehát distichonai az időmértékes magyar verselésnek legrégibb XVIII. századi emlékei közé tartoznak. Szerzőjének csak a keresztnévét tudjuk: Sándornak hívták s a vers írása idején Veszprémben élt. Tréfás verseket írt egy Prometheusnak csúfolt s ekkoriban Nyitrára került barátjához, akit ismételtén Veresgyurónak is nevez: bizonyára italos ember volt. Maga a vers így szól:

Est bona res: Hozz Bort; melior: tölts; optima: tsapd föl;
 Dulcedo suavis: Többet is hozza (!) lehet.
 Gaudia sed superat mundi: most Tokait igyál;
 Nec coelum occurrit: még tele véle vagyok.
 Infernus cessat, midőn az Ménesit adgyák;
 Húzván Sopronyibúl, mens liquefacta natat.
 Somlainak kedves illatját szaglani akarván,
 Dices: non par non Numina nectar habent.
 Élven ezekkel caput et sperare salutem,
 Et venter totus fiat ut Oceanus.
 Ezek nélkül ugyan nihil est mea vita, nihil cor;
 Meg-marad az öröm, si bene multa fluant.
 Ah perii! neque nota mihi suspicia duco!
 Ezekbül tsak egy ha neha mesze vagyon
 Quod mirum, Torkotskám ha meg-kiványa szerelmét?
 Magnetem sequitur Linea tacta suum.

In Via Aeternitatis, 11ma 7^{bris}1769.

Közlő: KELEMEN GÉZA

HEBBEL-MOTÍVUM BÁRD MIKLÓS VEZEKLÉS C. VERSES
REGÉNYÉBEN.

A *Vezeklés* cselekményében drámai fordulat következik be, amikor Hermann, Flóra elutasított udvarlója, azzal üt sebet Sándornak, Flóra vőlegényének szívéen, hogy egy képet mutat neki. A kép címe: *A tavasz*, s a tavasz maga Flóra, szemben vele Hermann, mint barettes művész ül:

Hévben ihletett
 Ecsetjén, mint a buja kikelet,
 Oly mámorosan ünfelelt az asszony,
 Láz lüktet a modelben és a rajzon.
 Buja vágyak közt készül ott a kép.
 A hatás teljes...

A képnek szörnyű hatása van; Sándor kételkedni kezd Flóra hűségében s ezután csaknem halálra gyötri kedvesét távoli, megmagyarázhatatlan hallgatásával. Végül minden kiderül, mert Hermann megvallja Flórának írt levelében:

Féltés fogott el... hamvadó szeszélyem
Fellobogott mint vészes szenvedély,
S tüzeben, ami határt vonni vél
Jó és gonosz közt, minden oda égett,
Lehúzni, bírni, eltaposni téged,
Lángolt a vágy, izzott az akarat —
Kiegtém. — Köszöntsdi diadalmadat,
S ha Sándor holnap kiterít eléd,
Van oka rá, én megöltem hitét,
Tolvaj ecsettel árulást koholva,
Lányarcodat egy buja képre lopva,
Szennyes gyanúval befertőzve téged....

Hebbelnek *Genoveva* c. drámájában is nevezetes szerepet játszik egy kép-motivum. A festő megfesti Genoveva képét. Golo, a szenvedélyes őrző megkeríti a képet s ráfesteti Genoveva férje helyébe az egyik szolgának, Dragnak a képét; a férj így szerelmi együttesben látja Genovét a szolgával. Mindezt azonban középkori bűbáj veszi körül. Egy boszorkány mutatja be a képet, de mint élő valóságot a csodalátó kristályüvegen keresztül. Minthogy a festő művét csak Siegfriednek, a férjnek a mörök elleni harcba távozása után készíti el, a férj nem emlékszik a képre. Így a hatás teljes, és a férj, Siegfried, elhatározza Genové halálát.

A helyzetet a *Vezeklés*ben is erősen alakítja a kép-motivum. Itt is, mint a drámában Golo, a visszautasított szerelmes használja fel a képet. A cél is ugyanaz, tönkre akarják tenni a férfi bizalmát asszonyában. Itt is az asszony félreérthetetlen arckifejezése a döntő. A szerelmesek e műben is távol vannak egymástól s ez elősegíti a félreértés hatását. S itt is olyan ártatlan, hűséges asszony szerepel, mint a Genovében. Azonban Bárd Miklósnál elmarad a középkori bűbáj, a színek nem olyan ríktók, a következmények nem oly véresek. A szolga helyett maga a visszautasított szerelmes szerepel a képen, a *Vezeklés* cselekvényének megfelelően, míg Hebbelnél a kép-motivum csak egy láncszem, bár igen fontos láncszem abban a láncban, amelyet az őrző Golo kovácsol, hogy először rabbá, azután halottá tegye azt, akit annyira szeretett, és aki őt — megőrizve ura iránt hűségét — eltaszította. Bárdnál a kép epikai motivum: kegyetlensége mellett is megoldható helyzetet terem. Hebbelnél a drámai sors csomóját bonyolítja: hogy kioldódjék, életnek kell elpusztulniuk, és szenvedések egész láncolatának kell bekövetkeznie, hogy végül győzhessen az igazság, megmentve a maradék boldogságot, amelyet a sors még lehetővé tett.

MERÉNYI OSZKÁR.

KÖNYVISMERTETÉS.

Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban.
I. kötet. Budapest, M. Tud. Akadémia, 1939. 8-r. 611. lap.

Szinnyei Ferenc neve ma már fogalom: a tudósi lelkiismeretességet jelenti. A közvetlen forrásokból merített ismeretanyag «totális» teljessége tekintetében nemcsak felül nem múlja senki, hanem hozzáfogható is alig van valaki. Írói munkásságának első időszakában Arany János volt kisebb-nagyobb tanulmányainak főtárgya, azután belekezdett élete főművének, a mai értelemben vett magyar novella- és regényműfaj történetének kidolgozásába. A két első kötet 1925—26-ban jelent meg, s a szabadságharcig terjedő korszakot ölelte fel; anyagának áttanulmányozása tizenkét esztendőbe telt. A mostani munka még vaskosabb kötetekre fog terjedni, a megjelent I. kötet több mint 600 lap terjedelmű.

Novella- és regényirodalmunk gyors és roppant arányú térhódítását mutatja, hogy a szabadságharc utáni egy évtized termése 98 regényből (219 kötetben) és több mint 2600 novellából áll! Szinnyei ezeket egytől-egyig elolvasta, s nem kiszakítva őket a szellemi élet egyéb jelenségei közül, hanem az egykorú lapokba, folyóiratokba és egyéb időszaki kiadványokba való beágyazottságukban foglalkozik velük — az irodalmiság lényege és a történeti fejlődés szempontja ezt egyaránt meg is kívánja.

Ennek az óriási anyagnak a kezelhetőség szempontjából való elrendezése magában véve is nagy feladat. Minél eredetibb és mélyrehatóbb vizsgálati elv rostját alkalmazza az ember, az anyag roppant tömegének annál nagyobb hányada hull ki mint érdektelen és fölösleges lim-lom: az átlagos, vagy az átlagon is alulmaradó tucat-munkák mindenik fajtájára száz meg száz példa nyüzsög előttünk, de egy-egy szempontunk szolgálatában egy-két példánál többre nem igen van szükségünk. Csakhogy valahányszor új szempontból, más-más összefüggésben akarjuk megfigyelni pl. egy-egy költői műfaj életét, nagyon fontos ránk nézve, hogy a szakszerű megrostálás rendkívül fáradságos munkáját ne kelljen magunknak elvégeznünk, hiszen ez annyi időt, türelmet és különleges ismeretet követelne tőlünk, hogy inkább előre lemondunk új s esetleg termékeny szempontunk érvényesítéséről. Viszont aki önfeláldozó buzgósággal elvégzi ezt az évek hosszú során át tartó munkát, az méltán számíthat mindnyájunk hálájára, ha nem csupán a maga egyéni szempontjainak épen útjába eső egy-két bizonyító adatot és példát láttat velünk anyaggyűjtő eljárásának eredményrengetegéből, hanem olyan készletet halmoz fel kitűnő áttekinthetőségű csoportokban, hogy azt közös kincsesbányául használhassák fel a legkülönbözőbb szempontokat követő további kutatók vagy az egyszerűen csak érdeklődők.

Igy tett Szinnyei Ferenc már multkori kétkötetes munkájában is, így tesz a mostaniban is. Egy-két helyen mentegetődzés-féle sorokat olvasunk, pl.: «Áttekintésünk, ha egy kissé száraz és könyvésztetszerű lesz is, szükséges, mert...» (163. lap). A hozzáértő olvasó ilyenkor szeretne tiltakozóan közbeszólni, hiszen a legszárazabbnak látszó adat is bármelyik percben élettel telhetik meg és beszédes jelentőségűvé válhatik az irodalomtörténet szempontjai számára.

A mostani vaskos kötet tulajdonképeni mondanivalóját két bevezető nagy fejezet előzi meg. Az egyik (1—100. l.) az 1849 és 1859 közötti évtized politikai, társadalmi, közlekedési, művészeti, irodalmi viszonyairól rajzol vázlatosságában is gazdag érdekességű képet, a másik bevezető fejezet pedig (101—146. l.) azokról a politikai és szépirodalmi lapokról, folyóiratokról, zsebkönyvekről, albumokról, naptárakról és egyéb időszaki vállalatokról ad bámulatosan pontos kimutatást, amelyek eredeti magyar regényeket vagy novellákat is közöltek a Bach-korszakban.

Magából ennek az egyévtizednyi korszaknak magyar novella- és regényterméséből azok a munkák kerülnek sorra a most megjelent kötetben, amelyek a romantika Európa-szerte divatos irodalmi áramlatába tartoznak és tárgyukat a mult időkől veszik: 44 regény és mintegy hetedfélszáz novella.

Nagyon helyes Szinnyeinek az a szerkesztő eljárása, hogy a kiválóbb tehetségű írók egyéniségét és működését nem darabolja szét az irodalmi áramlatok vagy a tárgyválasztás különfelesége alapján. Már a multkori kétkötetes munkájában is egységes, teljes arcképeket rajzolt a jelentősebb írókról; így tesz most is. Kemény Zsigmond ebben a kötetben még nem kerül sorra, mert az ő nagy egyénisége nem szorítható bele a romantika rovatába. Jósika Miklós novella- és regényírói működésének történeti szempontból fontosabb része a szabadságharc előtti időre esik, ott méltatta tehát Szinnyei is jelentőségének megfelelő terjedelemben; a mostani kötetben 30 lapon rajzol egységes és teljes képet Jósika 1849 utáni írói munkásságáról.

Az 1859-ig terjedő egy évtizednek tehát csak egy igazi nagy novella- és regényírója marad, akinek tehetsége épen ekkor bontakozik ki teljes értékében: Jókai. Csakugyan a róla szóló, harmadfélszáz lapnyi terjedelmű, nagyszabású, egységes tanulmány a kötet kimagasló része. Előbb néhány lapon tömör jellemzést kapunk a (francia) romantikáról, mert Jókait ösztönös látásmódja is, ifjúkorának európai divata is ebbe az irodalmi áramlatba vonja. Majd Jókai kisebb-nagyobb műveinek utolérhetetlen alaposságú ismertetése után igen szép szintézisben állítja elénk Szinnyei a legnagyobb magyar mesemondónak írói egyéniségét, alkotó módját, műveinek esztétikai értékét, működésének történelmi fontosságát. Sem Jókai műveit, sem a Jókairól szóló irodalmat nem ismerheti jobban senki, mint Szinnyei; tanulmánya a legeredetibb, legalaposabb e nemű munkák közé tartozik, összefoglaló része (353—417. l.) pedig a legélvezetesebbek közé is. A Jókai-probléma nyugvópontra juttatása azonban, véleményünk szerint, Szinnyeinek sem sikerült: az ész és a szív szava nála sem tud zavartalan összhangba olvadni egymással. De nem tudjuk megmondani, hol van a hiba. Igazat adunk szerzőnknek, mikor a megvesztegethetetlen kritika megállapításait szögezi le, helyeseljük Jókai érdemeinek meleg szeretettel való méltatását is; végül azonban ugyanott érezzük magunkat, ahol eddig voltunk: a Gyulai-féle

szám-oszlopokat adogatjuk össze ma is, a végső összeg csak azért nagyobb a Gyulaiénál, mert a «meleg szeretet» új tételét iktatjuk az összeadandó pozitív és negatív előjelű szám-oszlopok alá. Csakhogy ennek az új tételnek a tudományos értékelésben való szerepe nem egészen tisztázott jogosultságú, s Szinnyei felülmulthatatlanul exakt módszerétől el is üt egy kissé ez a lírai elem. Mikor azt hangoztatja, hogy Jókaitól mint vérbeli romantikus írótól csak romantikus értelemben vett valószínűséget van jogunk kívánni: úgy véli, hogy ezzel a megállapítással a Gyulai kritikusi gyakorlatának is rátapint egy gyöngye oldalára; pedig hogy Gyulai a jellegzetesen romantikus költészet értékeit is igazságosan tudta méltányolni, eléggé bizonyítja Shakespeare iránta hódolata... Ha Jókai-revízióra szükség van — de ez egyáltalában nem bizonyos — az csak valami gyökeresen újszerű Jókai-szemléletből vagy regény-szemléletből sarjadhat ki.

Könyvünk részletes ismertetésére, sajnos, nincs terünk. Minél részletesebb lehetne a beszámoló, annál nyilvánvalóbbá válnék Szinnyei munkájának megbecsülhetetlen hasznossága.

ZSIGMOND FERENC.

Szász Károly: *A magyar dráma története*. A M. T. Akadémia támogatásával. Budapest, Franklin Társulat, 1939. 8-r. 352. l.

Ez a negyedfélszáz lapra terjedő munka a magyar dráma történetét a legrégebb időktől a Nemzeti Színház első száz esztendejének leteltéig öleli fel. Természetes, hogy a hatalmas anyagot a szerző nem tárgyalhatja minden vonatkozásra kiterjedő részletességgel. Szász Károly igen helyesen a nagyobb jelentőségű műveket teljességre törekvően taglalja, a többiekre futó pillantásokat vet, s velük kapcsolatban megelégszik egy-két világos értékítéletet tartalmazó mondattal.

A könyv nagyon használható áttekintés. Afféle megbízható kalauz a magyar dráma zezugos területén. Csoportosítása, felosztása világos. Stílusa is a főcélhoz alkalmazkodik. Nem törekszik különösebb ékességre, nem akar elmés fordulatokkal elkápráztatni, hanem megelégszik az egyszerű közvetlenséggel.

Szász Károly értékmegállapításai a legtöbb ponton helytállóak és tudományos biztosságúak. Nem osztozunk azonban Kisfaludy Károly *Irenéjének* túlságos magasztalásában («E szép és hatásos darabban alig van kifogásolni való... A magyar drámaírás ez értékes gyöngye...» 42.—43. l.); nem tudjuk elfogadni, hogy az *Éljen az egyenlőség!* «szatírája nem nagyon erőteljes» 87. l.); Bartók Lajos *Thurán Annájának* értékeléséből (296. l.) pedig hiányzik az a megállapítás, hogy azok közé a ritka történeti darabok közé tartozik, amelyek a városi életből merítik tárgyukat.

A szerzőnek egyébként lelkiismeretes adatai közé becsúsztott egy pár megigazítani való tévedés. Így például nem tudjuk, miért tér vissza Szász Károly ahhoz a megállapításhoz, hogy *Bánk bán* 1834-ben Kolozsvárott került először színpadra (68. l.), amikor pedig az 1833-as kassai előadás színlapja körülbelül két évtizede már ismerős. Szigligeti Ede *Török Jánosa* 1871-ben, nem pedig 1856-ban került bemutatásra (112. l.). Somló Sándorról nehéz elhinni, hogy 11 esztendősen pályadíjat nyert (241. l.); ez lehet egyébként sajtóhiba is.

Egy-két fontosabb külföldi hatás megemlítése hiányzik a könyvből. Gaal József *A király Ludason* című vígjátékával kapcsolatban kár volt

mellőzni Mariyvaux befolyását (77. l.); a *Csongor és Tündér*ről szóló részben nincsen meg a spanyol hatás kimutatása (81—82. l.); Szigligeti Ede *Trónkeresőjén* is könnyen szembeötlik Schiller és Shakespeare hatása (117.—119. l.); Rákosi Jenő *Fekete hajó* című operettjével kapcsolatban is szólni lehetett volna mint ötletindítékről Shakespeare *Perikleséről* (175. l.).

Jelentéktelenebb daraboknak kifejejtését vagy szándékos mellőzését természetesen nem róhatjuk fel hibájául az ilyenfajta összefoglaló munkának. Addig azonban mindenesetre kár volt a szerénységben a drámatörténetíró Szász Károlynak elmennie, hogy a drámaíró legifj. Szász Károlyt mellőzze

GÁLAMB SÁNDOR.

Badics Ferenc: Gyöngyösi István élete és költészete. Budapest, a Gyöngyösi István Társaság kiadása, 1939. N. 8-r. 264 l.

Badics Ferenc posthumus munkája rendszeres feldolgozása azoknak az eredményeknek, amelyekre elhunyt tudósunk Gyöngyösi életrajzi adatainak és költői műveinek szentelt, majd három évtizedes kutatásaival jutott.

Az irodalomtörténetnek a XIX. században Gyöngyösiről igen hiányos és zavaros ismeretei voltak. Arany János az *Irói arcképekben* (1863) még arról panaszkodik, hogy «Gyöngyösi benső életéről, költői fejlődéséről, magán jelleme s viszonyai felől alig tudunk többet a semminél.» A hetvenes évek történeti kutatásai nyomán (Thaly, Pauler, Deák Farkas) kezdett ugyan oszladozni a költő életére boruló homály, de még az új század küszöbén meginduló és szerencsésebb levéltári kutatások is (Nagy Iván, Csűrös Ferenc, Gyöngyösi László) sok mindent tisztázatlanul hagytak. Gyöngyösy kutatott a legnagyobb buzgalommal, de a legkevesebb kritikával: nemcsak tarhatatlan feltevéseivel növelte a költőt körülvevő bizonytalanságot, hanem azzal is, hogy összecserélvén a költőt kortársával, az azonos nevű hevesi szolgabíróval, az erre vonatkozó adatokból vont le következtetést a költő életére. Így állt a Gyöngyösi-kérdés, amikor Badics hozzálátott megoldásához. Sorra vette a számbajövő levéltárakat és könyvtárakat s páratlan buzgalommal, rendszerességgel és pontossággal szedegette össze a költőre vonatkozó adatokat; ezek alapján kiegészítette elődei kutatásait s megigazította tévedéseiket. Eredményei közül példának okáért megemlíthjük Gyöngyösi születése évének megállapítását, a Wesselényi szolgálatába való lépése körülményeinek felderítését, urához és úrnőjéhez való viszonyának pontosabb megvilágítását, a néveseren alapuló tévedések kiküszöbölését stb. Egyidejűleg felkutatta a költő kéziratban lappangó munkáit s helyreállította főműveinek megromlott szövegét. Fáradtságos munkájának két eredménye Gyöngyösi összes költeményeinek kritikai kiadása (I—IV. k. 1914—1937) és az előttünk fekvő monográfia — ennek megjelenését azonban már nem érthette meg.

A monográfia két részre tagolódik: *I. Gyöngyösi élete és kora, II. Gyöngyösi költeményeinek méltatása s azok hatása a következő századokban.* A két, nagyjából egyenlő terjedelmű rész mereven elválik egymástól: ez már a tárgy természetéből folyik. Az életrajzi rész egészen a feltárt oklevelek, magán és hivatalos levelek, jegyzőkönyvi és anyakönyvi bejegyzések alapján készült, s Badics ismert fegyelmézettségével és kritikájával az egyes adatok között felmerülő hiányokat a tényekből levont következtetésekkel

hidalja át, feltevésekhez csak óvatosan fordul. Alapos történelmi ismeretekkel és a kor szellemi életében nagy jártassággal bírván, ügyesen állítja be hősét a kor politikai és szellemi mozgalmainak keretében. Így összefüggő és hiteles képet fest Gyöngyösi életéről, habár egyes mozzanatokat az adatok hiányos volta következtében még mindig homály borít. Csak egyet említünk: Gyöngyösi vallásváltoztatásának okait ezután sem látjuk tisztán, s az a tény, hogy öregkorában buzgó katolikusnak mutatkozott, sőt a protestáns prédikátorok reductiója ellen szavát is felemelte, a mellett szól, hogy nemcsak külső okokból hagyta ott református hitét. Altalában a lelkiismeretes kutatásnak sem sikerült annyi és olyan adatokat napfényre hoznia, hogy Gyöngyösi, az ember, a maga benső életének és lelki fejlődésének teljességében álljon előttünk. Több, világosan meghatározott jellemvonását ismerjük, de ezek elszigetelten jelentkeznek és nem olvadnak egységbe. Arany János fűnt említett panaszos megállapítása ebben a tekintetben még mindig jogosult. (Az I. rész befejező fejezete a költő leszármazottairól számol be.)

A II. részben, Gyöngyösi költői működésében először a *Murányi Vénusz* előtt írt, ifjúkori és hátrahagyott költemények kerülnek sorra. Az I. fejezet nyolc költői műről számol be. Közülök a *Daedalus temploma* 1724-ben, az *Igaz barátság tüköre* 1762-ben nyomtatásban is megjelent, a többi hatot (három heroida, *Jó vitézek tüköre*, *Mars és Bacchus viaskodása* és *Proserpina elragadtatása*) Badics fedezte fel és adta ki, mint kétségtelenül Gyöngyösi alkotásait. A II–IV. fejezet a régóta ismert költői művekről szól, köztük a Thököly és Zrinyi Ilona házasságáról írt ismeretes versezetről. Badics az egyes költeményeket filológiai, stilisztikai és poétikai szempontból elemzi. Elmondja tartalmukat, beszámol keletkezésük külső és belső feltételeiről, megállapítja a rajtuk kimutatható idegen hatásokat, értékeli őket. Összefoglaló képet Gyöngyösi költői egyéniségéről nem ad, hanem e helyett Aranyak a költőről rajzolt híres arcképe utal.

Amint már említettük, a tudós szerző a *Murányi Vénusz* megjelenése előtti időkből reánk maradt s fentebb felsorolt verseket, valamint a Thököly házasságáról szerzett verset is Gyöngyösinek tulajdonítja. Nem hallgathatjuk el aggodalmunkat azzal a felfogással szemben, amely ezt az alakatlan Thököly-eposzt is Gyöngyösi szerzeményének tartja. Kétségtelenül régi ez a nézet: ezt vallotta már id. Ráday Gedeon, Horvát István és Kultsár István is, s bár Thaly Kálmán kételkedett Gyöngyösi szerzőségében, az irodalomtörténeti köztudat az ő alkotásának fogadta el. Valóban sok minden szól e feltevés mellett: a tárgyválasztás, valamint egyes részletei — költői stílus, nyelv és verselés — Gyöngyösi-re vallanak. Ha azonban a szerkezetnek feltűnően művésziellen voltát nézzük, a szertelen allegorizálást, a hősök nevének elhallgatását, az eddig királypárti és törökgyűlölő költő elveinek hirtelen megfordulását, önkéntelenül felmerül a kérdés, nem öncsalás áldozatai vagyunk-e, midőn a versezetről a *Murányi Vénusz*éhoz méltó előadó művészetet és ritmust vélünk kicsendülni, s nem valamely tehetségesebb tanítvány utánzatával van-e dolgunk. Császár Elemér egyetemi előadásaiban szintén kifejezte és megokolta aggodalmát Badics felfogásával szemben. A probléma megnyugtató megoldása Gyöngyösi költői egyéniségének alaposabb ismerete szempontjából mindenesetre kívánatos volna.

A II. rész két utolsó fejezete a költőnek korára való hatásáról, műveinek további sorsáról, népszerűségének gyarapodásáról szól, végül az irodalomtörténetnek a költőről és költészetéről tett megállapításait foglalja magában. Mind a két fejezet ügyesen szerkesztett, tanulságos összefoglalás. Talán érdemes megemlíteni, hogy Gyöngyösinek a kortársaira gyakorolt hatását vizsgálva, Badics sem talált az egy Kőszeghy Pálon kívül versszerzőt, akit Gyöngyösi-tanítványnak lehetne mondani. Nem is a saját kora Gyöngyösi népszerűségének igazi korszaka, amint gyakran halljuk emlegetni, hanem a XVIII. század, amelyben a költő nyolc munkájának 42 kiadása jelent meg.

A mű függelékében Császár Elemér Badics-tanulmányát és a kelleténél szűkebb szavú mutatót kapjuk. Badics Ferenc nyolcvan éves lehetett, midőn ezt a művét befejezte. Az Úr nagy kegyelmet gyakorolt az öreg tudóssal, midőn megengedte, hogy a Gyöngyösiét jóval meghaladó korában ilyen jól szerkesztett, szép magyarsággal és teljes szabotossággal ékes munkát vihessen végbe. Badics Ferenc szép örökséget hagyott kedves tudományára, az irodalomtörténetre: megbízható és kimerítő Gyöngyösi-monográfiát.

CSÁSZÁR ERNŐ.

Magyar könyvészet 1936. A magyarországi nyomdák és egyéb sokszorosítóvállalatok 1936. évi kötelespéldány szolgáltatása és nyomtatványaik (könyvek, hírlapok, folyóiratok) címjegyzéke. Összeállította: *Szollás Ella, Droszt Olga, Mokcsay Júlia.* Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1939. N. 8-r., XIX., [5] 512 [4] l.

Az Országos Széchényi Könyvtár tervbe vette, hogy a teljes magyar könyvtermést évenként egy-egy kötetben napvilágra hozza és az ötvenkénti anyagot ismét egy-egy összefoglaló szakbibliográfiában a tudományos kutatás számára könnyebben hozzáférhetővé teszi. Ennek a tervnek eredménye az előttünk fekvő új könyvészeti munka. Legnagyobb jelentősége és egyben értéke, hogy az első nagyszabású tudományos címgyűjteményünk, amely az eredeti munkák alapján, azok «személyszerinti» fölvételezése útján készült. Ez a felvételezési mód rengeteg hiba elkerülését teszi lehetővé, viszont megtörténhetik az, hogy nem lesz abszolút teljes, mert csak azokra a sajtópéldányokra szorítkozik, amelyek kötelespéldányként a Széchényi Könyvtárba kerültek — megnyugtatóul hozzátehetjük, hogy az új kötelespéldánytörvény jogos szigorát véve tekintetbe, reméljük, hogy egyre gazdagabban teljesedő anyag kerül így is az évi nemzeti bibliográfiákba.

Az 1936-os év könyvészete három részre oszlik: az elsőben a magyarországi nyomdák és sokszorosítóvállalatok helységek szerinti betűrendbe állított jegyzékét kapjuk (Szollás Ella munkája), a második, a könyv tulajdonképpen lényegi része a Magyarországon megjelent munkák betűsoros jegyzéke (Droszt Olga munkája) a 47—411. lapokig terjed. A szerzőnélküli művek feldolgozásánál az első szót vették föl kiemelt címnek — ettől csak a M. kir. kezdetű címek felvételénél tértek el. Az előző könyvészetekhez viszonyítva helyes újítás az, hogy a sorozatokban megjelent művek teljes bibliográfiai leírását a szerzőnél, mint a legfontosabb egységnél, tünteti föl s a sorozatnál csak a munka lapszámát jelzi. Viszont nagyon hasznosnak tartottuk volna az iskolai értesítőknél az azokban található programmértekezések címét is feldolgozni, annál inkább, mivel a szakbibliográfiában ezeket igen gyümölcsözően lehetett volna fölhasználni.

A bibliográfia a pár-lapos aprónyomtatványokra (színlapok, programmok, reklámok stb.) nem terjed ki — helyesen! — ellenben a hivatalos kiadványok, mint a zárszámadások, állami költségvetések és beruházások hiányát, bár ezek címlapnélküli kiadványok, nagyon helytelenítjük. Azt sem helyeselhetjük, hogy a könyvek társszerzői a névmutatóba szorultak, holott azokat is jogosan megillette volna a betűrendbe való illesztés, természetesen az első szerzőre való utalással. A címekben előforduló nevekről (fordítók, átdolgozók, illusztrátorok, előszóírók stb.) és társszerzőkről összeállított névmutató is nagyban megkönnyíti a munka használhatóságát. Egyébként a könyvészet jól áttekinthető és használható, lelkiismeretes munka. A könyv harmadik részében az 1936-ik évben megjelent hírlapok és folyóiratok betűsoros jegyzékét kapjuk (Mokcsay Júlia munkája), a függelékben pedig különféle hasznos és tanulságos szempontok szerint összeállított statisztikákat ez időszaki sajtótermékekről.

A Széchényi Könyvtár főigazgatójának, Fitz Józsefnek *Magyar könyvészet 1936* című bevezető tanulmánya nemcsak kitűnő tájékoztató, de rendkívül élvezetes olvasmány is a magyar bibliográfiai irodalom multjáról és főleg mai helyzetéről. Az 1936-os *Magyar könyvészet* valóban jelentős gyarapodása bibliográfiai irodalmunknak.

KOZOCSA SÁNDOR.

Makkai László és M. Horváth Magda: A magyar könyvgyűjtő kézikönyve. Magyar könyvritkaságok és kézikönyvek 1888—1938. közt elért árainak jegyzéke. Budapest, Orsz. Széchényi Könyvtár, 1939. N. 8-r. 231 [1] l.

Jó gondolat volt egy ilyen antiquár-jegyzéket készíteni a magyar könyvritkaságok árának ingadozásairól, mert ez az értékkatalógus nagymértékben megkönnyíti a tájékozódást a könyvvásárlás rengetegében. Egy pár megjegyzésünket azonban nem hallgathatjuk el. Ilyen árak megállapításánál az antiquár-jegyzékek nem döntő jelentőségűek, mert hiszen teljesen a kereskedők önkényes ármegállapítására vannak alapítva; viszont ha már antiquárjegyzekekre építettek, akkor a külföldi nevezetesebb katalógusok árát is föl kellett volna tüntetni. Gondolom, helyesebb lett volna az árverési csarnok árait vizsgálni, de nem úgy, mint ahogy a kézikönyv adataival csinálták, a bejelentett árat adva meg, hanem azt, amelyen a munka elkelt. Szinte hihetetlennek tartjuk, hogy félszázad alatt Jósika művei, elsősorban az igazán ritka 1836-os *Abafi*, nem kerültek forgalomba legalább a 10 pengős árat elérve antiquáriumokban vagy az árverési csarnokban. De Jósikán kívül nem látjuk a ritkaságok között, hogy csak a hazai szépirodalomnál maradjunk, Gaal József könyvét, a *Pattanházi Pattangi Jób máté-szalkai esküdt' elbeszéléseit*, P. Horváth Lázár *Elbujdosottját*, Kemény Zsigmond *Gyulai Pálját* és még számtalan ezekhez hasonló értékű könyvritkaságot, viszont ugyanakkor a *Műveltség könyvtárának* 11 kötetét nem 100 pengőért, hanem húszért is meg lehet kapni, vagy Aigner *Magyarország lepkéi* sem tartoznak a ritkaságok közé. Ezek a kritikai megjegyzések természetesen nem rontják le a nagy körültekintéssel és igazi bibliofil érzékkel összeállított katalógus értékét.

KOZOCSA SÁNDOR.

A szellemtudományok magyar bibliográfiája. A történeti vonatkozású irodalom. 1935. Összeállította: Vass Klára dr. Budapest, a M. Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1938. N. 8-r. XIII, 225 l.

Ízléses és tekintélyes kötetben négyezret meghaladó címeirással adja Vass Klára az 1935. év történeti vonatkozású irodalmát, sőt az egyes művekről 1935-ben megjelent ismertetéseket is. Az *Előszó* (írta Fitz József) rávilágít arra, hogy e munka milyen helyet tölt be bibliográfiai irodalmunkban, rámutat keletkezésére, a kiadás körülményeire. Érdekes Fitznek az a nagyértékű megállapítása, amely világosan kifejezi a bibliográfia gyakorlati jelentőségét a sok elméleti és terméketlen vita ködében: „A bibliográfiában nem a rendszer a legfontosabb, hanem az, hogy a benne keresett és kereshető címet gyorsan és egyszerűen megtaláljuk. Bánrévyné Vass Klára dr. címgyűjteménye igen gazdag. Gazdagsága miatt jó szolgálatot fog tenni azoknak, akik hozzá fordulnak. Tartalomjegyzéke világos áttekintést ad anyaga tartalom szerinti megoszlásáról, a tárgycsoportok könnyen megtalálhatók benne. Név-, hely- és tárgymutatója a címkereső minden szempontját kimeríti. Nincs az a benne leírt mű, amelyet akár a szerzőnév, akár a címben megnevezett személy, hely után, a címek ismerete híján pedig pusztán a tartalma után nem lehetne könnyen és gyorsan megtalálni.”

Ennél többet és jobbat alig mondhatnánk a munkáról, amely mint kezdő tett, nagy elismerést érdemel. Hálásak vagyunk érte mi is, az irodalomtörténet művelői, mert a szerző a történelem fogalmát a legszélesebb körre terjeszti ki és az 1935-ös év irodalomtörténeti anyagát is beleveszi rendszerébe.

HEGEDÜS ZOLTÁN.

Doktori értekezések 1938—39-ben.

1. *Szentmiklóssy Alajos, Bökversek.* Kiadta és bevezető tanulmánnyal ellátta *Tóth Károly.* Budapest, a szerző kiadása, 1938. 8-r. 75 l.

Szentmiklóssy kötetkéjének — *Bökversek, 's eszmék* (epigrammák és gnómák) — emléket Bajza kritikája őrizte meg. A kis mű évtizedeken át lappangott, egyetlen példánya sem volt ismeretes. Elsőnek Velledits Lajos fedezte föl újból a szegedi Somogyi-könyvtárban s részletesen ismertette az It. 1916. évfolyamában. Egy második példányra, amely a budapesti ev. gimnáziumé, Horváth János mutatott rá egyetemi előadásában, s ezt a példányt használja a mű doktori értekezésül kiadott új lenyomatához Tóth Károly. Különös, hogy a bibliográfiában említi ugyan Velledits dolgozatát, mégis a budapestiről mint «ma már csak egyetlen példány»-ról beszél; pedig nagyon könnyű lett volna meggyőződnie, hogy a szegedi példány nemcsak «állítólag», hanem csakugyan megvan. Ettől függetlenül azonban Tóth Károly szolgálatot tett a kis mű új kiadásával az irodalomtörténetnek, köszönettel tartozunk érte. A kiadás, néhány szembeötlő sajtóhibát (*Bendant, botani, Lanne* stb.) nem számítva, jó és használható. A szöveglenyomat elé Tóth bevezető tanulmányt írt, amely egészében Horváth Jánosnak egyetemi előadásában közzétett rövid vázlatára támaszkodik, annak eredményeit — forrására mindig hivatkozva is — ügyesen értékesíti. Amit még a magából tesz hozzá, tartalom-elmondás és általánosságok, mindannak kevés a magja. Nem mutatja meg Szentmiklóssy életének neveltetéséből fejlődött igazi tragédiáját, mert rész-

leteket (az önéletrajzon kívül) nem nyomozott s a nyomtatott anyagot sem aknáztá ki. A költő «esztétikáját» nem sikerül kiépítenie, a küzdelmet, amelyet a Berzsenyi—Vörösmarty-vonal «ragyogó szép» stíliromantikájának irányában a Kazinczy—Kölcsy német-görög «egyszerű szépével» szemben céltudatosan és hazafias ihlettséggel kezdett, alig látja meg. Csak arra tapint rá ügyesen, hogy Szentmiklóssy «patriotizmusa» a dunántúliakéval rokon. Szentmiklóssy első önállóan megjelent könyvének, *Hunyady László* c. drámájának történeti forrásai is érdekelnének, szerettünk volna az *Egmont*tal való, már Teleki József említette kapcsolatáról is hallani, s Ágnes szerepe miatt Vörösmarty töredékeivel való párhuzama is figyelemreméltó lett volna. (Szentmiklóssy utóbb még egy történeti drámát tervezett, erről sem hallunk.) Tóthnak legérdekesebb problémája a *Bertha* és a *Himnusz* találkozásai: a *kőhalom* és a *hon nélkül bolyg honjában*. Ezt a kérdést nem oldja meg a *Somlóra* mint közös forrásra való hivatkozás, mert a *Somló*ban épen e két kifejezés egyike sincsen meg. A mesékkel röviden és méltánytalanul végez. A Vörösmartynak írott levél is érdekesebb annál, hogysem Bajza bosszantó megjegyzésével elintézzük. Mindezzel Tóthnak behatóbban kellett volna foglalkoznia.

KERÉKES EMIL.

2. *Kerényi Olaf: A magyar irodalmi népiesség úttörői: I. Nagy János szanyi plébános élete és irodalmi munkássága.* Pannonhalma, a szerző kiadása, 1939. 8-r. 96 l.

A szanyi plébános «nyájas múzsája» egy kis hangsúlyt kapott, amióta Horváth János «szándékos népies modorára, népies alakjaira» mutatott rá. Néhány költeményének az énekeskönyvekben való elterjedése — különösen a két táncdalé — kiemeli emlékét a teljes jelentéktelenségből s megokolja a sok fáradozást, amelyet Kerényi a költő életrajzáért végzett. Gondosan fölkutatta mindazt, amit Nagy Jánosról tudni lehet, és egészében eleven képét festi a szanyi plébános törekvéseinek. Költészetének megítélésében azonban — bár az *Előszó*ban hangsúlyozza, hogy nem akarja tenni — túllő a célon. Hogy Nagy Jánost egy «eszmei irány elvezette legsajátosabb területére, a népdalköltésre», hogy önkéntelenül is megalkotta (!) a népdalműfajt, amely utóbb «elvirágzott, elsikkadt», hogy a verselésben egy alkalommal «felülmúlja mesterét, Amadet», hogy kései iskoladrámájának elő nem adattatása (vajon próbálta-e előadatni?) «nagy hatással volt további fejlődésére», végül, hogy nyelvi készsége «Faludinál nagyobb stílusművésszé tette volna», ha fejlett irodalmi ízlése lett volna — valami naív lelkesedéstől diktált túlzások, amelyekbe a szorgalmas, derék szerzőt tárgyszeretete ragadja. «Külsőleg» is bebizonyítja, amit Császár Elemér «nem bizonyított»: hogy Nagy J. szatirái Sándor István fordításainak versbeöntése: e külső bizonyíték, hogy Sándor kötete megvolt Nagy János könyvtárában! Mindezzel, úgy nézem, kissé nagy mértékre szabta a kis tárgyat: a Faludi és Révai iskolájának ezt a parlagi, sokszor ízléstelen epigonját ezután sem becsülhetjük a népdal megteremtőjének; de az ember kissé közelebb jutott hozzánk Kerényi dolgozatával. Talán felkutatható volna még a *Méhi gazdaság* közvetlen forrása; a *Kármenta* problémájához magyarázat lehet, hogy Molnár Jánossal több éven át együtt éltek a győri rendházban.

KERÉKES EMIL.

3. *Kelemen László: Krúdy Gyula.* Szeged, a szerző kiadása, 1938 S-r. 132 l.

Napjaink irodalmában egyre többször halljuk Krúdy Gyula nevét, de nem az olvasók emlegetik, hanem az írók. Egész csoportjuk vallja Krúdyt mesterének; hatását sok jelben láthatjuk is.

Kelemen László doktori értekezése az első összefoglaló dolgozat Krúdy szerteágazó, irány nélküli munkásságáról. Mint első dolgozatnak, az anyagrendezés, az útkeresés sok nehézségével kellett megbirkóznia, de tegyük mindjárt hozzá: feladatát jelesen elvégezte. Dolgozata ugyan a mai irodalomban élő Krúdy-arc képpel indul, de fejezetei fokozatosan tanúsítják, hogy szemlélete mindjobban mélyült, s higgadtabbá, történetibbé vált. A disszertációjórészében vázlat, de megírását érezhetőleg elmélyedt munka előzte meg, s ezért nem érezzük hiányosnak, egyes megállapításai pedig komolyak, megfontoltak. A bevezetésül adott életrajz még sok adattal bővül majd, de amit Kelemen kiemel belőle, az már is elég Krúdy munkásságának megértetésére. A bevezető életrajz után «Krúdy világa» címmel írói fejlődésének áttekintését adja, összeszedi a Krúdyt megvilágító irodalmi és miliőbeli motívumokat. Talán kissé lírai az így választott forma, de Kelemen szervesen, tárgyilagosan föl tudja fűzni az alkotások sorát erre a szálra. Két fejezetben — a szerkezetekről, s Krúdy nyelvéről, meg stílusáról — csak vázlatot ad, az utóbbiban itt-ott iskolás kezdetlegességeit is érezzük, de bizonyára megtalálja az alkalmat még hiányainak pótlására. A dolgozat végére csatolt összegezés pontos megállapításokat sorol egymásmellé, Krúdy dekadens impresszionizmusának minden jegyét összegyűjti. Mint minden megállapítását, ezeket is szigorú tárgyilagossággal. Végeredményben: Kelemen disszertációját — egy kitűnő iskola nyilván jelentős dolgozatát — a Krúdy-irodalom komoly útmutatójának tekinthetjük.

KENYERES IMRE.

IRODALOMTÖRTÉNETI REPERTORIUM.

Az 1939-ik év irodalomtörténeti munkássága.

(Első közlemény.)

I. Általános rész.

- Asszimiláció.** *Fábián István.* Asszimiláció és disszimiláció az irodalomban. *Fiatál Magyarság.* 110—112. l.
U. az. Disszimiláció és irodalom. *M. Kultúra.* I. 230—231. l.
Ravasz László. Asszimiláció és disszimiláció. *M. Szemle.* 35. k. 304—308. l.
Schöpflin Aladár. Asszimiláció és irodalom. *Nyugat.* I. 281—293. l.
Debrecen. *Asztalos Dezső.* Debrecen, az új népi költészet nevelője. *Napk.* II. 324—327. l.
Gombos Gyula. Debreceni fiatalok. *M. Ut.* 1. sz.
Molnár Pál. Debrecen irodalmi életének útja. *Pap Károly-Emlékkönyv.* 256—295. l.
Szabó József, S. A magyar nyelv és irodalom művelésének útja a debreceni kollégiumban. *Pap Károly-Emlékkönyv.* 439—457. l.
Szilágyi Béla. A debreceni színészet és színház története. Debrecen. 63. l. — *Ism. A Zs. Irodört.* 188. l.
Dráma. *Gulyás József.* Egy pataki kézirat iskoladrámái. *IK.* 296—297. l.
Hevesi Sándor. Az irodalmi dráma és a mai közönség. *P. Napló.* 1. sz.
Innocent Vincze Ernő. Szegedi ünnepi játék. *Új Magyarság.* 171. sz.
Kárpáti Aurél. Das ungarische Drama von heute. Das kleine Bund. 386—387. l.
Kolozsvári János. Magyar piarista iskoladrámák. Pécs. 67 l. — *Ism. G. B. Irodört.* 144. l.
Lakner, Clara. Das neue ungarische Volksdrama. *P. Lloyd.* 65. reggeli sz.
Puskás Lajos. Új dráma felé. *Ország Útja.* 348—356. l.
Riedl Frigyes. A magyar dráma története. (M. irod. Ritkaságok.) — *Ism. J. K. P. Lloyd* 250. esti sz.
Solt Andor. A színszerűség uralma drámai irodalmunkban. *IK.* 17—36., 136—155. l.
Szász Károly. A magyar dráma története. 352 l. — *Ism. — r — P. Napló.* 233. sz. — *Kállay Miklós.* Nemzeti Ujs. 214. sz. — *Hunyady Sándor.* Magyarország. 223. sz. — *Kozocsa Sándor.* Irodört. 81—82. l. — *K. S. P. Lloyd.* 243. esti sz. — *Magyarország.* 291. esti sz. — (G. J.) *Koszorú.* VI. k. 49—50. l. — Az író munkájáról. *U. o.* VI. k. 53—54. l. — *Szalóczy Pelbárt.* *M. Kultúra.* II. 194. l.
Erdély. *Császár Károly.* Az erdélyi cinterem. *Pásztortűz.* 457—462. l.

Debreczeny Sándor. Az erdélyi modern széppróza néphőse. Kristóf-Emlékkönyv. 63—79. l.

Gyalui Farkas. Az Erdélyi Irodalmi Társaság ötven éve. — *Ism.* Finta Gerő. Pásztortűz. 179—180. l.

György Lajos. Az «Erdélyi Múzeum» története. Erd. Múz. 1—20, 125—145. l.

Kovács László. Első emlékem a «Pásztortűz»-ről. Pásztortűz. 542—545. l.

Kristóf György. Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története. Erd. Múz. 249—275. l. Klny.: Erdélyi Tudományos Füzetek. 109. sz. 30 l.

U. az. Magyar irodalomtörténet a kolozsvári egyetemen. Kristóf-Emlékkönyv. 7—8. l.

Makkai László. Vázlat a háború utáni erdélyi magyar irodalom történetének bevezetéséhez. Kristóf-Emlékkönyv. 149—154. l.

Nagy István. Az új erdélyi könyvkiadók és népkönyvtárak. Korunk. 348—351. l.

Surbán Zoltán. Az erdélyi magyar színjátszás. M. Nemzet. 164. sz.

Szabó T. Attila. A tudomány az erdélyi életben. Erd. Helikon. 166—172. l.

t. r. Il Convegno della Società «Erdélyi Helikon» a Marosvécs. Corvina. 691—692. l.

Valentiny Antal. Románia magyar irodalmának bibliográfiája. 1938. év. Erd. Múz. 395—412. l.

Vita Zsigmond. Kulturális törekvések Erdélyben. Láthatár. 214—217. l.

Az Erdélyi Helikon tizennegyedik találkozója. Erd. Helikon. 525—531. l.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése. 1859—1934. Szerk.: György Lajos. Kolozsvár. — *Ism.* Tóth Béla. Láthatár. 188—189. l.

A magyar színjátszás sorsa Erdélyben. Nemzeti Ujs. 200. sz.

Felvidék. Berkó Sándor. Felvidéki irodalom, felvidéki szellem. Korunk. 940—948. l.

U. az. Felvidéki irodalom, európai szellem. Népszava. 27. sz.

Császár Elemér. A Magyar Felvidék. Koszoru. 5. k. 65—66. l.

Kovács Endre. Húsz év a Felvidék irodalmában. Prot. Szemle. 468—476. l.

Sándor István. A Felvidék és irodalmunk ezred éve. Kat. Szemle. 12—22. l.

Sárkány Oszkár. A Felvidék irodalmi élete. M. Kultúrszemle. 5. sz.

Sziklay László. A Felvidéki tájkép a szlovák és a magyar költészetben. M. Lelk. 43—50. l.

Könyvnap. Birkás Endre. Könyvnap után. M. Élet. 7. sz.

Borgisz. A könyv ünnepe. Népszava. 101. sz.

(b. s.) Könyvsátorról-könyvsátorra. Népszava. 104. sz.

Gogolák Lajos. Erdélyi írók a könyvnapon. M. Nemzet. 123. sz.

Kenyeres Imre. Könyvnap és irodalom. M. Kultúrszemle. 4. sz.

(K. I.) A könyvnap elé. Diárium. 49—50. l.

(—r—) Könyvnap után. Esti Ujs. 129. sz.

Kritika. Aradi László. A mai színírálat műnyelve. Magyarosan. 127. l.

Asztalos Dezső. A kritika válsága. Napk. 97—104. l.

Kemény István. A kritikus közbeszól. P. Napló. 126. sz.

U. az. Körkérdés a kritikáról. P. Napló. 47. sz.

(kk.) A kritika alkonya. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 73. k. 90—91. l.

Pasquino. Ej, ej, kritikus! Napk. II. 367. l.

Szentimrei Jenő. A bírálatról, mely nincs, de akar lenni. Kelet Népe. 164—168. l.

Lira. Jócsik Lajos. Két himnusz. Nyugat. II. 212—217. l.

Marék Antal. Dunántúli lírikusok. Vasi Szemle. 70—77. l.

- U. az.* Mai dunántúli lírikusok. Szombathely. 120 l. — Ism. k. s. Kat. Szemle. 493. l. — Kállay Miklós. Képes Krónika. 30. sz.
- Rónay György.* Villon és a modern magyar líra. M. Kultúrszemle. 4. sz.
- Somos Jenő.* Baudelaire és az új magyar líra. Pécs. 181 l. — Ism. Gedeon Jolán. Irodört. 99—100. l. — Sipos Lajos. EPhK. 101—102. l. — Kozocsa Sándor. Kat. Szemle. 494—495. l.
- (—y—n.) Korszerű hazafias líránk és a kritika. Koszorú. 5. k. 164—165. l.
- Népi irodalom. Bánó István.** A magyar népi epika életformái. Ethnographia. 1—9. l.
- Cserhát József.* A magyar népi dráma. Országépítés. 426—429. l.
- Dégh Linda.* A magyar népi színjátékról. Ethnogr. 78—90. l.
- Györffy István.* Népi és népies irodalom. M. Lélek. 541—543. l.
- Horváth Kázmér, vígész.* Ősi farsangi népi játékok. Egyedül vagyunk. 2. sz.
- Karsai Géza.* Irodalom és népieség. M. Kultúra. I. 371—373. l.
- Mezőssy Mária.* Lelki határ az olvasó értelmiség és a népi irodalom között. Új Élet. 267—268. l.
- Nagy Miklós.* Népi sajtónk problémája. M. Kultúra. II. 58—60. l.
- Schöpflin Aladár.* Irodalmi költők és népi költők. Nyugat I. 203—204. l.
- Tóth Béla.* Nép és irodalom. Pap Károly-Emlékkönyv. 489—496. l.
- Völgy István.* A népi játék és az ifjúsági színpad. M. Lélek. 233—236. l.
- Széppróza. Baránszky Jób László.* A magyar széppróza története szemelvényekben. 558 l. — Ism. k. s. Kat. Szemle. 432. l.
- Császár Elemér.* A magyar regény története. Második átdolgozott kiadás. 400 l.
- Fábián István.* Vidám szépprózánk stílusának kialakulása. IK. 357—372. l.
- György Lajos.* A magyar regény előzményei. IK. 101—122.; 213—234.; 325—337. l.
- Illés Endre.* A magyar történelmi regény újjászületése. Egyedül vagyunk. 16—17. l.
- Kézai Béla.* A történelmi regény. Vigilia. 62—64. l.
- Kozocsa Sándor.* Társadalmi problémák az új magyar regényben. M. Kultúrszemle. 5. sz.
- Makkai Sándor.* A történelmi regény mérlege. Mitrovics-Emlékkönyv. 385—395. l.
- Miklósy Lajos.* A modern magyar regény. Pécs. — Ism. Pf. Irodört. 40—41. l.
- Trócsányi Zoltán.* A biedermeier novella. Bp. Hirl. 65. sz.
- Pax aethetica.* Baj van-e a történelmi regénnyel? Napk. 247—249. l.
- Rónay György.* A falu és az új magyar regény. M. Kultúra. 47—49. l.
- U. a.* Der neue ungarische Roman. P. Lloyd. 51. reggeli sz.
- Sándor István.* Regény és szociográfia. Kat. Szemle. 533—540. l.
- Szinnyei Ferenc.* Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban. I. k. 612 l. — Ism. — r — P. Napló. 233. sz. — Kállay Miklós. Nemzeti Ujs. 245. sz. — P. Lloyd. 233. esti sz. — (r.) — Ujs. 266. sz.
- U. a.* Novella- és regényirodalmunk fejlődésének néhány tanulsága. Irodört. 1—5. l.
- Thurzó, Gabriel.* Der katholische Roman. P. Lloyd. 148. sz.
- Színház és színészet. András Károly.** Új szellemet a kassai színházba. Új Élet. 57—59. l.
- Angyal Endre.* Sopron barokk színháztörténetéből. Soproni Szemle. 144—153. l. — Önállóan is: 10 l.
- U. az.* Színpad és közönség új egysége felé. Napk. II. 116—123. l.
- Bethlen Margit.* Séta a színház körül. Ünnepek. 2. sz.
- Harsányi Zsolt.* Színház. P. Hirl. 169. sz.
- Hegyi Tibor.* A debreceni színészet és színház a legrégebb időktől a kiegyezésig. Debrecen. 63 l. — Ism. A. Zs. Irodört. 188. l.
- Hevesi Sándor.* Színház. — Ism. Kürti Pál. Nyugat. I. 57—58. l.

- Janovics Jenő.* Színház, film, televízió. Pásztortűz. 586—589. l.
Juhász Géza. Irodalom és színház. Tükör. 55—58. l.
Kárpáti Aurél. Népi beszéd a színpadon. P. Napló. 227. sz.
U. az. Színházi panaszok. P. Napló. 59. sz.
Karsai Géza. Főrév és színháztörténet. Ethnogr. 200—210. l.
Kussinszky Endre. A vidéki színeszet a nagy változás előtt. P. Napló.
178. sz.
Máriáss Imre. Színészek és színésznők gyónnak. Pest. 31. sz.
Nagy Adorján. Színpad és tájszólás. M. Nyelv. 232—236. l.
Nagy Lázár visszaemlékezései az erdélyi magyar színeszet hőskorára. Bevezetővel kiadta: Jancsó Elemér. Kolozsvár. — Ism. Tükör. 632. l. — t. t. P. Lloyd. 185. reggeli sz. — Gergely Pál. Vigília. 647—648. l. — Szabó István. Erd. Helikon. 590—591. l. — Kristóf György. Bp. Szemle. 254. k. 316—317. l. — Gyalui Farkas. Pásztortűz. 391—392. l. — Czinczár Miklós. Erd. Szemle. 9—10. sz.
Németh. Anton. Der Werdegang des ungarischen Theaters. Das kleine Bund. 387—388. l.
Orbán László. Adalékok a brassói magyar színeszet történetéhez 1848-ig. Kristóf-Emlékkönyv. 191—220. l.
Orbók Attila. A színdarab komédiája. Új Idők. I. 794. l.
Ortutay Gyula. A paraszti színjátszás. Tükör. 404—408. l.
U. az. Das bäuerliche Schauspiel. P. Lloyd. 141. reggeli sz.
Patkós György. Az új magyar színház feladatai. M. Élet. 3. sz.
R. D. Az első színészek magyarsága. Képes Krón. 7. sz.
Rédey Tivadar. A főváros színházi világa Paulay Ede halálakor. Bp. Szemle. 252. k. 55—64. l.
U. az. A Független Színpad bemutatója. Napk. 85—86. l.
Schöppflin Aladár. Színészekről. Nyugat. II. 60—62. l.
Staud Géza. Magyar színeszeti bibliográfia 352 l. — Ism. Kozocsa Sándor. Új Idők. I. 919. l.
Strém István. Színház a hadifogságban. Ujs. 143. sz.
Szieberth Imre. A műkedvelő színjátszás kézikönyve. — Ism. (c. l.) P. Lloyd. 285. esti sz.
Tamás Ernő. Színészszobrok Budapesten. P. Hirl. Képes Vas. 16. sz.
Tamás József. A Színházi Élet fejfájára. M. Lélek. 107. l.
Urai Dezső. Csürről a közsínházig. Délbáb. 13. sz.
Vér György. A magyar színpadművészet új kísérletei a szegedi Dómterén. P. Napló. 165. sz.
Színházi évad. *Bisztray Gyula.* Színházi kistükör. M. Szemle. 35. k. 386—396. l.
U. az. Színházi bemutatók. Nyugat. I. 59—60. l.
Schöppflin Aladár. Színházi tükrök. Tükör. 10. sz.
Sebestyén, Karl. Budapesti Theater 1938—39. P. Lloyd. 135—136. reggeli sz.
Vajthó László. Magyar ujdonságok az elmúlt évad színházában. Prot. Szemle. 543—545 l.
Nemzeti Színház. *Bory István.* Nemzeti Színház és politika. P. Napló. 104. sz.
U. az. Adalékok a Nemzeti Színház történetéhez. IK. 58—63. l.
B. P. A Nemzeti Színház tegnapijából. Századunk. 275—279. l.
Nagy Artúr. Olasz színművek a Nemzeti Színházban. Irodört. 86—89. l.
Németh Antal. Nemzeti Színház és a klaszikusok. P. Hirl. Képes Vas. 4. sz.
Pukánszky Kádár Jolán. A drámabíráló bizottság. IK. 6—16., 123—135. l.
U. az. A Nemzeti Színház százéves története. II. 863. l. — Ism. Karsai Géza. Pannoh. Szemle. 217—221. l. — Magyaryné Techert Margit. M. Női Szemle. 73—74. l.
Rédey Tivadar. A Nemzeti Színház története. Az első félszázad. 405 l. — Ism. M. Császár Edit. Századok. 93—95. l.
Reza Dezső. A régi Nemzeti Színház udvara. Képes Krónika 32. sz.

Takácsi-Nagy Artur. Az első olasz darabok a száz évvel ezelőtti Nemzeti Színházban. Fáklya. 1. sz.

Urai Dezső. A Nemzeti Színház a nagy árvíz napjaiban. Déliláb. 10. sz.

Apor Tibód. Baj van a magyar irodalommal. Uj Hang. 2. sz.

Babits Mihály. Csak énekeljete! P. Napló. 235. sz.

Badics Ferenc. Lojális kuruc vers az 1741-iki országgyűlésről. IK. 277—281. l.

Balassa József. A Magyar Nyelvőr megindulása. M. Nyör. 1—5. l.

Bálint György. Jégtáblák, könyvek, koldusok. (Tanulmányok.) — *Ism.* Baráth Ferenc. Vigilia. 310. l.

Bánhegyi Jób. Magyar nőírók. 233 l. — *Ism.* K. E. Élet. II. 782. l.

Baráth Ferenc. Tudomány, politika, irodalom. Vigilia. 266—270. l.

Bartha Károly N. Húsvéti rigmusok. Pap K.-Emlékkönyv. 9—31. l.

Bartók János. Magyar népdalok gramofonlemezek. Korunk. 788—790. l.

Baumgarten Sándor. Racine et les résistances de l'esprit Hongrois. Revue de Littérature comparée. 605—611. l. — *Klny is.*

(*bd.*) A Frankenburg Irodalmi Kör működése. Soproni Szemle. 173—17. l.

Belohorszky Ferenc. Irodalmi tervek és feladatok Szabolcsban. Szabolcsi Szemle. 47—56. l.

Benda Jenő. A könyv ellensége. P. Hirl. 76. sz.

Benedek Marcell. A magyar irodalom története. — *Ism.* Puskás Lajos. Ország Útja. 189—190. l.

U. az. Magyar költők a szabadságért. — *Ism.* (k. i.) P. Napló. 126. sz. Esti Kurir. 121. sz.

Berkó Sándor. Az író és a kor. Népszava. 269. sz.

Berze Nagy János. A «katekizmusi ének» és a néphagyomány szímbolikája. Ethnogr. 111—135. l.

U. az. Egy kevésbé ismert népballadánk nyomai. Ethnogr. 342—346. l.

Biczó Ferenc. A magyar nyelv és irodalom korszerű tanítása. Kaposvár. — *Ism.* Barczán Endre. Prot. Szemle. 583—584. l.

Bolváry Ilona. A halál költői. M. Kultúra. 176—180. l.

Bory István. A «kávéházi irodalom»-ról. Esti Ujs. 78. sz.

U. az. Nyugdíjas klasszikusok. Esti Ujs. 59. sz.

Botfai János. Ady, Bródy, Krudy, Mikszáth táncatanárja beszél emlékeiről. P. Napló. 1. sz.

Brisits Frigyes. Bevezetés a fogalmazástanításhoz. M. középisk. 33—39. l.

U. az. Fogalmazástanítás a felső osztályban. Orsz. Középisk. Tanár-egyes. Közl. 72. k. 185—191. l.

U. az. A XIX. század első fele. 380 l. — *Ism.* Clauser Mihály. Napk. 556—558. l. és Élet. 518. l., még M. Kultúra. 88—89. l. — *Arárdi László.* Irod. tört. 93—96. l. — *Kozocsa Sándor.* Kath. Szemle. 283—287. l. — *Kerecsényi Dezső.* Prot. Szemle. 220—222. l. — *Fábián István.* IK. 189—191. l. — *Alföldi Pál.* Nemzeti Ujs. 6. sz. — *Zimándi Pius.* Vigilia. 378—780. l. — *P. L. M. Középiskola.* 123—125. l.

Clauser Mihály. Magyarok könyvtára. Kath. Szemle. 562. l.

Csapláros István. Lengyel sors és nemzettudat a magyar irodalomban. Apollo. — *Klny is.* 15 l. — *Ism.* N. B. Láthatár. 234—235. l. — *G. R. Panonhalmi Szemle.* 306—307. l.

Csengery János. Martialis irodalmunkban. Pap Károly-Emlékkönyv. 39—50. l.

Cserép József. Három tanulmány. Debrecen. — *Ism.* Belohorszky Ferenc. Szabolcsi Szemle. 91. l.

Dezsényi Béla. Magyar—svájci szellemi kapcsolatok a szabadságharc idején. — *Ism.* Gedeon Jolán. Irod. tört. 99. l.

D. L. L. Híres piágium-viták és irodalmi hamisítások. Új Idők. I. 650—651. l.

Doscar Éva. Hegel magyar utókor. Minerva. 32—84. l. Önállóan is: Pécs. 90 l. — Ism. E. J. Irodrtört. 147. l.

Dövényi Nagy Lajos. Irodalom ponyván — ponyvairodalom helyett. Esti Ujs. 121. sz.

Eckhardt Sándor. Egy régi magyar verstördék. EPhK. 375. l.

Elek Oszkár. A celli búcsú legendája. Irodrtört. 134—137. l.

Elekes Dezső. A fővárosi sajtó történetéből. Sajtó. 3. sz.

Erdős Jenő. Magyar-é hát a kávéházi irodalom? P. Napló 70. sz.

U. az. Sirató sorok. Látomások eltávozott csókról. Szép Szó. 4—10. l.

Fábián István. Irodalmi esetpaté. M. Szemle. 37. k. 72—77. l.

U. az. Magyar írók levelei. — Ism. Vita Zsigmond. Pásztortortúz. 183. l. — Szerb Antal. Keresk. Szakokt. 46. k. 296. l.

U. az. A magyar századforduló. Élet. I. 678. l.

Farkas Ferenc. A magyar népdal. M. Élet. 4. sz.

Farkas Gyula. Az asszimiláció kora a magyar irodalomban. 1867—1914. 304 l. — Ism. Sárkány Oszkár. Napk. 256—261. l. — Solt Andor. Irodrtört. 33—36. l. — Fábián István. IK. 76—78. l. — Farkas Gyula hozzá-

szólása. U. o., 193—194. l. — Császár Elemér megjegyzései. U. o., 194. l. — Kozocsa Sándor. Kat. Szemle. 238—239. l. — B. I. M. Nyör. 22—23. l. — Keszli Imre. Libanon. 23—27. l. — Illés Endre. Nyugat. I. 255—258. l. — Cs. Szabó László. U. o., I. 274—275. l. — Schöppflin Aladár. U. o., I. 281—293. l. — Farkas Gyula válasza: U. o. I. 369—372. l. — Schöppflin viszonzvá-

lasza. U. o. I. 372—373. l. — Szekfü Gyula. U. o. II. 1—3. l. — Keményfy János. Bp. Szemle. 253. k. 367—377. l. — Pap Gábor. Korunk. 181—183. l. — Nagy Miklós. M. Kultúra. 121—122. l. — Benedek Marcell. Századunk. 130—133. l. — Bóka László. Ország Útja. 109—117. l. — Angyal Endre. Südostdeutsche Forschungen. 436—437. l. — Kolos Endre. Pannonh. Szemle. 139—140. l. — Milotay István. Új Magyarság 53. sz. és 59. sz. — Esti Kurir 76. sz. — Berczel Aladár. Népszava. 116. sz. — Sebestyén Károly. P. Napló. 12. sz. — Clauser Mihály. Debreceni Szemle. 279—280. l. — Kázmér Ernő. Kalangya. 531—536. l. — Varjas Béla. Vigilia. 643—646. l. — Szabó Zoltán. Kelet Népe. 331—336. l. — Bölöni György. Korunk. 727—730. l. — K. Havas Géza. Szép Szó. 66—72. l. és 330—333. l. — Gombos Gyula. M. Élet. 10. sz.

U. az. Ungarische Dichtung. Klny. a Die Gegenwartsdichtung der europäischen Völkerből. Berlin. 399—408. l.

Féja Géza. A régi magyarság. A magyar irodalom története a leg-

régibb időktől. 1772-ig. Pozsony. 197 l. — Ism. Keresztúry Dezső. IK. 78—80. l.

Ferencz József. Hetvenesztendő fennállását ünnepli az unitáriusok Keresztény Magvetője. Esti Ujs. 12. sz.

Ferenczy Valér. A művész és az író sorsa. Diárium. 67—69. l.

Flórián Tibor. A költő nemzeti és kisebbségi hivatása. Láthatár. 379—382. l.

Fodor Éva. A Nyugat-gondolat a magyar irodalomban. — Ism. Gedeon Jolán. Irodrtört. 98. l.

Fodor József. Író és magatartás. P. Napló. 23. sz.

U. az. Mentsük meg az irodalmat! Ujs. 288. sz.

U. az. Sajtó és nemzetnevelés. P. Napló. 183. sz.

Gábel Asztrik. Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban. — Ism. Kovalovszky Miklós. Irodrtört. 183—184. l. — Elekes Boldizsár. Nemzeti Ujs. 76. sz. — Kardos Tibor. Diárium. 109—110. l.

Gáldi László. Árgirus históriája az oláh irodalomban. EPhK. 153—173. l. Klny is.

Gálos Rezső. Adalék a német költészet hatásához a XVIII. században. IK. 64—65. l.

U. az. Kuruckori versek szerzői. IK. 294. l.

U. az. A mindenki számaráról. Győri Szemle. 83—85. l.

- U. az. Rabener szatíráinak ismeretlen fordítása.* IK. 63—64. l.
Gerlótey, Eugen. Die Vorausdeutung in der Dichtung. Helicon. 53—73. l.
 Klny. is. 21. l.
(G. J.) Két irodalmi díj. Koszorú. 5. k. 106. l.
Gró Lajos. Az író emberi magatartása. Népszava. 10. sz.
Gulácsy Irén. Jelentkezik a bűnös. P. Hirl. 37. sz.
Gulyás István. A XVII. század katolikus aszkétikus irodalma. 95 l.
 — *Ism. K. N. Irodrtört.* 142—143. l.
Gulyás József. Történeti tárgyú kéziratok teljesebb szövege a sáros-pataki könyvtárban. IK. 67. l.
U. az. Vármegyei gúnyiratok. IK. 176—177. l.
Gulyás Pál. Magyar Írók. I. k. Aács—Bálint Rezső. XVI l., 1248 h.
 — *Hogyan készül a «Magyar Írók» új sorozata?* Irodrtört. 5—25. l. Klny. is. 23 l.
Gulyás Pál (debreceni). Költők sorsa Debrecenben. Új Élet. 354—365.; 426—445. l.
U. az. A magyar irodalom végső kérdései. Napk. II. 193—199. l.
U. az. «Tiefes Ungartum.» P. Lloyd. 259. esti sz.
Gyomlay Gyula. A felolvasó- és előadóművészetről. Bp. Szemle. 253. k. 28—52. l.
 + *Györqy Lajos.* Világjáró anekdóták. 352 l. — *Ism. Sándor István.* Diarium. 38—39. l. + *Karkoványi Mihály.* Pannonia 102—104. l. — *J. Turóczy-Trostler.* P. Lloyd. 53. reggeli sz. + *Szabó T. Attila.* Pásztortűz. 388—389. l.
Halász Gábor. Az értelem keresése. (Tanulmányok.) 210 l. — *Ism. Sándor István.* Kat. Szemle. 172—173. l.
Hankiss János. A «csodás elem.» Debreceni Szemle. 310—314.; 245—362. l.
U. az. A dinamizmus. Debreceni Szemle. 63—93. l. — *Ism. Szakács László.* Napk. 355—356. l.
U. az. Író, irodalmi élet, irodalom. Debreceni Szemle. 261—268. l.
U. az. Az irodalmi műfajok. Debr. Szemle. 221—231. l.
U. az. A magyar irodalom Európában. Bp. Szemle. 254. k. 184—194. l.
U. az. Mennyire ismerik a magyar irodalmat külföldön. Erd. Szemle 5. sz.
Harsányi Zolt. Költők halála. P. Hirl. 115. sz.
Havas Géza K. Egy irodalmi vita tanulságai. Népszava. 110. sz.
Havas István. A Budapesti Hírlap fejfájára. Koszorú. 5. k. 241—243. l.
U. az. A költő és a politika. Koszorú. 5. k. 129—134. l.
Hegedős Gyula. Híres írók levelei. Képes Krón. 1. sz.
Herepei János. Actaeonról írt széphistória. IK. 169—174. l.
U. az. Adatok a Régi Magyar Könyvtár I. és II. kötetéhez. Erd. Múz. 276—290. l.
Hetyey József. Kultúra, erkölcs, irodalom. (Tanulmány.) Kaposvár. — *Ism. —fi—* Napk. 171. l.
Hevesi Sándor. Az igazi illúzió. Pásztortűz. 442—446. l.
Hollós Korvin Lajos. Új magyar költők. Korunk. 365—367. l.
Honti János. A mese világa. 162 l. — *Ism. gr. Bp. Szemle.* 254. k. 319—320. l.
Horváth Béla. Az «Egyedül vagyunk» társakat keres. Esti Kurir. 53. sz. és 76. sz.
U. az. Hogyan kell verset olvasni? Esti Kurir. 238. sz.
Ignotus. Könyvbeli ismerősök. Ujs. 53. sz.
Illés Endre. Író és nyersanyag. Nyugat. I. 27—33. l.
Ilyés Gyula. Az író hűsége. Nyugat. I. 69—72. l.
Incze Gábor. A reformáció és ellenreformáció korának evangéliumi keresztyén egyházi írói. — *Ism. H. M. Irodrtört.* 38—39. l.
Jancsó Elemér. A mai magyar irodalomtörténetírás irányai. Kolozsvár. 14 l. Klny. az Erd. Múz. Egyes. Emlékkönyveiből.

- Jánky István.* Gondolattól a kifejezésig. Sümeg. 146 l. — *Ism.* Peczina Endre. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 72. k. 370. l.
- Janovszky Antal.* Horatius hatása a magyar költészetre és magyar fordítói. 58 l. — *Ism.* Pf. Irodrtört. 40. l. — Kerekes Emil. IK. 192. l.
- U. az.* A magyar szellem vándorútja. Debrecen. 160 l. — *Ism.* rtr. Irodrtört. 96—97. l. — Nagy Tibor. Ország Útja. 383. l. — Szerb Antal. Keresk. Szakokt. 46. k. 235—236. l.
- Kállay Miklós.* Hegyvidéki íróink irodalmi tükre. Koszorú. 5. k. 79—84. l.
- U. az.* Volk und Scholle in der neuen ungarischen Literatur. P. Lloyd. 189. reggeli sz.
- Karácsony Sándor.* A nemzeti irodalmi nevelésről. Magyarorsz. 169. sz.
- Kardos Tibor.* Deák műveltség és magyar renaissance. Századok. 295—338., 449—491. l.
- Kárpáti Aurél.* Az író hitvallása. P. Napló. 78. sz.
- Kassák Lajos.* A 30 éves futurizmus. P. Napló. 41. sz.
- Kéký Lajos.* Az Alföld lelke költészetünkben. Pap Károly-Emlékkönyv. 151—158. l.
- Kelemen Géza.* Régi magyar Horatius-fordítók. IK. 388—392. l.
- Kemény István.* Az író és az irodalom két tűz között. P. Napló. 40. sz.
- U. az.* Irodalmi beszámoló 1938-ról. P. Napló. 12. sz.
- Kerecsényi Dezső.* Humanizmus és reformáció között. — *Ism.* T. P. Lloyd. 47. reggeli sz.
- U. az.* A reformáció és az irodalomtörténeti korszak-határ. Irodrtört. 161—175. l. Klny is: 18 l.
- Kerékgyártó Imre.* Göcseji Helikon. Nemzeti Ujs. 86. sz.
- U. az.* A rokokó főnemes írói. Nemzeti Ujs. 65. sz.
- Kiss Géza hegyaljai.* Aratási versek. Debrecen. VII. 9. sz.
- U. az.* A vers védelmében. Debrecen. VI. 25. sz.
- Kniewald Károly.* A Pray-kódex miserendje. Theologia. 1—7., 97—111. l.
- U. az.* A Pray-kódex Sanctoraleja. M. Kyszemle. 1—53. l.
- U. az.* A Pray-kódex tartalma, kora, jelentősége. M. Könyvszemle. 413—455. l.
- Koczogh Ákos.* Expresszionizmus. — *Ism.* Pf. Irodrtört. 39—40. l.
- Kodolányi János.* Az író visszaköltözik az időbe. M. Ut. 16. sz.
- Kolozsvári Grandpierre Emil.* Egy szépíró aggodalmai. P. Napló. 156. sz.
- Konsza Samu.* Adalék a népköltészeti termék születéséhez. Erd. Múz. 291—293. l.
- Koroda Miklós.* Az Új Idők őse. Új Idők. I. 568—569. l.
- Kovács Endre.* A fiatalok vallomása. Új Élet. 324—346. l.
- Kovalovszky Miklós.* Budapest és az irodalmi decentralizáció. Kelet Népe. II. 8. sz.
- U. az.* Irodalmunk Páris-szemlélete a háború után. 108 l. — *Ism.* Gedeon Jolán. Irodrtört. 98—99. l. — K. F. Keresk. Szakokt. 46. K. 297. l.
- Kozma Miklós.* Segítsd és támogasd a magyar irodalmat. Magyarországn. 122. sz.
- Kozocsa Sándor.* Bevezetés a bibliográfiába. 116 l. — *Ism.* —fi— Napk. 368. l. — Fáklya. 3. sz. — —i—r. Irodrtört. 101. l. — Dezsényi Béla. IK. 81—82. l. — Csapodi Csaba. M. Könyvszemle. 91—92. l. — Mokesay Julia. Lát-határ. 186—187. l. — Pallós Kornél. Kath. Szemle. 369. l. — (—o.) Könyvszemle. 1. sz. — Belohorszky Ferenc. Szabolcsi Szemle. 90. l. — t. t. P. Lloyd. 47. reggeli sz. — B. F. M. Nemzet. 160. sz. — B. Hirl. 53. sz. — (te.) P. Hirl. 169. sz. — (rb.) P. Napló. 81. sz. — C. M. Élet. II. 613. l. — Galambos Gruber Ferenc. M. Kultúra. II. 44—45. l.
- U. az.* A falu a magyar irodalomban. M. Kultúrszemle. 2. sz.
- U. az.* A falukérdés az irodalomban. Országépítés. 423—426. l.
- U. az.* Az 1937. év irodalomtörténeti munkássága. IF. 64. sz. 60 l. — *Ism.* —ry. Kath. Szemle. 564. l. — t. P. Lloyd. 154. reggeli sz.

U. az. Irodalomtörténeti repertorium. Az 1938-ik év irodalomtörténeti munkássága. IK. 86—100., 195—212., 307—324., 410—420. l. Klny is: IF. 64. sz. 62 l.

U. az. Híres írói párbajok. Tükör. 704—707. l.

U. az. A magyar irodalom története, különösen a XIX. és XX. században. Délszláv—Magyar Szemle. 1—17. l.

U. az. A magyar irodalomtörténetírás legújabb eredményei. Erd. Múzeum. 229—236. l.

U. az. Magyar könyvészet 1911—1920. I. A—K. VIII., 538 l.

U. az. Istorija madjarske književnosti, naročito u XIX i XX reku. Jugoslavensko-Madjarska Revija. 1—19. l.

Kulcsár Adorján. Egy XVI. századi házasekről. IK. 75. l.

Kühár Flóris. A Pray-kódex rendeltetése, sorsa és szellemtörténeti értéke. M. Könyvszemle. 213—233. l.

Lakatos Lajos. Rimaszombati öregdiákok. Új Idők. II. 643—644. l.

László Erzsébet. Francia hatások a «Hét» c. folyóiratra. Debrecen. 75 l. — *Ism.* Haraszthy Gyula. IK. 83—84. l. — K. F. Keresk. Szakokt. 46. k. 400. l.

L. B. A mult örök. Koszoru. 5. k. 162—164. l.

U. az. A vidéki irodalom története. Koszoru. 6. k. 46—48. l.

Lengyel Balázs. A kor, az író és a szabadság. Századunk. 70—75. l.

Lengyel Béla. Nietzsche magyar utókora. — *Ism.* Kohn Zoltán. Libanon. 27—38. l.

Lengyel Dénes. Florentina és Verhovay énekeskönyvének Quaerela puellae-je. Irodttört. 30—31. l.

Lengyel Tamás. Egy székelv népballada történelmi alapjai. Irodttört. 152—153. l.

Lovass Gyula. Mégegyszer a fiatal nemzedék útjáról. Napk. II. 289—293. l.

Lukács György. A realista szó áttöri osztályhelyzete korlátait. Új Hang. 2. sz.

Márai Sándor. Az írók nyugalma. P. Hirl. 57. sz.

U. az. A költők figyelnek. P. Hirl. 31. sz.

Marconnay Tibor. Milyen könyveknek volt az idén a legnagyobb sikerük. Magyar-ság. 163. sz.

Martos Vilmos. Az élc kritikája. Nyugat. I. 243—252. l.

Medvei Emma Margit. Budapest a magyar szépprózairodalomban, különös tekintettel az 1830-as és 40-es évekre. 38 l. — *Ism.* Solt Andor. IK. 85. l.

Merényi Oszkár. Magyar föld és magyar irodalom. Kaposvár. — *Ism.* Triton. Vasi Szemle. 2/0—271. l.

Mokcsay Júlia. A megszállott területek magyar időszaki sajtója. M. Könyvszemle. 266—276. l.

U. az. Az utódállamok magyar időszaki sajtója. Láthatár. 161—166. l.

Moldvai Klára. Az 1870-es évek irodalmi élete. 95 l. — *Ism.* K. N. Irodttört. 146—147. l.

Murányi Győző. Egy választott nép külön irodalma. Egyedül vagyunk. 4. sz.

Nagy Béla. Attila a magyar irodalomban. 61 l.

Nagy Lajos. Társadalmi és magándertő irodalmunkban. Századunk 185—188. l.

Nagymihály Sándor. Honoráriumok a magyar irodalom hőskorából. Bp. Hirl. 76. sz.

U. az. Írók a magyar irodalom hőskorában. Bp. Hirl. 41. sz.

U. az. A Pósa-asztal legendája. Bp. Hirl. 18. sz.

Némedi Lajos. Adalék a XVIII. század magyar stílustörténetéhez. — *Ism.* Angyal Andre. Südostdeutsche Forschungen. 435. l.

Németh László. Kisebbségben. (Tanulmány.) — *Ism.* Kassai István. Napk. II. 151—152. l. — Juhász Géza. Láthatár. 316—320. l. — Babits Mihály. Nyugat. II. 65—72. l. és 173—179. l. — Szekfü Gyula. M. Szemle. 36. k. 300—303. l. — Joó Tibor. Prot. Szemle. 372—375. l. — Hamvas Béla.

- Kat. Szemle. 609—614. l. — Katona Jenő. M. Nemzet. 172. sz. — Kállay Miklós. Nemzeti Ujs. 154. sz. — Féja Géza. Magyarország. 232. sz. — K. Havas Géza. Népszava. 135. sz. — Rónay György. M. Kultúra. II. 100—102. l. — Szabó Imre. Korunk. 805—807. l. — Gáspár Zoltán. Szép Szó. 274—281. l.
- U. az.* Levél a szerkesztőhöz. Kalangya. 1. l.
- Németh Sándor.* Nemzeti himnuszunk. M. Lélek. 81—85. l.
- Oláh György.* Az irodalom «vaskora» és a fajvédelem. Egyedül vagyunk. 3—5. l.
- Ortutay Gyula.* A magyar népköltési gyűjtemények története. Ethnogr. 221—237. l. Klny is. 19 l.
- U. az.* Zwei Székler Volksmärchen. P. Lloyd. 81. reggeli sz.
- Otrokocsi Nagy Gábor.* Kódexirodalmunk szelleméről. EPhK. 369—373. l.
- U. az.* A magyar irodalmi gótika problematikájához. Pap Károly-Emlékkönyv. 296—303. l.
- U. az.* A misztika kódexirodalmunkban. Debrecen. 92 l. — Ism. Gábel Asztrik. EPhK. 95—98. l.
- (—ő.) Harmincéves a Petőfi-ház. Koszoru. 6. k. 48—49. l.
- Pallós Kornél.* Szent István és kora a magyarországi drámai irodalomban. Klny. a Regnum egyháztörténeti évkönyvből. 40 l. — Ism. K. S. Kat. Szemle. 563—564. l.
- Pénzes Balduin.* A magyar szentimentális irodalmi stílus kialakulása. Pannonh. Szemle. 120—126. l.
- Perényi József.* Kolosvár siralmi. IK. 48—58. l.
- Péter Zoltán.* Az irodalom és világnézet kérdéséhez. Pap Károly-Emlékkönyv. 397—313. l.
- Pogány Ö. Gábor.* Író és mesterség. Diárium. 64—66. l.
- Prónai Lajos.* Irodalomtörténeti ismételések és összefoglalások. M. Középiskola. 145—150. l.
- Rákossy Gyula.* A Budapesti Hirlap. Sajtó. 5. sz.
- Rédey Tivadar.* Jelentés az 1939. évi Vojnits-jutalomról. Akad. Ért. 208—218. l. és Bp. Szemle. 255. k. 113—123. l.
- Relković Davorika.* Hun és magyar vonatkozású mondák nyugati szomszédainknál. Ethnogr. 55—65. l.
- Rónai Mihály András.* Irodalmi lecke. Népszava. 269. sz.
- Rónay György.* Irodalom és értelem. M. Kultúra. I. 360—362. l.
- U. az.* A középkori költő. Élet. II. 179—181. l.
- S. A.* Irodalmi társaságok. Tükör. 459—460. l.
- Sándor István.* Krisztus arca a magyar liberalizmus irodalmában. M. Kultúra. 77—80. l.
- U. az.* Zsidó lélek, magyar irodalom. M. Kultúra. II. 182—184. l.
- Sándor László.* Cseh-szlovák—magyar irodalmi kapcsolatok a háború után. Láthatár. 396—400. l.
- U. az.* Az írói álnév. Korunk. 441—443. l.
- Sántha Alajos.* Kolozsvár irodalma a Bach-korszakban 1856-ig. Kristóf-Emlékkönyv. 261—268. l.
- Sas Andor.* A száz év előtti «Századunk». Századunk. 260—270. l.
- Sashegyi Oszkár.* Német felvilágosodás és magyar cenzúra. (1800—1830.) 107 l. — Ism. L. J. Irodrtört. 147. l. — P. Lloyd. 86. esti sz.
- Schöpflin Aladár.* Zwanzig Jahre ungarische Literatur. Das kleine Bund. 385—386. l.
- Siklóssy László.* Az országgyűlési beszéd útja. 605 l. — Ism. M. E. Pannonh. Szemle. 307. l. — Ujs. 137. sz. — rtr. Irodrtört. 182—183. l. — Esti Ujs. 139. sz. — K. M. Nemzeti Ujs. 143. sz. — E. K. Élet. II. 250. l. — Kabolai Géza. M. Kultúra. II. 45—46. l.
- Simon Arkád.* Irodalomtörténetírásunk mulasztásai és feladatai. M. Kultúra. II. 28—30. l.
- Solymossy Sándor.* Contes et légendes de Hongrie. Paris. 493 l. — Ism. (L. H.) Ung. Jahrb. 129. l.
- Sonkoly István.* Az Öreg Graduale. Zeneközlöny. 69—71. l.

- Sötér István.* A legújabb nemzedék talányos arca. Napk. 304—307. l.
Staud Géza. Dramaturgie und Psychologie. P. Lloyd. 60. reggeli sz.
Sulyok Efrém. A költői olvasmányok tárgyalása a középiskolában.
 Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 72. k. 191—198. l.
Surbán Zoltán. Dunántúli lelkek és könyvek. Jelenkor. 5. sz.
Szabó István. Magyarok könyvtára. Kelet Népe. 380—382. l.
Szabó László, Cs. Filológiai bizonyíték. Nyugat. I. 135—136. l.
Szabó T. Attila. Egy XVII. századi «házasok éneke.» IK. 180—182. l.
U. az. Három vers a XVIII. századból. IK. 182—183. l.
U. az. Néhány szó a magyarországi «Robinson-nyomok»-hoz. IK.
 73—74. l.
Szabó Zoltán. Vissza az irodalomhoz. M. Nemzet. 229. sz.
Szalmás Piroska. A népdal újjáértékelése. Korunk. 464—467. l.
Szarvasi Margit. Magánkönyvtáraink a XVIII. században. 131 l. —
 Ism. Jékely Zoltán. M. Könyvszemle. 319—321. l. — EPhK. 400. l. — t. t.
 P. Lloyd. 285. esti sz.
Szász Károly. Debreceni levelek. Szász Károly (püspök) levelesládájá-
 ból. Pap Károly-Emlékkönyv. 477—488. l.
Szekeres György. Kellemetlen irodalom. Korunk. 672—675. l.
Szeniczsei László. Magyar folyóiratszemle. Erd. Helikon. 371—373. l.
Szentimrei Jenő. Mellékvágányra szorított irodalom. Korunk. 1062—
 1065. l.
Szerb Antal. Irodalmi vezérek. Új Idők. II. 167—168. l.
U. az. Költő hazája. M. Nemzet. 219. sz.
Szty Gábor. A magyar napisajtó feladatai. M. Út. 26. sz.
U. az. A pápai fiatalok. M. Élet. 8. sz.
Szimonidesz Lajos. II. Rákóczi Ferenc hadi újságja. M. Könyvszemle.
 341—351. l.
Szombathy Viktor. A komáromi Jókai-Egyesület Múzeuma. Tükör.
 134—136. l.
Szöllősi Zsigmond. A magyar könyv. Ujs. 123. sz.
Tamás Ernő. 90 éves a függetlenségi nyilatkozat. 1849. ápr. 14-ike a
 történelemben és az irodalomban. P. Hirl. IV. 14. sz.
Tamás Lajos. A Toldy Kör története. M. Minerva. 25—29., 57—61. l.
Tanár. Akikből nem kér a magyar irodalom. Napk. 348—352. l.
Thurzó Gábor. Irodalmi divatok. Vigilia. 742—748. l.
U. az. Katolikus ifjúsági regények. Kat. Szemle. 236—238. l.
U. az. A nagy pör után. Napk. II. 337—341. l.
T. M. Arany-könyvtár. Pannonh. Szemle. 58—59. l.
Tolnai Gábor. Az árvíz és az irodalom. — Ism. Kolozsvári Grand-
 pierre Emil. Prot. Szemle. 55—56. l.
Tóth Árpád. Bírálatok és tanulmányok. Bevezetéssel kiadta: Kardos
 László. Debrecen. — Ism. Vass Péter. Új Élet. 382—383. l. — Nagy Zoltán.
 Nyugat. I. 405—407. l. — t. t. P. Lloyd. 110. reggeli sz. — i. P. Napló.
 110. sz.
Tóth Béla. Az irodalmi decentralizáció kérdéséhez. Új Élet. 354. l.
U. az. Vidék és irodalom. (Debrecen irodalmi élete.) Prot. Szemle.
 261—266. l. — Juhász Géza hozzászólása. U. o., 318—321. l.
Törös László. A Debreceni Grammatika vitás kérdései. Pap Károly-
 Emlékkönyv. 496—527. l.
Tr. Z. A szépirodalom üldözése. M. Könyvszemle. 308—309. l.
Turóczi-Trostler, Josef. Humanismus und Humanisten. P. Lloyd. 184.
 reggeli sz.
U. az. Kedvességre serkentő, szíveket vidámító, elmét mulattató his-
 toriák és mesés fabulák. 98 [4] l.
U. az. A mese felfedezése és a magyar mese a XVIII. században. 42 l.
U. az. Nyúl éneke. Gyoma. — Ism. Zsoldos Jenő. Libanon. 12—13. l.
 — M. Nyör. 21. l. — ~~Töröcsky~~ *Töröcsky J. Jenő.* Nyugat II. 121. l. — P. Lloyd 12.
 reggeli sz. — Esti Kurír 12. sz.

Töröcsky J. Jenő

- U. az. Ungarn und die Weltliteratur.* P. Lloyd. 18. reggeli sz.
Tutsek Anna. Ötven éves Az én újságom. Új Idők. 72. l.
Vajda Endre. Emlékezések és önéletrajzok 1939 magyar irodalmában.
 Prot. Szemle. 570—575. l.
Vájlok Sándor. A kisebbségi élet, mint irodalmi nevelő. Új Élet.
 176—180. l.
Vargha László. Magyar népiség — Új magyar szellemiség. Új Élet.
 303—306. l.
Vass László. Tizenhét magyar író 1939 könyveiről. Magyarország.
 293. reggeli sz.
Veres Péter. Az írók és a mozgalom viszonya. Népszava. 15. sz.
U. az. Az író és a testi munka. Nyugat. I. 206—208. l.
U. az. Népiírók és a parasztmozgalom. Kelet Népe. II. 8. sz.
U. az. A paraszt útja az irodalomban. Kelet Népe. 373—379. l.
U. az. Parasztok a színházban. Kelet Népe. 48—51. l.
U. az. Tüprengések a publicisztika és az író viszonya körül. Nyugat.
 I. 63—64. l.
Visnya Aladár. Magyar énekes könyvecskék ausztriai olasz nyomdákban.
 M. Könyvszemle. 190—193. l.
Voinovich Géza. Gépies olvasás — gépies irodalom. Nemzeti Ujs. 30. sz.
U. az. Az irodalom mai helyzete. Bp. Szemle. 252. k. 322—329. l.
Vucetich Nelli. Védőbeszéd a futurizmus mellett. P. Napló. 47. sz.
Waldapfel Imre. Midras-idézet történelmi romantikánkban. Libanon.
 2—4. l.
Weöres Sándor. A vers születése. Pannonia. 286—304., 352—369. l.
Zalai Fodor Gyula. Nemzeti irodalmi alapot. Napk. 427—430. l.
Zolnai Béla. La ballade épique. Helicon. 100—102. l.
U. az. Líraiság és realizmus a magyar stílusban. M. Nyelv. 214—219. l.
U. az. Magyar gondolatformák. Minerva. 3—31. l.
U. az. Szóhangulat és kifejező hangváltás. Szeged. 203 l. — Ism.
 Zlinszky Aladár. IK. 401—402. l. — Gáldi László. EPhK. 379—382. l. —
 Z. K. Irodalomtört. 145. l.
Zsigmond. Versek vándorlása. Népszava. 254. sz.
Zsigmond Ede. Magyar költők a szabadságért. Népszava. 61. sz.
Zsigmond Ferenc. A homonim szók szerepe megújuláskori irodal-
 munkban. Pap Károly-Emlékkönyv. 613—627. l.
U. az. A műfordítás elvi kérdései a megújuláskori irodalmunkban.
 Mitrovics Emlékkönyv. 518—538. l. — Ism. t. P. Lloyd. 204. esti sz.
Zsoldos Benő. A felvidék a régi naptári költészetben. Nemzeti Ujs. 98. sz.
U. az. Majmonidesz-nyomok a magyar irodalomban. M. Zsidó Szemle.
 Klny. is: 15 l. — Ism. T. P. Lloyd. 166. reggeli sz.
Zsolt Béla. Époszi kor. Ujs. 12. sz.
Adassék e levél... (Régi és új szerelmeslevelek). — Ism. Josef Turóczi-
 Trostler. P. Lloyd. 86. reggeli sz. — nn. U. o. 9. reggeli sz. — y — s.
 Nemzeti Ujs. 6. sz. — Bp. Hirl. 29. sz. — P. Napló 24. sz.
Aurora. Hazai almanach. 1822—1831. Összeállította: Kenyeres Imre.
 80 l. — Ism. T. M. Pannonh. Szemle. 227. l. — Piroška Dezső. Orsz. Kö-
 zépisk. Tanáregy. Közl. 73. k. 39. l.
Carmina Hungarorum. Ford.: Irsy József. 95 l. — Ism. Várdai Béla.
 Kat. Szemle. 668. l.
Írástudók összeesküvése. Napk. 143—147. l.
Magyar költők dalaiban a Balaton. Összeállította: Váth János. — Ism.
 Gerézdi Rabán. Pannonh. Szemle. 304—305. l. — Néptanítók Lapja. 170. l.
Magyar könyvészet 1936. Összeállították: Szollás Ella, Droszt Olga és
 Mokcsay Júlia. XIX., 512 [3] l. — Ism. Új Magyarország dec. 31. sz.
A nagykőrösi Arany János Társaság Evkönyve. 1937/38. Szerk.: Törös
 László. — Ism. Belohorsky Ferenc. Szabolcsi Szemle. 91. l.
A Pesti Napló megszűnt. Ujs. 248. sz.
Régi Szent István-himnuszok és énekek. Összeállította: Clauser Mihály.

Fordította Gerézdi Rabán. 38 l. — *Ism. k. s. Kat. Szemle.* 115. l. — *Nemz. Ujs.* 29. sz.

Regnum. 1—3. köt. — *Ism. J. Turóczi-Trostler. P. Lloyd.* 189. reggeli sz. — *Cs. Gárdonyi Klára. Élet.* II. 673. l. — *Gyenis András. M. Kultúra.* II. 236—237. l. — *Ifj. Mayer Lajos. M. Középiskola.* 224—225. l.

Scrittrici d'Ungheria. Szerk.: Maria A. Loschi. Torino. — *Ism. — r — P. Napló.* 154. sz. — *s. Nemzeti Ujs.* 143. sz. — *MTM. M. Női Szemle.* 150—151. l. — *Corvina.* 79. l.

Testvériesen. (Költői antológia.) — *Ism. Tisza Gáspár. Országépítés.* 433. l. — *Szamosi József. M. Élet.* 3. sz.

Turul szépműves antológia. — *Ism. Koncz Károly. Vigilia.* 685. l.

Uj Debrecen. Fiatal költők antológiája. Debrecen. 134 l. — *Ism. Kunszery Gyula. M. Protestánsok Lapja.* 14. l. — *Takáts Gyula. Kelet Népe.* 195—196. l. — *M. Szemle.* 36. k. 2. sz. XIV—XVI. l. — *Esti Kurir.* 1. sz. — *Bp. Hirl.* 6. sz.

Uton. (Fiatal szegedi költők antológiája.) — *Ism. (B. I.) P. Napló.* 137. sz.

Összeállította: KOZOCSA SÁNDOR.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek.*

I. Tudományos művek.

Angyal Dávid: Haraszi Gyula emlékezete. 1939. (Elh. tagjai fölött tart. emlékb. XXX. k. 6. sz.) *M. T. Akad.* 1939. 31 l.

Banfi, Florio: Fra Giorgio di Settecastelli O. P. detto Georgius de Hungaria. Firenze, a szerző kiadása. 1939. 21 l.

Banfi, Florio: L'Opera di Fra Andreae di Viccolo D'Ungheria O. P. nel Codice Ottob. Lat. 26 Della Vaticana. Róma, a szerző kiadása. 1939. 12 l.

Czakó Elemér: Abécénk életrajza. (Kny. az Ethnographia-Népéletből.) 1939. 8 l.

Domokos Pál Péter: Lemlén János kéziratok énekeskönyve. (Erdélyi Tudományos Füzetek 113. sz.) Kolozsvár, 1939. 12 l.

Féja Géza: Móricz Zsigmond. Athenaeum, 189. l.

György Lajos: Dr. Rajka László élete és tudományos munkássága. (Erdélyi Tudományos Füzetek 110. sz.) Kolozsvár, 1939. 18 l.

Hekler Antal: Filozófus és tudós arcok a régi Rómában. (Kny. a Budapesti Szemléből.) 12 l.

Karsai Géza: Főrév és a színháztörténet. (Kny. az Ethnographia-Népéletből.) 1939. 11 l.

Kristóf György: Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig. (Erdélyi Tudományos Füzetek 109. sz.) Kolozsvár, 1939. 29 l.

Lakatos István: A muzsikás Ruzitskák Erdélyben. (Erdélyi Tudományos Füzetek 111. sz.) Kolozsvár, 1939. 14 l.

Mitrovics Gyula: Az esztétika fogalma és főbb problémái. (Esztétikai Füzetek 8. sz.) 20 l.

Rubinyi Mózes: Zempléni Árpád emlékezete. Lafontaine Társaság. 30 l.

* A *Budapesten* megjelent munkáknál a hely, az 1940-ben kiadottaknál az idő, a 8-r-űknél az alak megjelölését elhagytuk.